РОМАН

З польської переклав Юрій ПОПСУЄНКО

I

Усередині минулого сторіччя наріжний будинок на Меріон-сквер вважався одним із найкрасивіших у Дубліні. Його червоний фасад можна було помітити майже з такої само відстані, на яку відкривався краєвид із заокруглених згори мавританських вікон — на сади, площі, широкі вулиці. То був дім достатку, шаноби й слави. Мешкав у ньому сер Вільям Уайлд, офтальмолог і отаринголог, найвідоміший лікар у місті.

Тільки-но дзиґарі на вежах видзвонювали восьму годину ранку, як двері будинку гучно розчинялися. Вийшовши на ґанок, лікар одним поглядом визначав, яка сьогодні погода, і квапився до міста. Неохайно вдягнений, з непідстриженою бородою, з розкуйовдженою чуприною під старим, витертим капелюхом, він весело галасував у палатах лікарень і кабінетах клінік

— кілька лікувальних закладів він сам заснував і утримував. Проникливість ученого, сміливість і вправність рук з дебелими, завжди трохи бруднуватими пальцями — ніби йому ніколи було відмити їх від потисків нужди, з якою він стикався,— принесли йому славу незрівнянного хірурга. Все, за що він брався, робив з пристрастю, був невситимий у праці, ненавидів спокій, відзначався таким же запалом у коханні й розвагах, як і на засіданнях колег-учених, яких виводив з рівноваги своєю непогамовністю, запальною вдачею, заповзятістю. Він заснував часопис "Даблін квортерлі джорнел оф сайєнс", і опубліковані там трактати забезпечують йому й донині титул батька сучасної отології. Замолоду він здійснив подорож по Середземному морю і описав її в книжці, яка витримала кілька видань. Відтоді частину свого часу він присвячував літературі. Він любив свій край і знав його так, як до нього

не знав ніхто, виходив його вздовж і впоперек, залишаючи мимохідь молодим хуторянкам живі про себе спогади. Був він авторитетом в усіх питаннях, що стосувалися минулого Ірландії, її мистецтва, архітектури, топографії. Наполеон III радився з ним щодо кельтських старожитностей, принц Уельський, майбутній Едуард VII, відвідував дублінський музей у його супроводі, шведський король нагородив його орденом Полярної зірки.

Пізно ввечері двері його кабінету відчинялись у сусідню кімнату, де під погруддям свого великого діда, Метьюріна, обкладена книжками й нотатни-ками, працювала леді Уайлд. Це була жінка мрійлива, романтична, екзальтована. Своє дівоче прізвище, Елджі, вона вважала спотвореною формою від Аліг'єрі й зараховувала Данте до своїх предків. Висока, чорнокоса, блакитноока, вона, здавалося, зійшла з фресок церкви Санта-Марія-Новелла. Вона читала по-латинському і по-грецькому, заспокоювала Есхілом свої розшарпані нерви. Ще молодою вона під псевдонімом Сперанца писала вірші й політичні статті. У рік Весни народів вона кинула гасло за свободу Ірландії. "Країна наша!" — вигукувала вона в статті "Alea jacta est"1. Цей номер часопису "Нейшн" був конфіскований, а редактора притягли до відповідальності. Під час судового засідання з галереї долетів вигук: "Винна я!" — і міс Франческа Елджі, пропхавшись крізь юрбу, стала перед трибуналом. її ніяк не покарали, але відтоді вона вважалась героїнею, і в місті її зустрічали вітальними вигуками. Вийшовши заміж, вона від цих справ відійшла, робила все, щоб про них забули, особливо коли чоловік одержав дворянське звання й орден Святого Патріка. Вона перекладала французькі й німецькі романи повчального змісту, упорядковувала зібрані доктором матеріали.

16 жовтня 1854 року леді Уайлд народила сина, якому при хрещенні дали імена Оскар Фінгел О'Флаерті Вілс. Це був другий син після набагато старшого Вільяма. Леді Уайлд хотіла доньку. Хлопчика вбирали дівчинкою, говорили про нього "вона", аж поки народилася та, що "кружляла по дому, немов золотий промінь".

їй дали гарне ім'я: Ізола. Та невдовзі, після недовгої хвороби, вона померла. Оскар, сам іще дитина, сховав пасмо її волосся в конверті, який розмалював хрестиками та віночками й написав на ньому слова з Євангелія від Марка: "Вона не вмерла, лише спить".

Батько брав його з собою в мандрівки по Ірландії. Вони відвідували давніх знайомих доктора, сільських учителів, які збирали для нього народні пісні й перекази, відомості про пам'ятки давнини. Розмови велися про різні страшні речі, про вовкулак, про давніх королів і героїв, батько з сином гуляли серед заростих травою могил, по напівзруйнованих церквах, ходили понад річками, де батько, бувало, засідав з вудкою на довгі години. Вечорами Уайлд випивав з друзями в заїздах і готелях, потім будив сина на світанку, щоб показати йому схід сонця, а якщо збиралася гроза, до півночі не давав хлопчикові спати, поки гримів грім і спалахували блискавиці. Оскар повертався до матері застуджений.

Коли йому виповнилося десять років, батько відвіз його до Еніскіла і віддав до знаменитої Портора-скул. Місто лежало на острові, посеред ясних вод озера Ерне, а школа була серйозна, сувора, істинно англійська, ворожа ірландським національним почуттям,— протестантські священики, читання псалмів, проповіді. Оскар зразу вступив до третього класу. Учень він був такий собі, пізно вставав, задивлявся на птахів, які пролітали над озером, читав романи Дізраелі і, нудьгуючи за розкошами домашнього життя, обурювався суворістю життя шкільного. Коли ж нарешті звик, виявилося, що він відстає з арифметики і не може впоратися з письмовими роботами. Мати в листі нагадувала йому: "Оскаре, дорога дитино, не рви одягу. Рвати одяг — це само по собі ще не ознака генія. Намагайся писати, як пише твоя мати, і поводитись так само, будь правдивий, сумлінний, чутливий, прямодушний, шляхетний, і тоді вже не матиме значення, порвеш ти своє вбрання чи ні. Крім того, синку, візьмися до арифметики. Згадай, коли ти вперше робив вправи з додавання, я знайшла у тебе помилку. Замість одного ти додав два — це личить тільки візникам. Чим було б життя без арифметики? Подумати страшно!"

Початок листа більше стосувався старшого брата, якого до початку занять доводилося просто витягати із землі, ніби корінь, обліплений грудками грязюки. Щодо своєї зовнішності, Оскар ніколи не заслуговував на докори. Охайний, аж прискіпливий у вбранні, з гарно зачесаною чуприною над ясним чолом, він носив свій шкільний циліндрик не по неділях, як решта хлопців, а щодня. Товаришам не раз кортіло порушити досконалу гармонію його краватки, пов'язаної майстерним вузлом, одначе, глянувши на дужі Оскарові руки, вони відступали. Попри деяку повноту, Оскар був рухливий, але в розвагах участі не брав, хіба що іноді веслував; у крикет не грав, щоб не ставати в негарні пози, зневажав гімнастику і її викладача. Зате дуже багато читав, починав схилятися перед Свінберном; книжне життя цікавило його більше, ніж дійсність. Він не знав, чи стане великим поетом, чи великим художником, та принаймні вірив, що здійснить щось велике. Визначився врешті тоді, коли до Еніскіла докотилося відлуння жалоби по вмерлому Діккенсу; тоді Оскар з неймовірною терплячістю почав поліпшувати свій почерк, щоб він був чіткий, гарний і незвичний. Завжди веселий, дотепний, він чудово говорив і розповідав, придумував ущипливі прізвиська для товаришів і вчителів. У нього самого прізвиська не було, його звали просто Оскар, і ніхто його не любив. А от у старшого брата, неохайного й галасливого Віллі, були друзі в кожному класі.

В останній шкільний рік йому зненацька відкрилася краса еллінського життя. Стародавні тексти розцвіли. В усьому пульсував ритм гекзаметра. Його полонила неповторна чарівність слів, віршів, імен. Душа відкрилася на схід, неначе двері храму. Сонячний промінь мандрував по карті грецьких міст і островів. Оскар змішувався з юрбою ефебів, чиї тіні лягали на жовтий пісок палестри. Відтоді він на все життя перейнявся культом молодості, який запозичив у греків. У своїх снах він був жерцем юного Зевса в Егеї, офірником Аполлона Ісменійського і поводирем процесій культу Гермеса в Танагрі, який несе ягня на плечі,— то завжди були юнаки, удостоєні нагороди за красу; він ішов у юрбі молодиків на урочистості Аполлона в Філе, і в Мегарі, біля могили Діокла, його нагороджували вінком за найп-рекрасніший поцілунок. Він розповідав про Александра й Алквіада таке, чого не було

в історії, тому що сам ставав Александром і Алквіадом, а коли говорив про римських імператорів, слова його світилися багрянцем.

Слухав його тільки маленький Г. О., золотоволосий мовчазний друг. Один він проводжав Оскара на станцію, коли той покидав Еніскіл.У вагоні, коли пролунав останній свисток кондуктора, він схопив гарячими долонями Оскарову голову і поцілував у губи. Потім вискочив з поїзда вже на ходу, лишивши на щоках Уайлда сліди своїх сліз.

Оскар повернувся до Дубліна стипендіатом Трініті-коледжу. В інтернаті панували брутальні звичаї. Студенти волочилися по шинках, ночі проводили з офіціантками і в публічних домах. Інстинкт природженої витонченості відштовхував Оскара від їхнього товариства. Стриманий, вишуканий у манерах, Оскар усі три роки ні з ким не приятелював, замикався в своїй тісній темній кімнатці, де єдиною прикрасою був незакінчений пейзаж власної роботи, а вільні дні проводив у батьків.

У суботні вечори там збирався "весь" Дублін. Ще перед смерком спускали штори на вікнах і запалювали лампи з рожевими абажурами. Зів'яле, напудрене обличчя леді Уайлд здавалося свіжішим, великі чорні очі сяяли. До кіс був пришпилений вінець із золотого лаврового листя, на пишних грудях, прикритих старовинним мереживом, серед намиста, дармовисиків, брелочків красувався цілий ряд медальйонів і мініатюр, немовби родинна галерея. У широкому кринолініі, підперезана гаптованим золотом східним шарфом, з флаконочиком парфумів і мереживною хусточкою в одній руці й величезним віялом у другій, вона пропливала серед юрби гостей, несучи свою палку пристрасність у найдальші кутки вітальні. її думка завжди була прикута до героїв, до високої поезії, до великих діянь.

Сер Вільям вертався додому пізно вночі. Звичайно галасливий, він заходив тихо і обережно, але Оскар, що в такі дні ночував удома, прокидався від звуку скрадливих кроків. Батько зупинявся біля нього, огорнутий запахом сигар, вина і незнайомих парфумів.

— Оскаре, Оскаре,— шепотів батько,— жодна золота копальня не зрівняється із скарбами серця твоєї матері.

Уайлд закінчив Трініті-коледж із золотою медаллю за роботу про уривки п'єс давньогрецьких комедіографів, які дійшли до наших часів, а протягом останнього року кілька разів одержував стипендію — найвищу відзнаку в цьому навчальному закладі. її безуспішно домагався Оскарів однокласник Едвард Карсон, який назавжди запам'ятав і свою поразку, і Уайлдів тріумф. 17 жовтня 1874 року Оскар приїхав до Оксфорда.

У подиві розглядав він при блідому світлі осіннього сонця зубчасті мури довкола старовинних коледжів, збудованих у стилях, які змінювали один одного протягом шести сторіч, двори з гомінкими водограями, сонні дзвіниці на закруті кожної дороги, мирні стада ланей, які паслися серед гігантських берестів, лебедів на озері і схожі з лебедями пасма туманів, що пливли по далеких луках. Радісним спокоєм наповнювали його обриси вікон, заґратованих витонченими решітками, а коли він спустився на перший свій обід до зали, склепистої, як храмовий неф, йому здалося, ніби зненацька поринув у ще не порушений сон середньовіччя.

Навчання в перший рік ішло легко і не забирало багато часу. О восьмій ранку меса в каплиці, потім бесіди з наставником і кілька лекцій, а після обіду вся решта дня належить тобі. Оксфорд нагадував клуб аристократичної і багатої молоді. У синів лордів був осібний стіл і різні дрібні привілеї, інші студенти намагалися зрівнятись із ними бодай у розкоші. Кожен другий мав власних коней, собак, човни, влаштовував полювання і перегони, виписував коштовні меблі, збирав гостей на учти, які закінчувались пияти-кою і грою в карти.

Уайлд мав надто скромні кошти, щоб змагатися з товаришами. 1 тому він обрав небезпечний і звабливий шлях цілковитої відособленості. Зовні він нічим не вирізнявся. Можливо, носив трохи довше волосся, однак скромно зачесане назад, костюм був доброго крою, за останньою модою, під відкладним коміром фланелевої сорочки краватка спокійного

тону і сіре довге пальто в осінні холоди. А коли Оскар з'являвся в котелку і в костюмі з картатої тканини, його можна було взяти за живу ілюстрацію до уявлення про англійців, поширеного на континенті. Тільки в рухах була якась обережність, немовби він уникав доторку до перехожих, а коли він говорив, очі його блукали понад головами слухачів. Ледь опущені повіки надавали очам сонного виразу, який у ті часи був йому такий властивий, що на одному з юнацьких портретів,— де він напівлежить, загорнутий у м'яку тканину,— він схожий на сплячого Ендіміона. У його захопленнях дрібницями явно була певна надмірність, породжена, можливо, тим, що, не бувши багатим, він хотів надати найвищої цінності всьому, чим володів. Та ще частіше ця надмірність була проявом пробудженої вразливості. Деякі кольори й запахи так сильно діяли на його відчуття, що могли викликати в нього сумний чи радісний настрій, і якісь упередження щодо них так і лишилися в ньому. Хоча фізично він був дуже сильний, одначе не цікавився веслуванням, не плавав, не захоплювався боксом, його ні разу не бачили на рингу. Все це здавалося незвичним і дратувало.

Одного разу хлопці на нього напали, скрутили і затягли за ноги на пагорб. Він підвівся, обтрусив костюм.

— Ай справді, краєвид звідси відкривається чудовий,— сказав він рівним, лагідним голосом, якому тієї пори намагався надавати манірної протяглості.

Виявилось, одначе, що і слабкість, і сила залежать від непередбачуваних примх ірландського велетня. Вдруге він завдав ганебної поразки чотирьом п'яним однокурсникам, які вдерлися в його оселю і почали там бешкетувати. За мить троє з них покотилося сторчголов по сходах, а четвертого Оскар виніс на руках, мов дитину. Відтоді вже ніхто не наважувався переступити його поріг без запрошення.

У коледжі Магдалини він займав три кімнати, які виходили на річку Чар-вел, де міст святої Магдалини, і на обсаджену столітніми тополями

широку білу дорогу. Він розпорядився розмалювати в себе плафони, на обшитих панелями стінах розвісив гравюри, які зображували оголених жінок, камін оздобив старовинною порцеляною в голубих тонах. Порцеляною цією він так забобонно захоплювався, говорив про неї з такою побожною ревністю, що заслужив догану — без згадування імені — університетського проповідника, який з амвона прокляв "непристойне язичництво, яке полягає в культі блакитної порцеляни". Уайлд зібрав трохи книжок — гарні видання класиків, з широкими берегами, в старовинних оправах. Вечорами, коли Старий Том закінчував відбивати сто один удар своїм старим серцем і коли замикали всі ворота, товариші сходились у нього пити пунш, коньяк із содовою і курити сигари. їх було всього кілька душ. Говорили про мистецтво,— лекції з мистецтва натхненно читав Рескін.

Двічі на тиждень цей англійський Платон розповідав про італійське мистецтво в своєму музеї. Задовго до лекції зал наповнювався слухачами, здаля приїздило безліч сторонніх, зокрема жінок, слухачі сиділи на вікнах і низеньких шафках, біля входу юрмилося стільки люду, що неможливо було зачинити двері. Професора зустрічали оплесками. Він з'являвся в товаристві кількох найближчих учнів, надміру високий, у довгій чорній тозі, яку зразу ж скидав і лишався в звичному синьому костюмі. Мовчазним поклоном і поглядом дивовижно ясних голубих очей він запановував над присутніми. Потім розкладав на кафедрі мінерали, монети, малюнки, які збирався показувати, і нарешті, супроводжувані шелестом рукописних сторінок, лунали ретельно складені фрази, промовлені наспівно, потупивши очі, й супроводжувані скупими й одноманітними жестами.

Тривало це недовго. Поступово Рескін забував про свої аркушики, які ще хвилину тому нервово перегортав, погляд його пробігав по загалу слухачів, голос набирав сили, і вся стриманість жестів зникала — він наслідував політ птаха, колихання дерев під час бурі, руками креслив зигзаги блискавиць, його ясне, гладеньке, майже без зморщок обличчя спалахувало рум'янцем, від розкуйовдженого довгого густого волосся і чорної бороди віяло буйною силою, ніби від того, хто весь вік живе серед

лісів і гір. У цьому екстазі його думка долала безліч вибоїн і несподіваних поворотів, виникав той же чарівний лабіринт, що і в його книжках, ідеї, образи, несподівані порівняння перевертали весь світ, живий і мертвий, слова росли, як росте на схилі бескиду дерево, нездатне визначити напрям своїх гілок, бо його формують вітри і потоки волею своєї розкутої фантазії.

У полум'яних видіннях розгортався золототканий хоровод флорентійського мистецтва. Солодкі імена: Чимабуе, Джотто, Брунеллескі, Кверча, Гіберті, Анджеліко, Боттічеллі — спадали з витончено окреслених уст, наче клаптики італійського неба. Що день, то хтось інший був "найбільшим художником усіх часів". У подумах цього ентузіазму найкрихітніша іскра Божа перетворювалась на пожежу духа. Рескін боровся за віру, у якої ніколи не було ні хрестоносців, ні мучеників,— за віру в красу.

Краса ставала така всюдисуща, що навіть вулична грязюка яскріла діамантами, сапфірами, рубінами.

Щоправда, надворі діялося ще й не таке. У дощ і холод пізньої осені Рескін проголошував культ праці. Під його наглядом учні брукували дорогу поблизу Гінксі.

— Ніщо так не розвиває чесності, терпіння і ніщо так не зміцнює вдачу людини, як безнастанна боротьба з упертим і непіддатливим матеріалом,— повторював він над кожним візком з камінням.

Ніколи ще на таких роботах не ламали стільки рискалів, і Рескінові довелося визнати, що ця вулиця — одна з найгірших у цілому королівстві. Після роботи він частував учнів сніданком.

— Оце я перебуваю тут,— казав він,— і хочу змінити світ. Годилося б, звісно, почати з себе. Бажаючи звершити працю святого Бенедикта,

треба б самому бути святим. А я живу серед перських килимів та картин Тіціана і донесхочу п'ю чай.

Не лише чай був чудовий, а й чашки дуже гарні. У своїй вишукано обставленій квартирі Рескін був зовсім інший, ніж на кафедрі. В його трохи сором'язливих очах жеврів глузливий вогник.

— Якби ви колись прочитали бодай десяток моїх віршів уважно, ви б зрозуміли, що я думаю про містера Дізраелі і про містера Гладстона не більше ніж про пару старих чобіт.

Це було сказано для тих, хто полюбляє погомоніти про політику. В його присутності забували про все, що не стосувалося так чи інакше краси. Рескін говорив про таємниці самоцвітів, про клубочіння весняних хмар, про життя дерев, квітів, трав, говорив з пристрасною любов'ю, яка без найменшого зусилля переносилась від полів і садів до художніх полотен, змішуючи справи рук людських і творіння природи в єдиному поклонінні. А коли наставала пора розлучатися, він проводжав своїх гостей ледь зволоженим поглядом і, стоячи на порозі, кричав:

— Так, так, для мене каміння завжди було хлібом! — Або: — Та ж це божевілля — не бачити краси в ластівці й уявляти її собі в образі серафима.

Уайлд, який думав про серафимів, шукав поглядом ластівок. Проте їх не було серед осіннього туману, а коли вони повернулись, уже не було Рескіна.

Оскар перебував біля нього надто мало, щоб до кінця його збагнути. Євангелічне милосердя Рескіна наганяло на нього нудьгу.

— Не говоріть мені про страждання бідноти. Вони неминучі. Говоріть про страждання геніїв, і я плакатиму кривавими слізьми.

Зустрівши жебрака в старому сурдуті й неймовірно великому циліндрі, Уайлд повів його до кравця й замовив йому жебрацьке вбрання в дусі найліпших полотен старих майстрів. Рескін, звісно, не став би клопотатися лахміттям злидаря, але подбав би про його порожній шлунок. А втім, цей жест пещеного панича також був свідченням впливу Рескіна. Уайлд запозичив у нього схиляння перед красою, таку виняткову й екзальтовану любов до мистецтва, що нечуваний жах охопив його при словах учителя: "Краще нехай в усьому світі загинуть усі картини, ніж щоб ластівки перестали ліпити гнізда". Безперечно, затишні сади й розкішні парки Оксфорда так збурили його душу, що він піддався чарам поезії Вордсворта — і згодом сам її іноді наслідував, проте врешті в нього від зв'язку з природою лишилось не більше ніж квітка в бутоньєрці та досить одноманітний рослинний орнамент його творів, який пахне кімнатною флорою.

На канікули Оскар їздив до Італії. Виїжджаючи, він не забирав з собою вітчизни на підошвах — уже тоді в ньому жила глуха відраза до Англії, і повітря закордону завжди було йому приємніше. Мілан, Турин, Флоренція, Падуя, Верона, Венеція, Равенна, Рим поставали перед очима, немов діви "Золотих сходів" Берн-Джонса в шарпаних вітром туніках, у вінках з листя, які обрамляли променисті, наче весняні хмари, голови. В галереях, музеях, палацах усі його мрії знаходили своє наочне втілення. У нефах давніх базилік, де виблискує почорніле золото мозаїк, біля вівтарів, розквітлих променями свічок, серед лісу витих колон панували чари католицької церкви. Відтоді Оскар так і не вивільнився від цих чарів, особливо через властиве католицтву прагнення до чуттєвої рельєфності духовного, до втілення духу в прекрасній і незамінній безлічі предметів, осіб,подій, якими обросло це віровизнання, таке відмінне від пуританства.

"Таїнство щоденного жертвоприношення, воістину страшнішого за всі жертвоприношення, старовини, хвилювало його своїм гордим презирством до свідчення наших почуттів, первісною простотою своїх елементів і вічним пафосом людської трагедії, яку воно прагне символізувати. Доріанові подобалося вклякати на холодних мармурових

плитах і дивитись, як священик у важких ризах повільно відсуває блідими руками завісу дарохранильниці або підносить всипану самоцвітами, схожу на ліхтар дароносицю з білою облаткою,— яка іноді й справді видається pañis caelestis, хлібом ангелів,— або, в облаченні мук Господніх, ламає над чашею гостію і б'є себе в груди за гріхи. Його чарував дим кадильниць, якими, наче великими золотими квітами, махали вбрані в пурпур і мережива хлопчики з поважними обличчями. Виходячи з храму, він з цікавістю поглядав на чорні сповідальні, і йому хотілося сидіти там, в їхній імлистій напівтемряві, й слухати, як чоловіки та жінки пошепки оповідають правдиву історію свого життя".

Ці слова Уайлд написав сам і з думкою про себе. Він мало не став католиком, проте передумав, побоюючись, що батько перестане посилати йому гроші.

Та в сера Вільяма вистачало своїх жалів. Він потрапив у негарну історію через молоду пацієнтку, яку спокусив і яка, пересвідчившись, що він не буде її утримувати, звинуватила його в зґвалтуванні. Це похитнуло його становище і дух. Він відійшов від громадського життя, став пити більше, ніж досі, і згоряв, мов чадний недогарок. Помер він 1876 року.

Коли він лежав на катафалку, щоранку три дні поспіль приходила незнайома жінка в жалобі, в густій вуалі, сідала біля покійника і, не поворухнувшись, не кажучи ні слова, лишалась аж дотемна. Дублін провів доктора на кладовище Маунт-Джером з великою пишнотою. Леді Уайлд перебралася до Лондона, де легше було приховати скромність достатку з дожиттєвої пенсії. Оскарові батько заповідав сільський будиночок з ділянкою, яка не давала й двохсот фунтів на рік. Та все ж можна було розрахуватись із студентськими боргами та ще поїхати до Греції в товаристві професора Ме-гафі.

Вони не проминули жодного музею, жодної реліквії. Уайлд, який відтоді не бажав знати інших богів, крім створених рукою людини, всіма порами вдихав язичництво. Але про саму подорож і її обставини він

ніколи не обмовився ані словом. Ні в його творах, ні в бесідах, записаних друзями, немає прямих свідчень, які стосуються цих місяців, які видались йому такими короткими, що він запізнився в Оксфорд до початку семестру і заплатив штраф у кілька десятків фунтів. Очевидно, там, у Греції, він зазнав справді глибоких вражень. Його долоні вже не забули таємничої вологості террако-тових фігурок, які відкопувалися тієї пори з гробниць на рудих полях Танаг-ри. Грецький пейзаж заповнював його уяву, набравши живіших барв і якоїсь духмяної наповненості.

В Оксфорді був чоловік, здатний ще яскравіше освітити цю картину. В коледжі "Брейзеноуз" жив Волтер Патер, "людина самотнього серця", як називали його студенти. То був відлюдько, що соромився своєї потворності, важкої для нього, як гріх проти обожнюваної ним краси. Тільки в своїй криївці він віднаходив злет і силу духу. Мало хто міг похвалитися, що своїми очима бачив його самітницьке житло. Воно було майже легендою: вузенька, немов чернеча келія, кімната, стіни, пофарбовані в жовтий колір, колір зів'ялого березового листя, чорні двері, довкруж каміна орнамент із золотистих гілок, на столі ваза з квітами і під нею опалі пелюстки. В пообідні години, коли сонячне світло навіть узимку найрівніше і найбіліше, між першою і третьою, після кінця університетських занять, асистент Вол-тер Патер забував про лекції, студентів, учені суперечки й частку цього тихого щастя віддавав друзям.

Одним із них був Оскар Уайлд. Він приносив із собою ту Грецію, якої Патер не знав, і вони зразу заглиблювалися в таємницю Деметри та Пер-сефони — предмет роздумів Патера в той час. Він зустрічав гостя усмішкою — і цим окрайчиком дитячої ніжності ніби змахував потворність негарного свого обличчя з пишними, кумедно настовбурченими вусами. Розмовляючи, він розводив руки округлими жестами священика біля вівтаря, і білість його пальців наводила на думку, що він міг би ними торкатися святих дарів, що, можливо, на те й були вони призначені своєю витонченою делікатністю. Говорив Патер негучним, сонним голосом, приплющивши очі, та коли перед ним був Уайлд, він волів слухати, відчуваючи в голосі гостя глибшу мелодію,—

під рівними, спокійними словами ніби струменів швидкий і гомінкий потік.

Нелегко відгадати, що дали один одному ці двоє чоловіків,— як у тій кімнатці кольору зів'ялого березового листя, так і на камінній лаві під старим в'язом, звідки видно було річку з голими хлопчиками, що там купались; та, певне, Патерове мовчання промовляло більше, ніж захоплена Уайлдова балаканина. У цьому мовчанні все-таки таїлося красномовство неперевершених, незабутніх сторінок "Ренесансу". Книжка справила на Оскара надзвичайне враження. Вона явилася в пору формування його схильностей і так довго була в ньому живою, що вже перед кінцем свого шляху, в тюрмі, він писав про неї як про щось молоде й свіже. А тоді, в Оксфорді, він брав з неї думки цілими оберемками.

"...Якщо все вислизає з-під наших ніг, що ж лишається нам, як не прихильність до кожної вишуканої пристрасті, до кожної звістки, що на мить ніби розширює обрій і вивільняє розум, до всього, що хвилює наші душі: дивовижні барви, незвичайні запахи, творіння художників, обличчя друга?

...Коли ми усвідомлюємо розкіш наших відчуттів і їхню страхітливу недовговічність, зосередьмося всією істотою у відчайдушному зусиллі дивитись і слухати, і в нас не лишиться часу для теорій про те, що ми чуємо і бачимо. Треба нам безперервно і з невтомною цікавістю примірювати нові судження, шукаючи нових вражень, і ніколи не задовольнятися легко доступною ортодоксальністю...

...Ми не повинні піддаватися теорії, чи ідеї, чи системі, яка вимагала б від нас пожертвувати бодай часткою наших відчуттів заради чужої нам справи, або заради поваги до певної абстракції, яка нічого спільного з нами не має, або, нарешті, заради чистої умовності.

...Йдеться передусім про те, щоб, розширюючи наше життя, охопити в ньому якомога більше. Великі пристрасті, екстаз і страждання любові або різноманітні форми ентузіазму — некорисливі вони чи корисливі, однаково,— подаровані декотрим із нас від народження, можуть дати нам враження інтенсивного життя. Тільки треба упевнитися, що це воістину пристрасть і що плід, який вона приносить, справді створює відчуття багаторазово примноженого і більш напруженого життя. І ніщо не може дати нам цього відчуття більшою мірою, ніж пристрасть поетична, прагнення до краси, любов до мистецтва заради мистецтва: адже мистецтво приходить до нас з однією-єдиною метою: прикрасити швидкоплинні години нашого життя; воно приходить з чистої любові до цих скороминущих годин..."

З обігу подібних фраз, розгорнутих на новій мелодії найчистішої англійської прози, проступає видіння відмінного, незвичайного життя, яке

Оскарові належало понести в світ, що лежав за обрієм його двадцяти двох років.

Настав час перших віршів. Голосіння викрадених троянок, змалювання статуй і картин, грецькі або латинські написи, довгі й вигадливі. Він друкував їх у дублінському "Айріш Манслі" або в університетському "Котебо-ус". Підписувався "О. Ф. О'Ф. В. У." — початковими літерами всіх своїх кельтських імен. Потім настали дні вишуканих складностей балади, розкішних труднощів сонета, дні вілланел з гучними повторами, прекрасні хвилини пробудження в душі тріолета, невимовна насолода міряти слова музикою кожного їхнього складу.

— Чому ви весь час пишете вірші? — питав Волтер Патер своїм лагідним голосом. — Чому б вам не спробувати прозу? Проза настільки важча!

Проте Оскара не цікавило подолання труднощів. Обдарований надзвичайною пам'яттю, він, мов бджола квіти, висмоктував книжки, яких ледве торкався на льоту. Досить йому було хоч раз прочитати грецький вислів, і він уже ніколи його не забував. На екзамені професор запропонував йому перекласти 27-й розділ "Діянь апостольських" — звичайна пастка, оскільки це місце, де змальовано пригоди святого Павла на морі, насичене рідкісними морськими термінами. Уайлд переклав безпомилково і спитав, чи можна читати далі.

— Мені б хотілося дізнатися, що сталося зі святим Павлом.

— Тобто як? Ви ніколи не тримали в руках грецького тексту Нового Заповіту?

— Сьогодні — вперше в житті.

Під кінець курсу він написав поему "Равенна" й одержав університетську нагороду. Це були п'ятистопні вірші, гладенькі й ледь риторичні. Починалася поема картиною англійської весни зі співом дроздів серед модрин, а закінчувалась під пініями Равенни втечею дріад і козлоногим Паном, що грав на сопілці. Уайлд прочитав свою поему в оксфордському театрі чудовим тенором і вперше в житті зійшов зі сцени під оплески й вигуки захоплення — трохи приголомшений, як людина, що зійшла з корабля.

II

Другого дня після приїзду до Лондона Оскар з'явився в Гайд-парку між п'ятою і шостою вечора і добився того, що серед кількох тисяч екіпажів насамперед помічали його найнятий на годину тільбюрі, який коштував йому мало не останньої крони. То було виконання обітниць попередньої ночі, яку він пробув один на один з містом. Найнявши об одинадцятій вечора коляску, він надав візникові цілковиту свободу в боротьбі з тишею і пітьмою. Над туманом і випарами столиці світив

місяць, іще щільніше змикаючи похмурі будинки обабіч одноманітних вулиць. Людина тонула в цій бездушній, повній каміння і цегли безодні. Здавалося, в усьому людському словнику немає заклинання, здатного розворушити байдужість цього огрому, злютованого у своєму сні на зразок неприступної фортеці. І все-таки нічна поїздка завершилася внутрішнім тріумфом: поринаючи в себе, Оскар дихав минулим — немовби прохолодними пахощами лісу.

Тепер же він їхав спокійний і радісний, у цілковитій гармонії з тим новим світлом, краєчок якого майнув на видноколі його мріянь. На ньому був короткий оксамитовий жакет, сорочка з м'якої тканини з відкладним коміром, довга екстравагантна краватка, атласні штани до колін, шовкові панчохи, неглибокі черевики із срібними пряжками, на голові берет, у руці — квітка соняшника. У такому вбранні, що його Оскар вважав другою після Лютера великою реформою, він і ввійшов, ніби корабель під невідомим прапором, у статечне вікторіанське суспільство.

Помешкання він найняв собі на Солсбері-стріт, у кварталі літературної богеми,— дві мебльовані кімнати, звичайний бідний притулок, куди він нікого не впускав, та й сам рідко там бував, крім годин сну та дзеркала. То був період тісної дружби з дзеркалом. Оскарові не набридало повсякчас розглядати себе. Завжди впевнений у своїй зовнішній привабливості (він зберіг цю впевненість навіть тоді, коли вже ніщо не могло її виправдати), Оскар з пильною цікавістю актора вивчав особливо своє обличчя: у примружених очах, у формі губів, у зміні усмішок він шукав вражень, захоплень, пристрастей, яких прагнув зазнати. Він був такий поглинутий собою, що в усьому, що говорив чи писав, відчувався певний нахил,— Нарцис, який схилився над своїм відображенням.

Свою невелику ренту він проживав за два-три місяці, робив борги, не платив за рахунками, чим надовго запам'ятався крамарям. Якщо потрібні були гроші, писав статті, а брат Вільям уміщував їх у газетах, де працював. У такий спосіб важко було заробити багато — при Оскаровій гордості, його вразливості й порядності. Але він і не збирався витрачати

життя на накопичення речей або їх символів. Жити — означало робити найрідкіснішу справу в світі, де більшість людей тільки існує. Життя уявлялося йому особливим мистецтвом, яке вимагало власної форми і власного стилю. Він хотів бути чимось винятковим і бурхливим, хотів вершити справи, несподівані для умів, які потонули в логіці буденного буття.

Він називав себе вчителем естетики. Цей скромний титул, який в іншому місці навів би на думку про дипломи і підручники, в Лондоні вісімдесятих років викликав тривогу. Люди обізнані вважали, що естетика складається із квіток соняшників і знудженої міни, а всі інші, знайомі із снодійними порошками "анестетикум", гадали, ніби це якийсь збудливий засіб, і, дивлячись на високого, довговолосого юнака з гладеньким обличчям, який ходив вихляючи стегнами, не мали сумніву, що йдеться про щось аморальне. Ним зайнялися сатиричні часописи, "Панч" щотижня зображував його з віршованим підписом або кепською прозою.

Незабаром біля нього зібралося товариство пустопорожніх і здатних до безмежного захвату молодих людей. Зрослі в сутіні й бідності домів, де краса була незнаною, вихована в презирстві до мистецтва, вони побачили в бекарові апостола нового радісного одкровення. Він великодушно ділився з ними уривками лекцій Рескіна і власного, вельми широкого, кола читання. І завжди додавав кілька практичних порад, блазенських парадоксів.

— Перший обов'язок у житті — бути якомога більше штучним. Який другий обов'язок, цього ніхто не знає,— промовляв він урочистим, чутим у всій кав'ярні голосом, і в його молодих шанувальників мурашки пробігали по спині від задоволення, коли вони бачили, як їжачились і бурчали, сховавшись за газетами, літні джентльмени.

Відчуваючи в собі схильність жити як джентльмен, не по-богемному, він одну із своїх кімнат на Солсбері-стріт — "довгу" — перетворив у

вітальню, оздобив килимами, драпіруванням, портретами знаменитих актрис.

Він бував на кожній прем'єрі, сидів за лаштунками, приятелював з акторами й акторками, посилав їм сонети й нарешті виступив з найбанальнішим дебютом: закохався в актрису.

Ця гарненька дівчина стала в його романтичній уяві символом чарівного хисту перевтілення, яким він захоплювався в людях театру. Цілуючи її в уста, він цілував Розалінду, Джулію, Порцію, Беатріче. Щастя було б неповним, якби його не прикрашали порівняння, образи античних статуй і вірші поетів. їй хотілося перейти із другорядної сцени у великий театр, і вона вважала, що Уайлд їй у цьому допоможе, оскільки вважала його впливовим журналістом. Пересвідчившись, що схибила, вона своє невезіння приписала його ексцентричному вбранню і, почуваючи себе ошуканою, порвала з ним. Оскар пережив удар спокійно, вплів її образ кількома майстерними віршами в міфологічний світ і в подальшому згадував про неї лише тоді, коли створював Сібіллу Вейн у "Портреті Доріана Грея".

Зацікавлення, яке він дедалі більше викликав, відкрило йому двері кількох великосвітських салонів. Він входив до них з почуттями Люсьєна де Рюбампре і на кожному порозі повторював слова бальзаківського героя: "Ось моє королівство,^ ось світ, який я мушу підкорити". Він не давав слухачам часу замислитися над тим, звідки цей вираз гордості в кожному його погляді,— він завжди вмів говорити, ніби з п'єдесталу власного пам'ятника. Серед чорноти фраків Оскар вирізнявся не лише екстравагантним убранням, але набагато більше — непогамовним темпераментом. Він був ірландцем — і всім, що в ньому було тонкого, поетичного, радісного, ніби говорив цим нудним англійцям: "Так, панове, на моєму боці історія. В ірландців давно вже була християнська цивілізація, коли англійці ще не прикривали своє тіло нічим, крім татуювання". Його слушність ладна була визнати не одна леді, коли, розсилаючи запрошення, натрапляла на його ім'я. Оті двоє усміхнених

очей за столом тамували побоювання, що розмова перейде в політичну сутичку або просякне запахом стайні та мисливським порохом.

Його очі! Вони були великі й променисті, але колір... Не знайшлося б двох людей, які мали б щодо цього одну думку. Одні запевняли, що вони зелені, інші — що ясно-голубі, а ті, хто хотів примирити обидві думки, запевняли, що очі — ясно-голубі із золотими цяточками довкола райдужної оболонки, через що іноді здаються зеленими. Прихильники карих перебирали всі відтінки, геть аж до кольору горіхової деревини чи пива. "Мені досить того, що вони виблискують, як самоцвіти,— говорила одна леді. — Що там насправді, я не знаю, у мене надто слабкий зір, щоб бачити на висоті шести футів".

Скорити чоловіків було важче. Вони піддавалися його веселощам, не чинили опору щедрому красномовству, проте все це не ослаблювало їхньої стриманості. Його звинувачували в снобізмі, бо він міг цілий вечір з незрозумілим запалом говорити про речі нікому не відомі, наприклад про вірші Бодлера. Бурхливе розумове життя, яким він з усіма ділився без упереджень, із захватом своїх двадцяти років, сприймалось як образа тим, хто визнає право на розум тільки за високою посадою або за купою золота. Вони не знали, що про нього думати. В міщанських домах він вважався аристократом, вищі кола ставилися до сина дублінського окуліста із зневагою, для одних він ставав нестерпним, тільки-но вони помічали його перевагу, інші схильні були вважати його малим блазнем. Проте навіть у найхолоднішому колі завжди знаходилося кілька чоловік досить щирих, які до нього горнулися, невиразно відчуваючи, що має ж бути в чомусь виправдання його незвичності.

Таке виправдання він дав у томику "Поезій", опублікованому влітку 1881 року видавництвом Дейвіда Боге. Книговидавець на вулиці Святого Мартіна навіть не заглянув у рукопис. Цей стосик сторінок був для нього звичайною збіркою перших віршів, які приносив йому кожний другий випускник Оксфорду, щоб згодом не згадувати про них інакше, як жартома. Уайлд, очевидно, врешті сам оплатив витрати на перше видання. Він подбав про гарний шрифт, голландський веленевий папір,

про оправу з білого пергаменту — книжка коштувала десять шилінгів і шість пенсів.

То був пам'ятник його захопленню природою, мистецтвом, літературою, а революційна риторика на початку книжки пристала до цих вишуканих віршів, як грудки дублінського ґрунту, як курява з комірчини давніх переконань леді Уайлд. Під вигадливими заголовками, в дібраних найре-тельнішим чином словах, у майстерних звивах синтаксису відбилися всі захоплення останніх років: мандрівки, музеї, книжки, великі люди, кохання. Грецьке сонце сходило біля берегів кожної строфи. Дзвони італійських церков протинали білу тишу еллінських храмів посеред миртів і лаврів; на землі, немов уквітчаній славою Золотого віку, боги, статуї, поети, святі сплелися у вервечки імен, порівнянь, натяків. Здавалося, над цією юнацькою книжкою витають усі знання Оксфорду, вся англійська поезія від Мілтона до Свінберна,— надто багато запозичених звуків можна було в ній розрізнити.

Незважаючи на злостиву або байдужу критику, в кілька тижнів розійшлося чотири видання. Успіх, якого не знала жодна збірка віршів у Англії, пояснювали оксамитовим беретом, карикатурами "Панчу" й кількома п'єсами, в яких Уайлд під різними іменами з'являвся в ролі блазня і шарлатана. Але найбільшого розголосу принесла йому оперета "Терпіння". В ній Оскар був удостоєний високої честі — його висміювали разом з усім естетським рухом, у товаристві прерафаелітських поетів, художників і жінок, убраних у зелені сукні. Актор, який його грав, вийшов на сцену в точнісінькій копії його костюма, з позолоченою лілеєю в руці й так схоже наслідував його рухи, поведінку, міміку, що пішла чутка, нібито сам Уайлд готував його для цього виступу. Він сам прийшов на прем'єру й сміявся разом з усіма. Кілька місяців Лондон виспівував:

Що для тебе сміх міщан! Ти душі високий стан Естетичним зерном сій, Ідучи до Пікаділлі З квітом маку або лілії В рицарській руці своїй.

Тепер Оскар ходить під поглядами, що впізнають його здаля. Він чує шепіт на вулицях і знає, що говорять про нього. Чи довго втримаються в пам'яті цього величезного міста чотири короткі склади його імені та прізвища? Який вітер рознесе їх по світу? Ось уже почались віддалені квартали — якийсь чоловік поливає квіти в садку, а вгледівши дивне вбрання, він на мить зупиняється, дивиться і знизує плечима. Він не знає ні куплетів з оперети, ні цієї юної знаменитості, яка проходить повз нього з такою чарівною усмішкою.

Оскар перетинає сад, потім великий зелений луг і зазирає у вікно заростого плющем дому. Двічі стукає в шибку, кланяється і за хвилину збігає по східцях ґанку. В глибині холу мовчить великий орган. Сер Едуард Берн-Джонс, що сидить у своєму гарному кріслі, відводить очі від книжки. Оправлений у пергамент томик з пожовклими, потертими по краях сторінками, завжди той самий — "Історія короля Артура"; він читає цю книжку вже тридцять років і навіть тепер не відкладає вбік, лише бере в ліву руку, щоб праву простягнути гостеві. Та це не просто рукостискання. Старий художник цим доторком немовби втягує Оскара в світ своїх мрій і замість порожніх слів, якими люди звичайно вітають одне одного; осипає гостя квітами легенди.

У кімнаті западають сутінки, але ще досить видно, щоб Оскар міг розгледіти на підрамнику нове полотно і на ньому "Dies Domini*1, все зіткане з крил. У сутіні крила блищать, ніби кришталеві. Сер Едуард каже:

— Що більш матеріалістичним стає світ, то більше я пишу ангелів. їхні крила — мій протест проти матеріалізму.

Служниця заносить лампу, слідом за нею заходить Вільям Морріс. Обидва художники розмовляють. Оскар сидить нерухомо. Починається містерія спогадів. Крізь слова двох друзів видно довгу дорогу часу. Постаті, що з'являються на ній, за чверть години перетворюються з юнаків у старих. Ось іде Данте Габріель Росетті, худорлявий, з довгими кучерями, що спадають на плечі, з бородою, підстриженою, як у

неаполітанських рибалок, з вогнистими очима,— полум'яний дух поезії, який у цю хвилину блукає в пекельній пітьмі, самотній, зморений, без сну. Іде ангелоподібний Джон Еверет Мілейс, запальний, кипучий, при здоров'ї,— тепер він баронет і власник замку серед садів Кенсінгтона. Іде зосереджений, серйозний Галмен Гант, прочанин мистецтва, що як раніше йшов, так і нині покірно й сумлінно йде стежками природи і шляхами, накресленими перстом Божим. До них приєднаються ще кілька імен, поєднаних тією ж творчою думкою, і Оскар ладен пожертвувати своєю молодістю, щоб опинитись у 1847 році, в старому будинку на Блекфрайєрс-Брідж, де перед копіями з Орканьї і Беноццо Гоццолі семеро втаємничених створювали "Братство прерафаелітів".

Назвали вони себе так не тому, що наслідували ранніх італійських майстрів, а тому, що знайшли в їхніх творіннях, замість абстракцій Рафае-ля, більш суворий реалізм, більш пристрасне й живе бачення, більш рельєфну й потужну індивідуальність. Жест банальний і невиразний вони замінили незвичним, індивідуальним, незатертим жестом, фарби клали чисті, сухі, без ґрунтівки, малювали й писали не за успадкованими зразками, але в простоті серця сприймаючи натуру з усіма її непередбаченими особливостями. Оскар чув про це, міг навіть про це говорити і, мабуть, згадував про це в різних кав'ярнях, проте ніколи не намагався це зрозуміти. Як для кожного літератора, картина починалася для нього з тієї миті, коли питання техніки вже розв'язані. Тоді лишаються розкіш барв і багатий, цікавий, хвилюючий зміст. Яка насолода дивитись на "Частку Корделії" Медокса Брауна зі старим королем, з чиєї ослабленої руки випадає берло, з чарівливою життєвістю десятка постатей, насичених віршами Шекспіра, або бути присутнім при прощанні "Гугенота" Мілейса, або з "Надією" Уот-са розгойдуватись на безлюдній темній земній кулі, або дихати палкими вустами жінок Росетті!

Години в майстерні Берн-Джонса були періодом сонетів. Оскар перейнявся думками всіх цих замріяно схилених голів, знав доторк цих тонких рук, вигнутих у порусі, ще ніким не зображуваному. Юнаки, що заповнювали блискучі полотна, були немов несміливі боги, які вперше

спустилися на землю і ступають по ній обережно, м'яко, ніби побоюючись каміння чи тернів. Невимовними чарами дихали картини, повні квітів і птахів, де життя в усіх його проявах таїлося в гіллі, в складках одягу, в руїнах, немовби все це зображувало тільки травень — пору пісень і цвітіння. Коли старий чарівник набирав на кінчик пензля крапельку золота, щоб увіткнути у волосся Вівіани золоту шпильку, Оскар відчував дрож у душі, ніби в ньому самому відкривалася скринька з коштовностями, а потім розглядав як власні скарби всі ці мережива, гаптування, майстерне різьблення по дереву серед сліпучої процесії символів.

Цілком поглинутий думкою про успіх, він, одначе, не писав нічого такого, що бодай якось було б пов'язане з його тодішніми відчуттями. Розраховуючи на театральні знайомства, галас довкола вбивства царя Олександра і довкола російських революціонерів, він написав драму "Віра, або Нігілісти", про яку сповіщав одного з театральних директорів: "Я намагався виразити в межах, що їх допускає мистецтво, титанічне прагнення народів до свободи, яке в сучасній Європі загрожує тронам і підриває уряди від Іспанії до Росії, від північних морів до південних. Нинішня нігілістська Росія зі своєю грізною тиранією і чудом своїх мучеників — це сповнене жару вогненне тло, на якому живуть і люблять люди моєї драми". Одначе ні піднесений образ Віри, ні глухий гомін засідання ради міністрів у другому акті, ні куля, яка крізь розчинене вікно влучає цареві в голову, ні скривавлений кинджал, що падає в сад перед останньою завісою,— ніщо не захопило уяви режисерів, і жоден театр цієї п'єси не поставив. Погодився був узяти її театр Адольфі, проте в останню хвилину репетиції були припинені — очевидно, на побажання принца Уельського, близького родича вдови-імператриці, який побоювався, що сцена вбивства царя буде їй неприємна. Уайлд видав "Віру" на власні кошти у невеликій кількості примірників, які роздав друзям.

Від гонорару за "Поезії" давно вже нічого не лишилося, збільшити ренту було неможливо, писати статті в газети набридло, і надто дорого коштували рукавички та екіпажі, в яких він повертався з вечірньої

гостини у свої кімнатки на Солсбері-стріт. Тим часом за океаном уже цілий місяць ставили оперету Гілберта і Салівена, і несподіваний допис в "Уорлд" був із цим якось таємниче зв'язаний. У ньому йшлося про те, що містер Оскар Уайлд одержав запрошення на цикл лекцій в Америці і що найближчим часом він вирушить до Нью-Йорка. Редактором "Уорлду" був Віллі, Оскарів брат, а автором цього допису був сам Оскар. Правдою в ньому було лише те, що Оскар справді готувався до поїздки. Говорили, нібито він повинен правити за живу ілюстрацію до опереткових куплетів, які відразу стали модними на Бродвеї. А тим часом він глибоко вірив у свою місію — адже він збирався говорити американцям про "ренесанс англійського мистецтва". Траплялася виняткова нагода відірватися від зоряної туманності сучасних естетських течій, які вже тьмяніли в очах Заходу і засяяти на небосхилі Нового Світу великою, звабливою зіркою. Віддаляючись від Європи й розмірковуючи про майбутні лекції, Оскар так перейнявся єдністю з погаслим "Братством прерафаелітів", що не тільки готувався знову оповістити зорі, які давно відпалали, а й відчував себе просто-таки засновником цілого руху.

Зупинився він у Сентрал-отелі, де щовечора збиралося найкраще нью-йоркське товариство — екстравагантно вдягнені дами й чоловіки, що після обіду знімали сюртуки. Англієць в Америці тих часів був, як афінянин серед беотійців. Без великих зусиль Оскар зачарував цих жувачів тютюну своєю молодістю, гумором і манерами справжнього джентльмена. На його виступ у Чікерінг-хол прийшло більш як тисяча чоловік. Усі вже побували на опереті "Терпіння", і, коли на естраді з'явився Уайлд, нарум'янений, в естетському вбранні, з лілією у бутоньєрці, зала помітно пожвавилась. Фразами з Рескіна, Патера, Арнольда він говорив про мистецтво перед публікою, яка знала живопис із літографій, а скульптуру — з фігур у вітринах крамниць. Менше ніж за годину він устиг назвати близько п'ятдесяти великих імен, від Ґете до Свінберна. Спокійний, рівний голос, ніяких жестів чи пафосу — це справило найкраще враження. Знайшовся імпресаріо, що уклав з ним угоду на турне по Америці.

У "Нью-Йорк трібюн" писали про нього так: "Найбільше вражає в ньому зріст — на кілька дюймів вище шести футів, а потім — темно-каштанова шевелюра до пліч. Коли він сміється, широко відкриваючи рота, видно ряд сліпучо-білих зубів. На відміну від більшості англійців, обличчя в нього не рум'яне, а швидше матове, очі чи то голубі, чи то ясно-сірі й анітрохи не мрійливі, як уявляють декотрі його прихильники, а блискучі й бистрі — зовсім не такі, яких слід би сподіватись у споглядача краси й істини. Замість невеликої, ніжної руки, яка голубить лілеї,— ручисько, яке, стиснуте в кулак, може при нагоді завдати нищівного удару. Особливість його мови — ритмічне акцентування, ніби він постійно говорить віршами". Відгуки преси супроводилися численними малюнками, карикатурами.

З Нью-Йорка Оскар поїхав до Бостона. Газети повідомляли найменші подробиці про його манери, вигляд, убрання. За кілька днів перед лекцією відбулася прем'єра "Терпіння". Великий гурт студентів Гарвардського університету з'явився на лекцію у фраках, коротких штанях, у перуках із зеленими стрічками, кожен ніс лілею або квітку соняшника. Вони пройшли до зали вервечкою і гамірно зайняли місця в перших рядах. Уайлд уже був на естраді, але в звичайному фраці, серйозний і спокійний. Щоразу як він підносив до губів склянку з водою, студенти плескали. Під кінець він звернувся до них: "Ваше завдання — довершити те, що почали ми. В американському світі є щось еллінське. Америка молода. Жоден неситий народ не зазіхає на вашу свободу, і минуле не докоряє вам рештками краси, з якою неможливо зрівнятись. Ви, панове з Гарвардського університету,— цвіт тутешньої молоді. Любіть мистецтво заради нього самого. Тоді ви знайдете все, чого вам бракує. І дозвольте мені на згадку про нашу зустріч подарувати вам Лісіппового "Апоксіомена", чудову копію, з проханням поставити його у вашій гімнастичній залі".

Студенти вийшли під глузування публіки. Багато хто з них квапився біля виходу заховати перуку із зеленими стрічечками.

Наступні переїзди дедалі більше віддаляли Оскара від бронзи й мармуру нью-йоркських готелів. У Денвері, за тиждень до його виступу, в тій самій залі застрелили лектора, коли він повернувся до публіки спиною, щоб роздивитись олеографію, яка висіла позад нього. "Звідси випливає,— сказав Уайлд,— що не слід розглядати олеографії". Ще трохи, і він міг би удостоїтися пальмової гілки мученика за свої естетичні переконання. В цій закоханій у себе країні визнали неприпустимим зухвальством його зауваження про брак витонченості й смаку в умеблюванні американських осель. У Луїсвілі після цього пасажу в його лекції зала озвалася глухим гарчанням, яке затихло лише тоді, коли Оскар висловив своє захоплення первісною красою шахтарського одягу. Відтоді він був обережний і більше не спускався з "чистих сфер мистецтва" на землю, особливо на землю американську. Єдиною втіхою для нього були глузування над Англією, які всюди сприймалися з галасливим задоволенням. Після лекцій Оскара везли на пиятики, і його міцна голова здобула йому таку повагу, якої він не міг завоювати своєю прозою. Ще онукам розповідали про англійського поета, який "міг перепити десяток Шахтарів, а потім винести їх, узявши на руки по двоє зразу".

Виступав він у залах, прикрашених головами бізонів, і в таких, де вершили суд і вішали злочинців, і в таких, де над піаніно красувався напис: "Прохання не стріляти в піаніста, якщо він ненароком сфальшивить". Сто п'ятдесят разів повторив він свої вишукані періоди про "англійський ренесанс" і "декоративне мистецтво", не раз виступав перед зібраннями фермерів, чабанів, напівдиких бородатих траперів і золотошукачів. Проїздив він через зарослі вересом і бур'янами степи Небраски, від Канади до Каліфорнії відвідав дев'яносто міст — декотрі лише недавно утворились із скупчення великих, критих полотном возів, запряжених кількома парами мулів з дзвіночками, з цих "кораблів прерій", які залюднювали необжиті пустелі Штатів,— і зупинився біля самих скелястих гір, на кордоні володінь буйволів, сірих ведмедів, ягуарів, індіанців сіу і поуні.

Дорогою, в Кемдені, він постукав у міцно замкнені, наче фортеця, двері Волта Вітмена. Старий поет у зношеному, брудному халаті провів його до кімнати, заваленої паперами. Багато років він складав тут газети й часописи, в яких його було згадано хоч єдиним словом. Запилюжені, лежали вони на столі й стільцях, на підлозі попід стінами, під столом. Не знайшовши вільного стільця, Уайлд лишився стояти. Вітменова невістка принесла їм по келишку вина з бузини. Оскар випив. "Навіть якби це був оцет,— казав він згодом,— я випив би не вагаючись, так схилявся я перед цим великим старим".

Побував він і в Канаді, і в Техасі, літо 1882 року провів на кількох морських курортах, завжди оточений юрбою жінок. Він шукав серед них актрис, здатних зацікавитися його "Вірою", і проштовхнути її на американську сцену,— це не вдалося. Врешті він став жертвою шулерів, програв велику суму, одначе в нього вистачило тверезості на те, щоб з уцілілою рештою, яка далеко не відповідала його мріям і потребам, покинути Америку, яка вже не могла йому дати нічого, коли не рахувати двох красивих вазонів, дарунка від керамічної фірми — на знак подяки за збільшення її обороту пропагандою естетики інтер'єра.

Одначе вертався він освіжений, у розквіті сил і здоров'я. Естетське вбрання лежало у валізі, до якої він уже ніколи не заглядав. Оскар охоче заховав би там разом з іншими речами і свої лекції, але йому довелося ще не раз їх прочитати.

На початку наступного року він поїхав до Парижа. Поселився в готелі "Вольтер" на улюбленому Франсовому березі, з Сеною і Дувром перед вікнами. Волосся він зачісував під Нерона, що посилювало схожість рис його обличчя з обличчями імператорів на старовинних гемах, і щодня накручував дрібні кучерики; одягався як Бальзак, за модою 1848 року, ходив обвішаний дармовисиками і з тростиною із слонової кістки, головка якої була оздоблена бірюзою, носив зелене пальто на хутрі. Обідав у "Кафе де Парі", у Фуайо, у Біньйона на авеню-де-л'Опера, а коли з грішми бувало скрутно, брав за кілька франків обід у своєму готелі. "Поезії" свої Уайлд розіслав з присвятами

найзнаменитішим письменникам. Через кілька тижнів він снідав з Гонкуром, пив чай з Віктором Гюго, розмовляв із Ренаном, сидів із Бурже в "Кафе д'Орсе", а Рішпен водив його за куліси. Верлен із здивуванням дивився на цього панича, який раз у раз запалював цигарку із золотим мундштуком і так багато говорив, що забував про порожню поетову склянку.

Говорив він надто багато. Татусь Гюго, який був уже в похилому віці й нудьгував, коли мовилося не про нього, засинав. Гонкур у своєму "Щоденнику" записав кілька анекдотів і перестав клопотатися гостем. Подеколи він іще викликав захват у котрої-небудь дами, якій щастило побачити немовби світляний німб довкруж голови цього базікц. Поступово він ставав молодим чоловіком з блискучим минулим. Для працьовитих французьких письменників томик віршів на веленевому папері був надто легковажним, щоб довго обтяжувати їхню пам'ять. C'est un grand avantage de n'avoir rien fait, mais il ne faut pas en abuser1.

Уайлд замкнувсь у своєму готелі. Його тривожну самотність заповнила французька література. Він відійшов від стомлених і байдужих поглядів, щоб жити при блиску очей, розширених у творчій пристрасті. На білих сторінках книжок у м'яких жовтих обкладинках дихав шал Бальзака, що видобував, наче Бог у Сікстинській капелі, з буденної сірості живий світ; виблискувала кришталем найчистішого мистецтва пустельницька праця Флобера; проступав майстерний малюнок "Емалей і камей" Ґотьє; звучав суворий ритм Бодлера. Десятки талантів, чию присутність він недавно відчував фізично, несли йому таємниці своїх рідкриттів і злетів. Невимовного блаженства зазнавав він від доторку до життєвого й творчого досвіду цих великих людей.

Найменша переміна, яка відбувалася в ньому, тепер відбивалася в одязі, в зачісці або іншій дрібній рисочці його образу. Не раз траплялося, що якась дрібничка, раптом уведена ним у свій обіг, надавала йому нових сил. Він замовив собі білий халат, точнісінько такий, який надягав під час роботи Бальзак. Роберт Шерард, найближчий його друг тієї пори, застав його одного разу за письмовим столом — перед ним лежав аркуш

чудового паперу великого формату, такий любив Віктор Гюго. Хоча було ще видно — горіла лампа, вікна були завішані. Шерард хотів підняти штору.

— Ні, ні, Роберте! — закричав Оскар. — Лиши так. Мені здається, ніби я сиджу тут цілу ніч, і це мені допомагає в роботі.

— Але ж ти затуляєш собі неповторний краєвид Парижа.

— Ет, мені це зовсім байдуже. Краєвид цікавить лише хазяїна готелю, адже він включає його в рахунок. Джентльмен ніколи не дивиться у вікно.

— Над чим ти працюєш?

— Над віршем. До полудня мені вдалося викинути кому в одному реченні.

— А після полудня?

— Після полудня я повернув кому на те саме місце. Але не думаю, що ти збираєшся брати в мене інтерв'ю. Знаєш що, Роберте? Іди-но в місто й знайди мені риму на "ар".

Наступного дня Шерард приніс йому риму "ненюфар".

Так виник "Сфінкс" — важкі бодлерівські вірші, де, як на фризі сновидінь, пропливають одвічні образи кошмарів: морський кінь, гриф, Гор з головою шуліки, Пашт із зіницями з зелених берилів, Амон на п'єдесталі з порфіру й перламутру, нереїди з грудьми з гірського кришталю — фантастичний звіринець міфів, що яскрів самоцвітами, засланий пітьмою, поема, яка повисла між "Вороном" По та Флоберовою "Спокусою святого Ан-тонія", Ніколи ще Уайлд не працював так напружено над звучанням кожного вірша, над добором і місцем кожного

слова. То. була праця ювеліра — слова, укладені в строфи, блищали, мов огранованні коштовні камені.

Коштовності Оскар любив любов'ю уяви, почуттям химерним і витонченим, породженим чарівною таємницею цих дрібок мертвої матерії, в яких людство з давніх-давен бачило символи чарів, молитви, знання і могутності. Силою незбагненних зв'язків відкривалися шляхи від каменів, що їх добувають у мороці надр земних, до зірок, які сяють у мороці небесному. Сапфіри, берили, смарагди, розсіяні божественним випадком у гранітах, гнейсах і слюдяних сланцях, рубіни, схожі на краплі крові, які всмоктались у вапнякові осади, діаманти, чия незаймана чистота вела своє походження з темного роду вугілля — немовби дивом Божим обілені чорти перетворились на ангелів,— а разом з ними оте незвичайне царство старовинних назв, що супроводять їх і походять від них,— всі ці створіння химерної алхімії скель приліпилися до думок людини, аби своєю формою чи будовою наслідувати одвічні утвори. У персні, в намисті, в Діадемі містився цілий світ, вічний кругообіг, усесвіт, а безмежність утілювалась у змії, який тримав у пащі свій хвіст,— настегнова пов'язка чаклунів, жерців і королів. Із цих осяйних складів віками складалось особливе Святе письмо, чиї ідеограми виражали діяння богів, заклинання, життя і смерть, і найзви-чайнісінький кулон, нині зовсім мирний, бо ж забув про свою генеалогію,— бере свій початок з часів, коли перша людина чіпляла на шию зуби вбитих тварин.

У Лондоні на Олд-Бонд-стріт чи на Ріджент-стріт, у Парижі на рю-де-ла-Пе Оскар годинами розглядав вітрини ювелірів, і таке сильне було його прагнення, що йшов він завжди з відчуттям здобутого багатства. Про коштовності він писав і говорив так, ніби перед очима в нього стояли повні самоцвітів скрині. У своїй уяві він володів скарбницею, яка містила такі речі, що їх не знайдеш у ювелірів,— сапфіри, котрі були колись очима статуй, рубіни з амулетів з отрутою, перлини з кубка Клеопатри, діаманти з мечів хрестоносців. Хоч би куди він приїздив,— в Англії, в Італії, в Греції, у Франції,— він не проминав жодної скарбниці, якщо сподівався побачити там золототкані ризи, раки, вінці, берла,

персні з печатками — магічні обладунки сили й слави, в яких багато віків билися в ім'я Бога або людей. Він добирався навіть до приватних зібрань, заводив знайомство з власниками невеликих колекцій чи з торговцями старовиною, які зберігали в далеко захованих скриньках, у закапелках заґратованих комірчин пригорщу потемнілих коштовностей, і поступово придбав багатства незліченні, непідвладні часу і знищенню. Ними він розпоряджався не криючись, але захоплено розсипаючи їх в усіх своїх віршах, ділячись у бесідах. Він не міг без хвилювання доторкнутися до крупинки золота, до коштовного каменя — під своїми пальцями він зразу ніби відчував струмінь людської крові, яка колись на них проливалася. Адже ці німі, блискучі речі могли мати свою історію,— славну, дивовижну, трагічну. Мандри коштовностей такі ж невідомі, як мандри морських хвиль. Адже в непоказному перловому кольє могли опинитися перлини з герцогського капелюха Карла Сміливого, а в брошці на чиїхось грудях — Неронів смарагд, бозна-коли знайдений і передаваний з покоління в покоління тими ж безіменними руками, що добувають самоцвіти із землі, з моря, із старих могил, з руїн,— одне слово, з постійно відкритих долонь випадку.

Особливо сильного враження зазнав Оскар, несподівано наткнувшись на подібні почуття в купленій ним книжці. Це була новинка, викладена широким жовтим віялом у вікні книгарні на вулиці Гренель. Ж.-К. Гюїс-манс: "A rebours"1. В Оскара так і стояв перед очима привид живої черепахи з панцирем із золота й коштовних каменів, блискотливий, похмурий образ, який виник зненацька, ніби вирізаний його ножиком із цих сторінок, що пахнуть іще свіжою друкарською фарбою. А коли на 145-й сторінці він побачив зустріч двох молодих людей, потім почув їхній сміх, мовчазну згоду в їхніх поглядах — потроєні удари його серця завершували кожен із сорока чотирьох рядків, які розповідали історію їхньої дружби. Всіма почуттями своїми Оскар всотував цю книжку, в якій були гімни всім почуттям. Читав її до пізньої ночі, геть одурманений.

"То була найдивовижніша книга, яку він будь-коли читав. Йому здавалося, ніби всі гріхи світу в розкішних шатах проходять перед ним

німою вервечкою під тихі звуки флейт. Образи його невиразних снів постали зненацька, як ява. Душа його до останку зливалася з душею молодого парижанина, який у XIX столітті намагається пережити всі пристрасті й способи мислення всіх епох, крім своєї власної, і поєднати в собі різні настрої, пережиті світовим духом. Його так само вабило своєю штучністю те добровільне самозречення, яке люди нерозумно називали цнотою, як і ті природні пориви до бунту, який розумні люди й досі називають гріхом. Стиль, яким це було написано, являв собою той розіскрений самоцвітами, живий і темний водночас, повний жаргонних слів і архаїзмів, технічних термінів і вишуканих перифраз стиль, який вирізняє творіння кількох найвитонченіших митців французької школи символістів. Були там метафори, химерні, як орхідеї, і таких же ніжних барв. Життя відчуттів описувалось у термінах містичної філософії. Часом важко було встановити, читаєш ти повість про екстази середньовічного святого чи хворобливу оповідь сучасного грішника. То була книжка ядуча. Від її сторінок ніби йшов важкий запах кадила — вона стомлювала розум. Сама інтонація фраз, вишукана монотонність їхньої мелодики, складні рефрени й майстерні повтори викликали в нього мрійливий стан у міру того, як він переходив від одного розділу до іншого".

Перше враження було таке сильне, що відродилось у всій своїй свіжості, коли Уайлд через сім років у цих словах відтворив його в "Доріані Греї". Гюїсманс вразив його, як буря. Він висловив усе те, про що Оскар давно думав, до того ж так, як хотілося б висловити свої думки самому Оскарові. Виходить, чарівний світ, де панують наші п'ять чуттів, уже створений, і він, Оскар, відкрив його під жовтою обкладинкою книжки, яка випадково потрапила йому до рук. Знайшовся голос, достатньо сильний і вільний, щоб прославити неспокій пальців, які шукають холодного доторку коштовностей, і примхи очей, які бажають нової гармонії барв, і спрагу запахів, яку можна втамувати лише гамою пахощів,— знайшлася людина, яка з тією ж безліччю майстерних слів вишукувала незвичайну насолоду гурмана і особливі красоти літератури або мистецтва. То було нове втілення винахідливого розуму римських імператорів, зайнятого важким мистецтвом життя,

цілком заглибленого в турботи витонченої вразливості. Під впливом цієї книжки в Оскара з'явилася звабливa мета життя: додати нові сторінки, написані власним досвідом, інстинктами здорового організму, закарбувати на величезних просторах те, що хворобливий Дез Ессент складав у смутній тиші свого самотнього дому. І, як завжди в подібні хвилини, йому пригадалися слова Флоберової Химери, слова, що їх він ніколи не міг вимовити без трепету,— бурхливий рефрен його юності. Він скандував їх, він співав їх: "Я шукаю запахів нових, квітів розквітлих, насолод незнаних".

Але, роздумуючи над фінансовим боком такої книжки, Оскар швидко усвідомив, що у Деза Ессента для здійснення його примх були кошти, а йому їх якраз і не вистачало. Поемами, де один рядок вартий дня праці, не наживеш багатства. Навіть не ясно було, чи знайде собі видавця "Сфінкс". "Я збираюсь видати його в трьох примірниках,— шепотів Оскар друзям, ніби довіряючи інтимну таємницю. — Один буде для мене, другий — для Британського музею, третій — для неба. Щодо Британського музею у мене є деякі сумніви".

У письмовому столі, одначе, лежала ще п'ятиактна трагедія "Герцогиня Падуанська". Дія відбувалася в обрамленні чудової ренесансної архітектури, владарі, рицарі, придворні могли виступати в сліпучо-розкішних шатах, драма була в смаках єлизаветинських: криваві історії з іскорками гумору, гладенький вірш, трохи соковитої прози в розмовах громадян, одначе все в цілому підтверджувало сумну істину, що немає сенсу змагатися з Шекс-піром, навіть після досвіду трьох сторіч. Для головної ролі Оскар намітив чарівну Мері Андерсон. Послав їй копію рукопису з люб'язним листом. Минуло кілька тижнів, Оскарові урвався терпець, і він послав телеграму. Надвечір, коли Оскар з Шерардом обідали, надійшла відповідь. Оскар повільно розгорнув блакитний аркушик, одним поглядом охопив півтора десятка слів ввічливої відмови, відірвав краєчок телеграми, зібгав його в кульку і засунув у рот, ніби бажаючи відчути невдачу на смак. Але тривало це не більше хвилини, і він, дмухнувши, вистрелив паперовою кулькою: — Нудота, Роберте.

Коли він припалював цигарку, над жовтим пломінчиком сірника з'явилося щось таке, що надовго прикувало його погляд, аж вогонь обпік пальці. Очевидно, то була лише хмарка голубуватого диму, який, одначе, в ту мить раптової, дивовижної тиші, що сповнила його, перетворився раптом на блідий овал такого знайомого, найдорожчого обличчя. Він бачив, як вона з'явилась у вікні і як проходить під цим вікном довгою вулицею. Здавалося, не стане сил відвести погляд від бронзового молотка, що висів на дверях дому. Материн образ завжди отак спливав і щезав у Оскаровій голові, скоряючись таємному рухові хвиль його життя.

Наступного дня він виїхав з Парижа. Увечері того ж дня він уже був на Парк-стріт, де мати жила разом зі старшим сином. Як і колись, влаштовувалися пообідні раути при опущених шторах і щораз темніших лампових абажурах. Леді Уайлд у старосвітському кринолініі, обважніла, із шаром косметики на обличчі, але з палким поглядом завжди молодих очей і глибоким піднесеним контральто панувала в товаристві дам і чоловіків, в атмосфері, напоєній запахом міцного чаю, тютюнового диму й ідеалізму. Світле, широке Оскарове обличчя з'являлося серед цього захопленого хору на зразок променистої ранкової зорі.

В ідолопоклонстві матері завжди можна почерпнути чимало бадьорості, але найкращим притулком від невдач було власне невичерпне честолюбство. До Лондона він повернувся з твердішою, ніж будь-коли, рішучістю надбати славу й багатство. Оселився Оскар в аристократичному кварталі Гро-венор-сквер, де найняв дві кімнати на четвертому поверсі на Чарлз-стріт, у старому будинку по сусідству з Кобург-отелем. Кімнати були гарно обставлені, на стінах дубові панелі, старовинні гравюри в чорних рамах. Оскар дбав про те, щоб його бачили в екіпажі, в найдорожчих ресторанах, з дорогою цигаркою в роті, за пляшкою шампанського. Одежу замовляв на Бонд-стріт, капелюхи й рукавички купував на Пікаділлі, квіти — в Берлінгтонських аркадах. За все це нерідко доводилося розплачуватися тижнем посту, тоді він уночі збирав з попільниць недопалки кількох десятків "Парашо", викурених за

день, заставляв годинник, брелоки, тростинки, навіть золоту медаль — премію Берклі.

Але ніщо не могло затьмарити його безтурботності, безтурботності людини, яка вірить у свою зорю. Один з американських видавців дає йому п'ять тисяч доларів за роман у 100 тисяч слів, і Оскар відповідає: "Мені важко задовольнити Ваше бажання з тієї простої причини, що в англійській мові немає 100 тисяч слів". Якась газета посилає йому анкету з проханням зазначити десять найкращих книжок. Оскар на це: "Не можу їх назвати, бо поки що сам не написав стільки". Веселощі, піднесеність, лестощі відкривали йому кілька разів на тиждень двері багатих домів, де, всупереч англійським звичаям, йому надавалася цілковита свобода мовлення. "Наполегливо працюю над своїми лінощами,— писав він Шерардові,— пізні вечері чергуються в мене з голодними ранками. Треба, одначе, засліплювати світ, і моя Неронова зачіска всіх засліпила. Ніхто мене не впізнає, всі дивуються, який у мене молодий вигляд, і це так приємно". Здавалося, він буде одним з тих блискучих літературних ледарів, які відходять, не написавши жодної книжки, лишивши тільки трохи афоризмів, анекдотів та щось на зразок легенди, яка пригасає разом з їхнім поколінням.

Оскар знову вирушив у подорож з лекціями по провінції. Це були ті ж бесіди про "англійське відродження" і "мисґецтво опоряджування житла", трохи підсвіжені оповіддю про американські пригоди. Яскраві, галасливі афіші приваблювали щораз менше слухачів. Імпресаріо ладен був підвищити гонорар, аби лиш Оскар знову надягнув короткі штани й оксамитовий берет. Але в нього вистачило самоповаги, щоб цього не зробити, а замість грошей він привіз дружину.

Констанція Лойд, донька дублінського адвоката, була типовою англійською гарненькою дівчиною з каштановим волоссям і фіалковими очима. Скромна, несмілива, поважна, вона, сирота, зустріла Оскара захоплено, як казкового принца, і закохалась в нього нестямно. Уайлд, який за кілька місяців до цього збирався балотуватись до парламенту, перебував у тому періоді життя, коли настає певна втома,

перенасичення, невдоволення собою,— словом, години відпливу, і коли здебільшого діються речі непоправні. А втім, він не сумнівався, що зустрів омріяну жінку. Все сталося досить швидко, без затяжних заручин, і, тільки-но повернувшись до Лондона, треба було вже думати про весільне вбрання.

29 травня 1884 року в соборі святого Якова, посеред великого скупчення людей, з'явилися спершу дві молодші дружки, вродливі дівчатка, немов з картини Рейнольдса, в шовкових сукенках кольору стиглого аґрусу, підперезані блідо-жовтими шарфами, у великих червоних капелюхах з жовтими й червоними пір'їнами; за ними йшли чотири старші, в пурпурових шовках і ясно-голубому мусліні. У всіх було бурштинове намисто, приколоті на грудях жовті троянди і лілеї в руках. Оскар статечно й урочисто вів дружину в туго зашнурованому корсеті, в атласній сукні кольору примул, оздобленій миртовими галузками, з високим коміром "медічі". Фата була з індійського газу шафранного кольору, букет наполовину зелений, наполовину білий.

Скінчилися часи мебльованих кімнат. Було найнято будинок на Тайт-стріт і обставлено з великим смаком, на думку естетів, і крикливо та чудернацько — на думку правовірних вікторіанців.

На першому поверсі був Уайлдів кабінет — блідо-жовті стіни з панелями червоного дерева, в кутку, на колоні, копія Праксітелевого Гермеса, вздовж стін полиці з книжками. З холу двері вели до їдальні: ясно-голуба стеля, меблі з дерева жовтого кольору, фіранки білі з жовтим гаптуванням. Тут виявилась нарешті на своєму місці блакитна порцеляна з Оксфорда, яка мала дивовижне щастя — зберегтись у всіх пов'язаних із заставами поневіряннях.

На другому поверсі була вітальня з малюнками Уїстлера і японськими вазами, а також зовсім не схожа на інші smoking room1, обклеєна шпалерами малюнка Вільяма Морріса, де на темно-багряному тлі виблискувало золото. Східні софи і отоманки вздовж стін, мавританські портьєри та ліхтарі, на вікнах фіранки із скляних

пацьорків. Тут збиралися гості: Джон Сард-жент, Рескін, Марк Твен, Роберт Браунінг, Свінберн, Сара Бернар, не рахуючи менш знаменитих майстрів пера, пензля, театру.

У цьому оточенні Уайлд показував гостям свою дружину, вбираючи її щомісяця по-іншому: то в грецький одяг, то в середньовічний, то в старо-венеціанський, то в голландський, то в одяг часів Директорії. Констанція здавалася самій собі одним із створінь, що були породжені уявою Оскара і, ніби за магічним його словом, наділені життям.

Порадником молодої пари був Уїстлер, який мешкав у будинку навпроти. Цей чоловік, з вигляду схожий на мушкетера, відміненого фантазією По, чудовий художник, що малював ніби крильцями нічних метеликів, витончений, дотепний, з широкими знаннями, був здавна для Оскара ідеалом. Доля зблизила їх у трохи затісних межах. Досить часто траплялося, що один заходив до кімнати, де ще не погасла смуга парадоксів другого, так що обидва могли бачити один одного в очах присутніх, як у дзеркалах, що приховували відмінності й посилювали схожість. Уайлд був настільки щирий, що не вмів приховувати свій захват. Уїстлер лестив йому, приховуючи зневагу. Все скінчилося двома фразами, що схрестилися, мов шпаги.

— Уїстлер,— сказав Уайлд,— без сумніву, один з найбільших майстрів, так я вважаю і смію додати, що таке само переконання містера Уістлера.

Коли це передали Уістлеру, він вигукнув:

— Що спільного в Уайлда з мистецтвом? Хіба те, що він підсідає до нашого столу і вибирає з нашої тарілки родзинки для пудингів, що їх потім розвозить по провінції.

І раптом, неначе злагіднівши, усміхнувся:

— Оскар, милий, нерозважливий, задерикуватий Оскар так само розуміється на картинах, як на покрої сукні, і має відвагу висловити тільки чужі погляди.

Тут усе було вбивче: посмішка, жести, слова — слова вишукані, зважені і влучні. Вони обійшли весь Лондон, який несподівано дізнався про джерело деяких особливо яскравих Уайлдових думок. Але Оскар тепер міг про це швидко забути — і дати іншим час забути. То був період ніжного подружнього кохання. Оскар майже не виходив з дому, а якщо відлучався на кілька годин, присилав дружині листа і квіти.

Бачив він її трохи іншими очима, ніж згодом: "Вона прекрасна, біла й стрункa, як лілея, і очі її ніби танцюють, і сміх її тріпоче й хвилює, наче музика". Менш ніж за два роки вона народила двох синів, Сіріла й Вівіана. Любити дружину й дітей здавалось Оскарові ділом легким і приємним, він вирішив почати життя, сповнене праці й самопожертви.

III

Посаг Констанції Лойд складався з невеликої ренти і сподівань на значний спадок після смерті діда. Вісімдесятирічний старий, серйозно захворівши, прикликав молоду пару, дав їй своє благословення, після чого заново розцвів, тішачись прекрасним міцним здоров'ям.

— У родичів завжди не вистачає такту померти в належну хвилину, — пророк Оскар.

Він зайняв посаду головного редактора "Вуменз уорлд", часопису, присвяченого модам. Майже два роки він писав про всяку всячину — про домашню прислугу, про друкарські машинки, про стенографію,— в безбарвному, нудному СТРІЛІ, правив рукописи співробітників, розставляв коми, стежив за дотриманням ієрархії імен в описах балів та пікніків, за добропристойністю у рекламах кравців, корився забороні курити в редакції. Його обов'язком було раз на місяць давати

п'ятисторінкову статтю про нові книжки, про всі ці пласкі дурниці, що, називаючись романами, поширювали в Англії запах пелюшок і пасторського тютюну. Тут частенько бувала можливість покепкувати з авторів, які йому цього ніколи не дарували й відплатили в дні знегод. Лише одного разу трапилося йому писати про те, що його справді захопило. Цю статтю він тоді назвав "Уроча книжка". То була книжка Лефевра "Histoire de la broderie et de la dentelle"1. Цитати, наведені з неї в його журналі, він потім переписав у "Портреті Доріана Грея" з тими ж помилками.

Все частіше охоплював його трепет при зустрічі з будь-яким проявом розкоші чи вишуканості. Пишнота старовини заполонила його уяву, в цій галузі у нього були величезні знання, лише мала частина яких перейшла в його книжки. На портретах того часу в нього ледь розширені ніздрі й особливий вираз напруженої уваги, ніби він хоче всотати всі запахи й шерехи землі. Заробляв Оскар шість фунтів на тиждень, і це було майже все, що він міг присвятити своїй палкій цікавості до життя. І, одначе, Констанції дедалі рідше доводилось метушитися біля його друзів з гарним малахітовим чайником у руках. Діти забирали її час удень, та коли вони засинали, починалися порожні, сумні години. Вона шукала розради в теософії, читала твори Блаватської. На звук дверей, які відчинялись у нічній тиші, її охоплював страх, й Оскаровому сміху несила було його потамувати. Де він бував, що робив,— навряд чи могли б сказати навіть найближчі люди. Іноді він вертався додому в такому дивному одязі, що це могло навести на вельми недоречні припущення.

Вроджений хист приваблювати серця людей якщо не на все життя, то бодай на деякий час, коли говорять собі: "Він мені небайдужий",— що може скінчитися назавтра або тривати довгі роки,— здатність, притаманна здоровій і радісній молодості, лише зросла відтоді, як його вплив на довколишніх став сильніший. Перше враження звичайно бувало несприятливим. Люди відверталися від його зухвалих очей. Коли він як новий член з'явився вперше в Уайт-клубі, всі, хто там був, прикрилися газетами. Лишився тільки якийсь старий джентльмен, якому не вдалося вчасно знайти вільне крісло. Уайлд завів з ним

розмову і незабаром уже говорив сам, трохи голосніше, ніж годилося б. Мало-помалу газети почали опускатися, дедалі більше поглядів спрямовувалися з-за них на промовця, крісла потихеньку присувались, і врешті утворилося коло слухачів, а потім уже то один, то другий, беручи Оскара під руку, казав йому:

— Якщо котрогось дня вам набридне Лондон, прошу відвідати Тредлі. У мене є добре бургундське, воно вас зацікавить.

Або:

— Дорогий містере Уайлд, мені дісталася від дідуся колекція картин, я охоче показав би її вам.

Він зачаровував кожного, хто того заслуговував, і ще більше — людей, не гідних цього. Дотепи, спершу ніби стримувані, часто приховані за власним сміхом, сипалися тепер несподівано, дошкульно й зухвало. Якщо іноді й складалося враження галасливої нещирості, то пояснити це можна було невситимим бажанням подобатися надто високопоставленим особам. Він розкошував у товаристві обвішаних орденами політиків, міністрів, лордів, герцогинь. Гострим поглядом людини з іншого середовища він помічав сміховинність, порожнечу, глупоту цих людей, збирав галерею індивідів, яких потім зобразив у комедіях, одначе танув від їхніх приємних для нього рукостискань, поділяв усі їхні забобони, не уявляв собі життя поза їхнім колом.

— Нічого дивного. Я віддаю перевагу Норфолку, Гамільтону, Бакінгему перед Джонсом, Смітом, Робінсоном. Я, як Шекспір, до нестями закоханий в історичні імена.

Сам він потроху зближував свою скромну родовідну з розлогими генеалогічними деревами тих, з ким зустрічався. Про матір свою говорив не інакше, як "her Ladyship"1. Підписувався: Оскар О'Флаерті Уайлд.

— О'Флаерті — ім'я стародавніх королів Ірландії. Я маю на нього право, бо походжу з їхнього роду.

Опівночі він згасав — здавалося, разом із свічками в канделябрах. Спорожнілі зали, стукіт зачинюваних дверей, слова прощань навіювали на нього відчуття жалобної пустки. Він вертавсь у свій дім, пойнятий сном і тишею. Там усе було без перемін. Він міг чути, як рівно й спокійно дихають у своїх кімнатах діти й дружина. Знову перед ним буденне життя, яке треба провадити далі з того місця, на якому він його кілька годин тому лишив, життя, де панують необхідність і буденність. Ранок своїм сірим світанком розполохував останні ілюзії, а вночі здавалося, ніби створено новий світ нам на радість. Усе перебувало точно на своїх місцях, безмовне, надійне, міцне.

Посеред кімнати стояв простий, витертий письмовий стіл Карлейля, куплений на аукціоні, такий собі чудний парадокс серед чепурних книжкових шаф, килимів і різних дрібничок, знаряддя таємниче й тривожне. Зроблений з міцного дуба, не пом'якшений жодною округлістю, окреслений суворими лініями рівних площин, стіл здавався якимсь бастіоном зосередженості й думки. Ніякого хрустіння, скрипу, скреготу — шухляди висувалися тихо, без опору, як добре змащені засуви. Кілька чорнильних плям, які не змивалися, мов сліди крові в старих замках, один бік трохи світліший — мабуть, від багаторічної дії сонячного проміння,— і один край, на який опиралася письменникова рука, потертий, наче вичовгані східці.

Довгі години просиджував Оскар за цим столом у цілковитій безпорадності. Всередині була жахлива для кожного художника тиша і похмура безмовність мозку, який жодною думкою не озивається на нетерпляче благання про слово. Змарновані за вином ночі вселяли в Оскара легкий погляд на майбутнє, яке уявлялося рівною, майже безмежною смугою, де всьому буде місце, де на тебе чекає незліченний рад днів, готових породити шедеври,— і раптом у цих чотирьох стінах ставало тісно, порожньо, самотньо. В години захопленості своїм красномовством він відчував себе титаном, здатним пересувати гори, а

от на полі білої сторінки не знаходив нічого під силу своїм рукам, крім звичайних камінчиків.

Йому не вистачало дихання на щось більше, як невелика стаття або літературна рецензія, і нарис "Шекспір і сценічний костюм" — згодом у книзі статей виданий під назвою "Істина масок" — нарис дуже ґрунтовний і розумний, був єдиною чималою роботою — протягом року він зумів заповнити кілька десятків аркушів дорогого паперу просто-таки зухвалих розмірів. Формат паперу він запозичив у Віктора Гюґо, і лише марнославство заважало йому визнати, що такі розміри паперу були доречніші для руки, яка писала "Знедолених", ніж для цих скромних, напівжурнальних нотаток.

Проте 1886 року сталася певна переміна. Оскарові спало на думку, що можна ж говорити з пером у руці так, як він говорив вечорами за вином і цигарками. "Кентервільський привид", "Сфінкс без загадки", "Взірцевий мільйонер" — ніби взяті з запису розмов — стали відомі в лондонських вітальнях набагато раніше, ніж з'явилися в популярних часописах. "Злочин лорда Артура Севіля" заповідав майбутні комедійні діалоги, як і прізвище леді Віндермер, що принесло йому через кілька років такий успіх. У кінці зграбної новелки "місяць зацікавлено визирнув, немов око лева, з-за гриви жовтавих хмар; численні зорі осипали округлий небосхил, немов кинутий на пурпурний купол золотий пилок". А ще за хвилину зайнявсь світанок: "червоні пелюстки чарівної троянди".

То вже були пітьма і світло іншого світу. Через кілька місяців стіл Кар-лейля прогинався під квітами і коштовностями. Створювались казки. Про Щасливого Принца, про Соловейка і Троянду, про Велетня-Себелюбця, про Чудову Ракету. Не одна з них, перше ніж опинитись на Карлейлевому столі, побувала на верхньому поверсі, в кімнаті хлопчиків, яким Уайлд розповідав свої казки, важкуваті для їхнього віку й уяви. Кілька казок дорогою загубилися, і збереглися вони лише в пам'яті синів. "Щасливий Принц" вийшов у травні 1888 року з ілюстраціями

Джекомба Гуда та Волтера Крей-на. Критика обійшла його увагою, успіх книжки був невеликий.

Не належачи до тих письменників, які вивчають рахунки книгарень, Уайлд цим не клопотався і, швидше за все, навіть не знав. Він був у захваті від справної рухливості свого пера — визволене з журнального рабства, воно встигало тепер за бігом його фантазії. Після короткої виучки в Андерсена, він повернувся до своєї улюбленої форми вільного нарису, цієї витонченої, делікатної манери говорити про людей, речі й проблеми, якій Вол-тер Патер надав такого барвистого колориту. Волтер Патер — тихий, замріяний викладач з Оксфорду, приятель найкращих годин життя, незрівнянний віртуоз музичної, дзвінкої прози! "Перо, олівець і отрута" — нарис, опублікований 1889 року у "Фортнайтлі ревю",— і "Портрет містера В. Х.", написаний того ж року, за точністю викладу, чистотою стилю й вишуканістю тону могли б опинитися серед Патерових "Уявних портретів".

Перший нарис, присвячений чудній постаті Вейнрайта, письменника, художника й отруйника, виник нібито після того, як автор задивився на пару рукавичок із зеленої шкіри, гладенької і такої тонкої, що вона майже просвічувала,— їх запровадив у моду цей денді початку XIX століття. Цілі місяці Оскара переслідував образ вузьких рук, немовби обтягнених зміїною шкірою, під якою просвічували синюваті жилки; він бачив, як уночі вони з'являються, щоб улити отруту в склянку, яка стоїть біля ліжка, і як з не меншою легкістю, при мирному світлі лампи, роблять за столом, заваленим книжками, витончені шкіци дитячих голівок або шикують слова в ряди довгих, відшліфованих періодів. Не без глибокого хвилювання написав він тоді: "Легко уявити собі сильну особистість, яку формує гріх". І, як завжди, він мав на увазі самого себе.

"Портрет містера В. Х." був навіяний ретельним читанням Шекспіра. "Сонети" належали до улюблених Оскарових книжок. Будь-якої хвилини він міг цитувати^ напам'ять десятки цих чудових, насичених прихованим змістом віршів. Його вабила їхня таємниця, остаточно затемнена сотнями брошур, трактатів, учених праць, що намагались її

пояснити. Яка насолода опинитись у цьому чарівному домі слів, ключ до якого, навіки похований, лежить на дні трьох віків!

Тоді була досить поширена думка, що "Сонети" адресовано лорду Вілья-му Герберту. Оскар знову висунув давно відкинуту теорію, ніби їхнім героєм є молодий актор Вільям Х'юз, чий образ сповнений витонченості й поетичності і для якого Шекспір створював свої найчарівніші жіночі ролі. Адже в його часи жіночі ролі грали юнаки. Своє есе Оскар написав у формі невимушеного оповідання про хвилюючу загибель Сіріла Грейма, який гине за віру в "теорію Х'юза", зробивши в такий спосіб доступнішими важкі вчені міркування, й наповнив його тишею бібліотек у старих багатих дворянських домах. "Фортнайтлі ревю" повернув рукопис авторові, не бажаючи публікувати речі, де йшлося про Шекспірову любов до юнаків. Надрукував його "Блеквудс мегезін", і багато тижнів не припинялися пересуди в салонах, у клубах, в пресі. Уайлдів твір сприйняли як особисте признання.

В жоден період свого життя Уайлд не працював так, як у 1890-у і 1891 роках. Успіх у товаристві й популярність були досить великі, щоб підтримувати його весь час у розумовому напруженні, ніби під постійним магнетичним струмом, але водночас не перевищували іще певної міри і залишали йому чимало часу, щоб він міг прислухатися до своїх думок. За винятком юнацьких віршів, що значною мірою виникли в оксфордській самотності, Оскарова творчість завжди здійснювалась далеко від його кабінету і письмового столу. Живе слово завжди було у нього матір'ю думки. А товариство — тим, чим буває кремінь для заліза, що викрешує іскри. Він мислив, зіткнувшись із розумом іншого, мислив, коли говорив, і створена на ходу відповідь найчастіше бувала тією чудесною загадковою випадковістю, яка в хвилину створення вірша підказує риму, пробуджує несподівані асоціації. Один вечір, пробутий у товаристві людей уважних і небагатослівних, одна зустріч з кимось, хто вмів слухати й питати, звичайна прогулянка по парку, де між двома привітаннями обмінюються кількома фразами про погоду, про нову тростинку, про краєвид, про мелодію, яку грає оркестр, давали йому більше, ніж він зумів би нашептати сам собі протягом безконечних годин

за Кар-лейлевим столом. Те, що лишалося зробити, залежало вже тільки від уміння записувати. Звісно, це "тільки" містило в собі безмір творчих утіх і мук. У ті роки Уайлд ішов на них з величезною радістю.

Казки другого циклу, виданого окремою книгою під назвою "Гранатовий будиночок", він розповідав не раз і на різні способи, перш ніж знайшов цю форму, де злито лагідну Андерсенову фантазію і Флоберову точність, що утворюють особливий сплав. Снігова Королева брала шлюб із святим Юліаном Милостивим, весільним подарунком від Уайлда були: невичерпна скринька з коштовностями і довгі ряди гобеленів, на яких його ритмічна проза виткала картини природи і радісні пасторалі. Книжка вийшла невеликим тиражем, критика її загалом обійшла мовчанням, не здогадуючись про її справжню цінність і гадки не маючи, що вона стане джерелом стількох наслідувань.

Цієї пори Оскар часто заглядав до італійського ресторанчика у кварталі Сохо, де за кілька шилінгів подавали непоганий обід з пляшкою к'янті чи барбері. Його супроводив Роберт Росс, чия невелика постать ліпилася до Уайлда, мов коротка опівденна тінь. Кілька місяців тому Уайлд підібрав Росса разом з його ціпочком і рукавичками на диванчику в приймальні редакції "Сатердей ревю". Росе сидів, сумирно підібгавши ноги, і чекав, поки його викличе редактор містер Полок; видно було, що він стискає в кишені рукопис. Оскар вивів його звідти, як Сократ Федра, вислухав зміст роману, що його Росе розповів йому дорогою, і зав'язалася дружба — з боку Уайлда великодушна, доброзичлива і вдячна, з боку Росса покірлива, віддана, непохитна. Одного разу Росе запізнився на обід, про який вони умовились.

— Мені треба було зайти до редакції,— сказав він. — Довго чекав там. Потім сів у омнібус, а він, ти знаєш, робить велике коло. У мене навіть ще є квиток.

Оскар налив собі келишок вина, випив, засміявся.

— Дорогий Роббі, я так тебе люблю, що ставлюся до тебе з найвищою довірою,— вірю твоїм словам. Зваж, я винагороджую тебе не по заслугах. Те, що ти говориш, дуже схоже на правду, але найшвидше — це звичайнісіньке спотворення фактів, які нічого не важать. Та ще цей квиток! Ти посилаєшся на свідоцтва, докази, ніби ти газетяр або політик. Ти не вмієш брехати. Твої вуста не вміють брехати. Вони надто прямі. Ти б постарався бодай трохи кривити верхню губу. Ми повинні зайнятися відродженням брехні як мистецтва, майстерності і насолоди.

Робертові гра припала до смаку. Очікуючи, поки подадуть рибу, Оскар говорив про вічну брехню мистецтва, а Росе задумливо мовчав. Того дня він читав Мюссе.

— А знаєш, Оскаре, у нього Фортуніо вигукує: "Який сьогодні невдалий захід сонця! Глянь на цю долину, на чотири-п'ять жалюгідних хмарин, що видираються на ту гору. Та я такі пейзажі малював на обгортках моїх шкільних книжок, коли мені було років дванадцять".

— Чудово, Роббі, чудово! І як правдиво! Природа таки невиправна. До нудоти повторює один і той же ефект. Захід сонця геть вийшов з моди. Це подобалося в ті часи, коли Тернер був останнім словом у мистецтві. І все-таки це явище і далі собі існує — на втіху індивідуалів.

Розмова робила раптові й розкішні віражі. За чверть години Оскар оглянув літературу, мистецтво, Грецію, Францію і повернувся задоволений, щасливий, невичерпний.

— Знаєш,— сказав він під кінець,— Гюїсманс каже, що Дез Ессент повернувся з Голландії розчарований. Він знайшов там буденне життя і буденних людей, ні в чому не схожих на портрети, пейзажі і жанрові сцени голландського живопису. Ручуся, так воно скрізь. Навіть на краю світу. Японія Хокусаї — його власна особиста фантазія. В житті від усього цього залишилося тільки трохи віял та ліхтариків.

Через два дні він послав у "Найнтін сенчері" рукопис діалогу під назвою "Занепад брехні".

Але цей діалог і далі жив у ньому. Жив співучим потоком вільного слова, чіпким поглядом, який охоплює кожну думку з усіх боків, немов статую на рухомому постаменті, аби жити в примхливості, недбалості, в легкості форми, яку любили всі незалежні творці від Платона до Лукіана, Джордано Бруно, Еразма Роттердамського, Ренана. За кілька тижнів Оскар перечитав "Горгія", "Федра", половину "Республіки", "Бесіди богів", "Вигадані діалоги" Ландора, "Бесіди мертвих" Фонтенеля, "Калібана" і "Воду молодості" Ренана. Все це вросло в нього, як клітини різноманітних тканин, готові всотати в себе кров його думок.

Тему підказав випадок. Прибираючи в шухляді письмового столу, Оскар знайшов рукопис своєї університетської роботи "Про виникнення історичної критики". Його потішила школярська ерудиція і здивувало те, що в цьому наївному тексті трапилося кілька висловів, які можна було використати. Аркуші, на які він їх виписав, а також нотатки з недавно прочитаних книжок перемішалися під впливом фантастичного настрою, який захопив Оскара, коли він створював діалог "Критик як художник". Двоє молодих джентльменів вели розмову так, як це вмів Уайлд: невимушено, з усмішкою, в колі образів, що весь час змінювались, надаючи думкам форми і барв. Тут знайшли своє місце ідеї, почуті від Рескіна і видобуті з вечорів у Берн-Джонса, і те, що він назавжди засвоїв з "Ренесансу" Волтера Патера,— нарешті в цю мозаїку ідей вдалося дуже до речі вставити всі, досі розрізнені, зауваження про книжки, картини, статуї, і діалог виявився формою такою місткою, що по краях його ще вкривала піна веселого байдикування, похвала vita contemplativa1 — певний маніфест шляхетних душ.

Закінчивши діалог, Уайлд відчув ту блаженну полегкість, якої зазнаєш, висловивши до кінця свої думки, свою віру, свої смаки. Двоє звичайних імен: Ернест і Гілберт, якими він відділяв абзаци діалогу і про які спершу так мало думав, що не бачив їхніх облич, не підозрював, що вони можуть мати якісь свої риси, зненацька ожили, стали знайомими,

немовби з нього самого вийшли дві тіні. Його охопило чудесне й сумне відчуття цілковитої самовіддачі — дві тіні пішли, забравши з собою всі його думки й мрії, і він відчув і собі таку порожнечу, що вже не сподівався заповнити її коли-небудь знову чимось подібним.

Надворі був той самий світанок, він, немов пурпуровою стрічкою, перев'язав останню фразу рукопису. Ніби через силу відірвавшися від своїх двох тіней, Оскар квапливо одягнувся і вийшов на вулицю. Ось він у Ковент-гар-дені, де розвантажують уже останні візочки з квітами. Він сів на лаву, а коли замрячив дощ, зайшов до щойно відчиненої кав'ярні. Офіціанти переносили столики, поставлені один на один. Оскар забув про свою каву і випив її вже зовсім холодною. Змерзлі від дощу й холоду візники пили чай з ромом стоячи, поспиравшись на пужална. Нарешті небо прояснилось, і Уайлд повернувся додому кружним шляхом. У передпокої він побачив уранішню пошту. Згори лежав конверт з американським штемпелем. Не знімаючи пальта й капелюха, Оскар розпечатав конверт. "Ліпінкотс мегезін" запитував, чи можна розраховувати одержати від нього для одного з найближчих номерів яку-не-будь повість, не надто довгу, не більш як тридцять-сорок тисяч слів. Дім прокидався, у горішніх кімнатах чулися голоси дітей. Оскар зайшов до свого кабінету й кинув листа на стіл. Порожнеча, яку він відчував у собі кілька годин тому, озвалася глибоким гулом, неначе посудина, що повільно наповнюється.

Кілька наступних тижнів Оскар майже не виходив з дому. Коли ж він випадково потрапляв у товариство, його мовчання і неуважливий вигляд викликали подив.

— Пишу повість,— відповідав він, коли хтось прямо запитував, що з ним. — Я побився об заклад, що напишу повість за два тижні.

Ще не минув другий тиждень, а річ була майже закінчена. Жоден твір не викликав у Оскара такого ентузіазму, такого внутрішнього запалу. Він відривався від столу аж тоді, коли впадав у стан очманіння після надмірної кількості випалених цигарок. Не складаючи плану, не

зв'язуючи себе заздалегідь наміченим ходом подій, він чекав різноманітних сюрпризів, що їх доля могла принести тому, чиє серце билося від власних, його, Оскарових, тривог. Точніше, у нього було тепер два серця й два мозки. Лорд Генрі Уотон мислив його думками Доріан Грей жив, захоплюваний його пристрастями. Та, звичайно ж, не для задоволення примітивної міщанської моралі прирік він на згубу цього створеного його уявою красеня. Просто сам падав у прірву, як той, що в сонному маренні кидається з пурпурових подушок. При кожній зловісній фразі Оскара проймав дрож, ніби він ступив ногою на власну могилу. Вперше він зазнав такого потрясіння, коли писав у казці про Молодого Короля: "Чи не мудріший від тебе той, хто створив злиденність?" Дуже часто траплялося, що написане речення було для нього чимось більшим, ніж низка слів. Сторінки Доріанової смерті він ретельно переписав сам, не наважуючись показати чужим очам ці безладні, перелякані літери.

Наступного дня знов запанували холод і спокій. Оскар склав у стосик аркуші, купа яких два тижні росла в шухляді стола, і, беручи один за одним, нумерував сторінки, перечитував, правив, викреслював слова, додавав. Росе, якому він прочитав готовий рукопис, зауважив схожість із Баль-заковою "Шагреневою шкірою".

— Навіть гадки не було про неї,— сказав Уайлд.

Доріанова історія, хоча й розвивалася несподіваним чином, давно жила в його мріях, завжди готових до того, що хтось може подарувати йому сузір'я Великого Воза. Щоразу, коли він хотів упорядкувати свої думки, заспокоїти їх перед сном або розвеселити на самотній прогулянці, він віддавався мріям про вічну молодість. Іноді він уявляв собі алхіміка, старого, всіма забутого дивака, який випадково його зустріне й подарує заповітний флакон: однієї краплі вистачить, щоб розгладити зморшки, повернути пружність м'язам, відновити викришені зуби. Іншого разу це здійснювалося з допомогою нікому доти не відомого зілля, чарівного зілля, подібного тому, яким запасся Одіссей проти чарів Цірцеї. Або ж за давнім звичаєм можна було продати душу

дияволу, демонам, духам повітря, і тоді один їхній доторк убезпечить тіло від хвороб,зів'ялості і зробить його прекрасним — до кінця нічим не обмежених днів. Урізноманітнюючи ці мрії, Оскар вдавався до всіх способів, відомих у міфах і легендах про чорнокнижників, вводив навіть еллінських богів, на мить піддаючись вірі, що світ, як і колись, їм підвладний, з дитячим захватом збирав усі вигадки, крім тієї однієї, яка раптом явилася йому, коли він узяв перший аркуш паперу.

— Я зовсім не думав про Бальзака,— зауважив він. — Звісно, прикро, але тут уже нічого не вдієш. Не стану ж я змінювати свою повість через те, що якийсь безталанний самовбивця отруював собі життя клаптем ослячої шкури. Треба бути геть позбавленим вразливості, щоб не відчути, наскільки моя повість живіша, тонша й правдивіша.

"Портрет Доріана Грея", надрукований у "Ліпінкотс мегезін", був надто тоненьким, щоб видати його окремою книжкою. На бажання видавця, Уайлд збільшив повість хаотичним XI розділом і кількома такими ж порожніми, невдалими вставками. Книжка з'явилася в квітні 1891 року й викликала невдоволення. Оскар зробив усе, щоб його розпалити. У клубах, театрах, на прогулянці його бачили в товаристві юнака чарівної зовнішності, про якого говорили, що він має неабиякий поетичний талант. Звали його Джон Грей. Оскар познайомився з ним невдовзі після написання роману і цю незвичайну подію вважав незаперечним підтвердженням своєї теорії про наслідування мистецтва життям.

— Досить створити прекрасний витвір мистецтва, щоб життя тут-таки його скопіювало. Джон Грей напевне існував раніше від Доріана, бо ж має метрику, яка може це підтвердити, проте ніхто не заперечить, що він став особистістю лише тієї хвилини, коли лорд Уотон відкрив його в майстерні Безіла Холуорда.

Говорили, зрештою, нібито Джон Грей правив за зразок для Доріана, і вважали, що це скандальний випадок. Преса зчинила ґвалт. Джером К. Джером у своїй газеті "Тудей" закликав до боротьби із зіпсутістю і

спокусою. "Сент-Джеймс газет" закликала до цензури, до суду, до поліції. "Дейлі кронікл" вбачала в цьому "породження" зачумленої літератури декадентської Франції, книжку, сповнену отрути, задушливого смороду морального й розумового розкладу". На двісті шістнадцять рецензій, певне, в одному лише обережному голосі Волтера Патера не звучало обурення. Кілька тижнів Уайлд вів кампанію, посилаючи відповіді, протести в головні газети. "Моя повість — це спроба декоративного мистецтва, протест проти грубості абсолютного реалізму...", "Твір, якщо хочете, сповнений отрути, але ви не можете заперечувати, що він досконалий, а досконалість — це мета, якої ми, художники, прагнемо досягти...", "Тільки Ґете зумів би охопити твір мистецтва з усіх боків, повністю й абсолютно точно, і дуже шкода, що Ґете не мав змоги прочитати "Доріана Грея". Певен, що твір захопив би його, і сподіваюсь, що якийсь винахідливий видавець тепер розсилає тіням на Полях Єлисейських тіні моєї книжки, і що оправа примірника, призначеного Ґотьє, квітне жовтими нарцисами". Врешті, утвердивши думку суспільства, що він написав твір аморальний, обурливий, і обдавши газетярів презирством, Оскар закрив дискусію на сторінках "Скоте обсервер": "Прошу вважати цього листа останнім моїм словом і зробити мені приємність — віддати цю книжку вічності, якій вона належить".

Тим часом успіх книжки був невеликий — у вікторіанську епоху публіка була більш сприйнятлива до цінностей моральних, аніж естетичних.

"Доріан Грей", по-французьки вільний за стилем і змістом, був певним протестом проти традиційних банальностей англійського роману. Можливо, саме це й розлютило так сильно газетних критиків, якщо взагалі можна вгадати спосіб мислення людей цього штибу. Уайлд справді все життя сприймав французькі впливи, до того ж систематично, як певний засіб розумового оздоровлення. Французькі книжки він читав охочіше, ніж англійські, через журнали й особисті контакти підтримував постійний зв'язок із літературним рухом по той бік Ла-Маншу. Лише небагато його творів (і, мабуть, найнезначніші) були

написані без озирання на той чи інший реальний або можливий французький зв'язок. Навіть окремі фрази, особливо їхню будову, поєднання, послідовність, він подумки приміряв до ритму доброї французької прози. Його мало турбувало, чи так висловив би свою думку або змалював образ будь-хто з найкращих англійських письменників, зате він ретельно зважував, як би це звучало під пером француза.

У Парижі Оскар бував кілька разів на рік, по два-три тижні. У нього були улюблені ресторани, кав'ярні, в Парижі він жив самотньо, юрба про нього нічого не знала, коло друзів було невелике. Жінкам подобалась його ґречність, в якій було щось від епохи Людовіків і щось романтичне. Герцогиня Монако прислала йому свій портрет з написом: "Au vrai art — a Oscar Wilde"1. Він належав до числа знаменитостей. Барес пригощав його сніданком у Вуазена. Мореас, Малларме сиділи за його столом. Замкнувшись із П'єром Луї в заваленій книжками кімнаті, серед хмар тютюнового диму, рони спускали подвійні штори, щоб денне світло не заважало їхнім інтелектуальним оргіям, таємничим бесідам, які тривали безконечно,— здавалося, так само безконечно, як те, що було предметом їхньої розмови,— життя Греції від Гомера до Плотіна.

Поет Стюарт Меріл, автор "Чотирьох пір року", тинявся з ним завулками Монмартру. Якось увечері були вони в "Мулен Руж". На невеликій сцені виступали клоуни, акробати, жонглери. Друзі збиралися вже йти, аж раптом Оскар потяг Меріла в перші ряди. На естраді танцювала якась румунка, напівсонне жалюгідне дівчисько, яка, незрозуміло навіщо погойдавшись туди-сюди, ставала на руки, задираючи п'яти вгору, а за хвилину машинально, без будь-якої художності, знову кружляла, вигиналася, стрибала. Уайлд заплескав їй — це здивувало Меріла, глядачів і саму танцівницю.

— Я хочу познайомитися з цією дівчиною,— сказав Оскар.

Він послав їй записку. Служник повернувся без відповіді. Оскар був засмучений.

— Бачиш, я хотів запросити її повечеряти і поговорити про один мій задум. Уже давно я думаю про Саломею. Мені хочеться, щоб Іродіадина донька танцювала на руках. На руках, дорогий мій, саме так, як у Флобера.

Доповнюючи "Доріана" для видання окремою книгою, Уайлд знову перечитав "A rebours", звідки чимало взяв для цих доповнень. Заодно він запозичив звідти образ Саломеї. Його полонили описані в п'ятому розділі дві картини Ґюстава Моро. Невідступно стояв перед його очима неймовірний колосальний трон, що ніби височів над віками й над історією,— на троні сидить тетрарх Ірод в ієрархічній позі індуських богів, із зсунутими докупи ногами, тримаючи руки на колінах; у нього жовте, зморшкувате обличчя і довга борода, що, неначе хмара, біліє зірками самоцвітів, які виблискують на його шатах; трохи далі — Саломея, вся в діамантах, перлах, золоті, втупивши очі кудись по той бік реальності, ніби в каталептичному сні, стоїть навшпиньках, готова почати танок з квіткою лотоса в руці, мов якесь символічне божество насолоди. Чарівна, потворна, байдужа, безвідповідальна, отруйна бестія. Образ цей зливався з іншим, з описаною Гюїсмансом акварелю "Привид". У палаці Ірода, веселковій Альгамбрі, з таці, що стояла долі на землі, піднімається вгору відрубана голова і моторошними скляними зіницями дивиться на голу Саломею, прикриту лише самоцвітами, які виблискують у промінні ореолу, що оточує голову Хрестителя.

Обидва видіння, а може, особливо, їхня божевільна інтерпретація у Гюїсманса попливли в мозку Уайлда поряд з "Іродіадою" Флобера. Він напам'ять знав ту сцену, де Саломея, в чорних шальварах, у черевичках з пуху колібрі, оповита голубою шаллю, під звуки флейт, кроталів і гінгр, зображує своїм тілом погоню, зітхання, млість, любовний шал серед шереху дорогоцінностей і шовків, тонучи в хмарах нікому не видимих іскор, і нарешті, ставши на руки й піднявши ноги вгору, пробігає сценою, як великий павук, і зненацька зупиняється...

За кілька днів після цього вечора Уайлд приніс Мерілові рукопис. Це була "Саломея", драма в одному акті, французькою мовою.

— Написав дуже швидко,— сказав Оскар. — Одним духом. Усе це вже давно було у мене в голові.

— Але чому французькою?

— Не знаю. Так вийшло. А втім, англійці цього б не зрозуміли.

Стюарт Меріл вважав за потрібне зробити в рукопису стільки виправлень, що в декотрих місцях тоненькі лінії нещільно поставлених Оскарових літер без сліду зникали під розгонистими виправленнями. Після тривалої суперечки Уайлд погодився всього лишень прибрати численні "enfin"1, з яких починалося кожне друге речення.

— Гаразд,— сказав нарешті Меріл,— але чи не вважаєш ти, що персонажі твоєї драми розмовляють, як англійські діти, у яких була гувернантка француженка?

— Ти говориш як справжній друг.

Узявши рукопис, він попрощався і пішов геть. Хто-хто, а він знав їй ціну. Його проза була простою, він розумів, що тут ні до чого плутатись у довгих періодах, одначе почерпнув він її не з розмовника Олендорфа. Він узяв цю прозу з "Семи принцес" Метерлінка і був задоволений, що Меріл цього не помітив. Але подумати слід було. Оскар дав почитати п'єсу Адоль-фові Ретте.

Той прочитав, схвалив усі Мерілові поправки та ще від себе додав понад десяток. Рукопис мав жахливий вигляд. На ньому виросли джунглі помарок і дописаних слів, чужих слів, з-під яких Уайлдове слово видавалося жалюгідним і справді недоречним. Нарешті він звернувся до людини, суду якої побоювався найбільше і перед ким завжди трохи нітився. Та перш ніж показати п'єсу, сам переписав текст заново.

П'єр Луї читав повільно, не порушуючи мовчання, не роблячи ніяких рухів, тільки раз у раз припалював цигарки. Оскар сидів у кутку кімнати, тримаючи на колінах стару Біблію, Біблію П'єра Варіке з коментарями докторів теології Лувенського університету, і дивився на бліде, у хмарах диму, відтінене чорними вусами обличчя Луї. Перегорнуто останню сторінку. Луї взяв нову цигарку, відкинувся на спинку крісла. Уайлдові здавалося — він бачить думки Луї.

Ось Луї спершу дає час зникнути останній сцені, коли погасли смолоскипи й зірки, а місяць сховався за хмару. Потім він відшукує в пам'яті незворушну розповідь Матфея: "Saltavit et placuit"2. Потім починає подумки зводити Іродів палац, додаючи йому цегляні бастіони, які приписувано йому в середні віки, а також арки, колони, квітучі тераси Ренесансу. Серед них він шукає іудейську принцесу, яка все вислизає в імлі далеких віків, а він ловить її кількома датами з історії, кількома уривками стародавніх текстів і знаходить її нарешті на порталах базилік, на склепіннях каплиць, на стінах монастирів — ніжну, радісну, майже з рисами Мадонни, потім бачить її у живописців Відродження дозрілу, свідому своєї вроди жінку, яка несе голову пророка граційно і вільно, немов кошик з квітами.

Луї спирається ліктем на край столу, опускає голову на руку, і Оскар знає, що під його напівзаплющеними повіками рухаються незліченні ряди літер,— все, що прочитали й запам'ятали ці спокійні, стомлені очі. Дивна тривога й роздратування охоплює Оскара, йому здається, що ця купа сторінок, яка лежить на столі, його принижує, він ладен зректися їх якимось жартом, сам не розуміє, як міг він бодай на хвилину дозволити комусь судити про його мрії, одначе всі похвали в світі він не проміняв би на слова, яких чекає зараз.

— Оскаре,— каже Луї майже пошепки,— це прекрасно. Це поезія, це живе й хвилює. Ніхто, навіть Флобер, не здогадувався, ким була Саломея. Ти її відкрив. Твоя драма — це казка місячної ночі, і вона зачаровує, як місячна ніч.

Між ними стоїть затінена абажуром лампа. Луї шукає за кругом світла Уайлдове обличчя. Але той підводиться і нахиляється до нього, нависає над столом своїм могутнім тілом.

— Ти справді так думаєш, П'єре? А мова? Мені казали, П'єре...

— Хто?

— Меріл, Ретте.

— Що казали? Щоб ти писав, як вони? — знизує плечима Луї. Уайлд мовчить. Ні гордість, ні марнославство, ні звичка до похвали не

можуть погасити в ньому щастя, яке охопило його при словах друга-пись-менника над розкритим рукописом, над цією новою п'єсою, ще сповненою тепла його мрій. У пориві вдячності він ладен пожертвувати найдорожчим, самою цією "Саломеєю", він не згоден, що річ добра, він знаходить в ній невдалі місця, вади, огріхи, він заперечує надто швидкий присуд, він применшує себе, сам тому не вірячи, щоб тим сильніше, тим радісніше відчути дедалі палкіший захват Луї, щоб дозволити нарешті переконати себе й слухняно скоритися з блаженною довірою, яка виявляє себе вже тільки як зітхання і вологий туман в очах.

Вернувшись до Лондона, він застав дружину хворою. На письмовому столі знайшов пачку несплачених рахунків та ще кілька запрошень на останні спектаклі сезону. Серед них записка: "Джордж Александер, директор театру "Сент-Джеймс", просить містера О. Уайлда відвідати його в конторі театру або призначити місце і час для важливої розмови". Розмова відбулася на другий день у Кюна, на Ріджент-стріт, і закінчилася тим, що Уайлд узяв сто фунтів як запоруку, зобов'язавшись за тиждень написати повністю або подати майже готовий текст чотириактної комедії. Гроші розійшлися швидко, і ще швидше розвіялася думка про писання, тим паче що був уже розпал театрального сезону.

Александер, одначе, не спускав його з очей і за кілька тижнів наважився запитати:

— Коли ж я побачу п'єсу?

— Таж ти, дорогий мій, можеш щовечора дивитися будь-яку п'єсу, яка тобі до вподоби. Я певен, що в кожному театрі тобі нададуть найкраще місце.

— Ти ж знаєш, про яку п'єсу я кажу.

— Звідки мені знати, якщо це твоя таємниця?

— Я кажу про п'єсу, яку ти пишеш для мене.

— Ах, он як! Але вона ще не написана.

— Одначе ти, певне, її вже почав?

— Певна річ, тільки не пером і чорнилом.

— Це жахливо! Невже тобі зовсім не треба заробляти гроші?

— Я волію, щоб інші заробляли їх для мене. Ага, вибач, зовсім забув. Я ж винен тобі сто фунтів.

— О, цим не клопочися.

— А я й не клопочусь.

Після цієї розмови Уайлд усе-таки зайшов до книгарні Ашет на Кінг-Вільям-стріт, набрав, скільки міг знайти, французьких п'єс, які набули розголосу за останні десять років, і замкнувся вдома, щоб дослідити

секрети їхньої будови. Наприкінці літа він найняв дім на озері Віндермір, і там з'явилася на світ така жадана для Александера комедія.

IV

Зала театру "Сент-Джеймс", де всі місця були розпродані після першої афіші, була повна у день прем'єри "Віяла леді Віндермір" уже за півгодини до початку вистави. У багатьох молодих людей красувалась у бутоньєрці green carnation — зелена гвоздика, це було незрозуміло й дратувало. Місіс Констанція Уайлд у сукні з блідо-голубої парчі, оздобленій старовинним мереживом, у сліпучому перловому кольє, немовби надто важкому для її слабенької шиї, сиділа мовчки, збентежена натиском старосвітської пишноти леді Уайлд, яка, очікуючи на синів тріумф, аж пашіла натхненням і сповнювала ложу ароматом нюхальної солі.

Завіса піднялася і відкрила morning-room1 лорда Віндерміра, світлу й простору, заставлену меблями в стилі чіппендейл, з шовковими завісами і східною парчею, з дорогим килимом, який вкривав усю підлогу. Великий ренесансний годинник сяяв своїм циферблатом, що виглядав, наче місяць серед пишних пальм. Схиляючись над столом, леді Віндермір, якою була цього вечора чарівна Лілі Генбері, розставляла троянди в смірнській вазі, що мінилася аметистовим кольором. В залі повіяло особливим запахом великосвітського життя, для всіх однаково подразливим і звабливим.

З'явився молодий лорд Дарлінгтон, і на сцені неначе ще додалося світла та розкоші від блиску його слів у любовному змаганні. Потім він пішов, поступившись місцем герцогині Бервік та її покірливій Агаті, зітканим із добротної пряжі щиро англійського гумору. Та не минуло й півгодини, не погасло ще бурштинове проміння призахідного сонця за скляними дверима тераси, як кінець акту був затьмарений — несподівана хмара порушила щастя.

Антракт тривав десять хвилин. Половину цього часу зайняли оплески, другої половини не вистачило, щоб випалити цигарку. Багато хто запізнився і ввійшов до зали, коли камердинер у розкішній лівреї вводив гостей до кімнати, що вся була в трояндах і в золоті. Жовті вогники воскових свічок мерехтіли в канделябрах і кришталевих люстрах. З дверей, відкритих до танцювальної зали, долинали повільні звуки вальсу. Очі всіх були прикуті до віяла, яке тремтіло в руках стривоженої леді Віндермір. Місіс Ерлін з'явилась на сцені серед цілковитої тиші, стукіт віяла, що впало на підлогу, був чутний у найдальших рядах галерки. Кілька наступних сцен відвернули увагу публіки, але потім вона знов стривожилася через раптову втечу леді Віндермір, і в другому антракті ніхто не вийшов із зали.

На початку третього акту з торбинок були видобуті батистові хусточки, які неодмінно з'являються в критичних місцях мелодрам, але тут же зникли, коли сценою оволоділи друзі Дарлінгтона. Мало хто вже пам'ятав про жінок, що заховалися за гардиною, і про віяло, що лежало на дивані. Багатство дотепів перевищувало навіть скарби цієї чудової бібліотеки, де серед розстелених на підлозі дорогих хутр цвіли пальми, а коштовні оправи книжок ніби продовжували фантастичні узори килимів.

У фойє тісним колом стояли критики й мовчки курили сигари. їм нічого було обмінюватися думками, бо кожен ще до початку спектаклю мав готове судження. Раптом до них долинув досить гучний голос:

— Це, мабуть, найкраща, найблискучіша англійська комедія. Джозеф Найт, критик із "Трута", що стояв посередині безмовного гурту, аж підскочив від обурення.

— Ви тільки послухайте! — вигукнув він. — "Віяло леді Віндермір" — краща, блискучіша за комедії Шекспіра!

Тут-таки, за його спиною, якийсь молодик спокійно промовив:

— Так, дотепніша, і гумору тут більше, ніж у "Як вам це сподобається" або в "Багато галасу даремно". Та й інтелектуальний рівень вищий.

Гурт розступився, і всі видивилися на зухвалого юнака. Потім коло людей знов зімкнулося, критики порозуміло перезирнулися й розійшлись.

На сцені знов була декорація першого акту. Проміння лагідного пообіднього сонця освітлювало кімнату. Зичливі, добрі слова розігнали всі жахи минулого вечора, в житті леді Віндермір знов запанували спокій і довір'я. Місіс Ерлін вийшла під руку з лордом Огастесом. На закінчення мовлено було навіть щось на зразок благословіння молодятам.

Публіка бурхливими оплесками викликала автора. Він був у фраку, з цигаркою у руці. Усі підвелися. Ні в Уайлдовій усмішці, ні в його голосі не відчувалося ані найменшого збентеження. Однак, хоча він говорив голосно, ніхто до пуття не запам'ятав того, що сам він згодом називав "моєю чарівною, безсмертною промовою". А складалася вона з двох-трьох фраз приблизно такого змісту:

— Леді і джентльмени! Я радий, що моя п'єса вам подобається. Мені здається, ваша оцінка її переваг майже збігається з моєю. А тепер дозвольте мені докурити цигарку.

Знову пролунали оплески. Тільки газетярам замість оплесків увижалися стиснуті кулаки. "Ще трохи,— писала назавтра "Трут",— і Уайлда могли побити. Ніхто не сподівався, що він із незворушним спокоєм здійснить такий заздалегідь обдуманий і безглуздо образливий вчинок. Публіка була приголомшена. Коли ж збагнули те, що сталося, коли помітили, що так званий автор дякує за овації, курячи цигарку, я побачив безліч піднятих угору кулаків. Люди хотіли накинутись на нього". Рецензенти висміяли п'єсу. "Панч" дав на першій сторінці

малюнок — Уайлд, обіпершись об п'єдестал, ліктем спихає з нього статую Шекспіра. Всі відгуки на п'єсу були злісні, знущальні, нестерпні, але Уайлд почувався б набагато більше зачепленим, якби про нього мовчали. А втім, він, здавалось, уклав нерозривну спілку з публікою — через голови табору газетярів.

Після спектаклю Уайлд дав вечерю в "Кафе-руаяль". Коли він повертався додому, зимовий світанок іскрився, мов шампанське в різьбленому кришталі. Кільканадцять фіакрів везли слідом його друзів. Поважну тишу лондонських вулиць розривав натиск гомінких веселощів. Екіпажі немовби гойдалися, наче .човни, на хвилях безперервного сміху. Візники, коні, збруя — все було прикрашене квітами, які не в'янули під інеєм. Скинувши капелюха, Уайлд з розкуйовдженим чубом і осяйним обличчям, на якому червоніли пухкі губи й горіли щастям очі, їхав попереду, схожий на молодого бога, що очолює вакхічну процесію.

Спати він міг "на пурпурових простирадлах". То був великий день, початок нового життя. Уайлд передбачав блиск цієї зорі в очах Александера, коли той, прочитавши комедію, запропонував за неї тисячу фунтів. "Я так довіряю твоєму судженню,— заперечив Уайлд,— що можу тільки відмовитися від такого щедрого дарунка". І він уклав угоду на тантьєми з вистав. Величезний успіх "Віяла" зробив його багатим, дав вільний час, свободу й гроші — три речі, без яких фантазія, як її розуміють денді, зводиться лише до пустих марень і безсилля. Нарешті він зміг задовольнити всі свої забаганки, особливо голод на розкіш, який мучив його завжди, навіть у ті роки, коли траплялося терпіти справжній голод. Тепер він мав те, чим досі міг обдаровувати лише героїв своїх книжок. Дім на Тайт-стріт заповнився безліччю гарних, дорогих речей. З'явилися мармурові каміни, інкрустовані слоновою кісткою столики, старовинні тканини, парча, на вікнах шовкові гардини, срібні сервізи, рідкісні книжки.

Прокинувшись близько полудня, Уайлд випивав чашку шоколаду (стара китайська порцеляна), приймав ванну у ванній кімнаті з фризом з оніксу, накидав халат із перетканої шовком кашмірської вовни і

віддавався роздумам про "велике аристократичне мистецтво абсолютного байдикування". В ці години до нього навідувався брат Віллі. Брат дуже нагадував батька. Нех-люйний, завжди ніби невмитий, він поширював запах дешевих сигарет і звичайного алкоголю, а обличчя в нього було м'систе, з розмитими рисами, як у людей перевтомлених або невиспаних. Уже з порога він кричав:

— Оскаре, мені потрібні думки!

Вони були йому потрібні завжди. Він писав у кілька газет, вештався по редакціях, картярських домах, нічних шинках.

Оскар разом зі своїм кріслом відсувався до стіни, біля якої стояли дві великі вази — одна бронзова, друга алебастрова — з квітами, від яких ішли солодкі, важкі пахощі, і, курячи одну за одною східні цигарки, смак яких завжди перевершує їхню ціну, кидав братові, немов із хмар, політичні статті, готові оповідання, цікаві світські історійки, анекдоти, які можна було кудись вставити або обробити окремо. Не раз Віллі запасався так на кілька тижнів.

Оскар перестав бути письменником. Тепер він, власне, творив лише усним словом, а його комедії були вибраним і вільною композицією з блискучої безлічі фраз, що їх він розкидав кожного вечора. їх було куди більше, ніж потребував він сам, і багато дрібніших письменників завдячували свої кращі сторінки тому, що їм пощастило почути Уайлда. Його слово в той час набуло незвичайних барв. Радість, глибока, палка, повна щастя радість підносить розум до найвищої досконалості. Вона наділяє його цілковитою свободою і, очищаючи від усіх пристрастей, надає майже необмеженої гнучкості.

"Він бавився цією думкою дедалі зухваліше: підкидав її вгору і переробляв; дозволяв їй бігти й знову наздоганяв; прикрашав її веселкою фантазії й окрилював парадоксом. Похвала абсурду вивищувалася в його устах до філософії, а сама філософія стала юною і,

захоплена несамовитою музикою Насолоди, ніби надягнувши залиті вином шати і вінок з плюща, помчала в танці, наче вакханка, узгір'ями життя, сміючись над тверезістю лінивого Сілена. Факти розбігалися перед нею, немов сполохані лісові звірі. її білі ступні топтали грона у величезній чавильні, біля якої сидить мудрець Омар,— поки бурхливий сік багряною хвилею не підніметься до її голих стегон або не попливе червоною піною по чорних, похилих, слизьких стінках кадовба... Він був сліпучий, фантастичний, безвідповідальний. Він заворожував слухачів, і вони йшли за його сопілкою сміючись".

Відтоді як Оскар це написав, минуло майже два роки. Багато з того, що в "Доріані Греї" було мрією, стало дійсністю. Схожість з Генрі Уотоном помітно посилилась. Оскар успадкував його титул "Принц Парадокс", якого тепер ніхто не міг заперечити.

Ця блискуча форма була йому особливо близька. Вона здавалася йому в сфері думки збудливим чинником розкладу, як бешкет у сфері життя. Часто парадокс створювався просто перевертанням утертих висловів, прислів'їв, банальностей, але так само часто був він раптовою блискавкою, що освітлювала якусь незвичайну, нову істину. Уайлд був майстром діалектики. У найбільш несхожих речах він виявляв несподівані подібності і вмів знаходити неспростовні докази для видимих безглуздь. У тих, кого він перемагав у суперечці, години через дві з'являлися найблискучіші аргументи, але при наступній зустрічі зникали знову. В розжареному тиглі його швидкого розуму парадокс народжувався майже стихійно, а спостереження і думки, які йому передували, лишалися невираженими. У книжках багато цих блискучих думок потьмяніли, немов самоцвіти, які перетворились у відшліфовані, але звичайні камінці. Дотепи, що мінялися у своєму тоні, у своєму забарвленні майже з кожним поколінням, шарудять під нашими пальцями, як засушені квіти. Зрештою, між тим, що він говорив, і тим, що писав, різниця була така велика, що декотрі з його друзів просто не могли його читати.

Він був незрівнянний у бесідах того роду, де виникнення всесвіту і вчорашні події зливаються в єдиній усмішці. Дивовижна пам'ять, наповнена розкішшю, розпустою, розумом, божевіллям сторіч, зберігала знання, надбані особливо жадібними головами, знання широкі, безладні, поверхові, барвисті, гаптовані узорами фантазії і мріянь. Він говорив про все: про золотий пісок афінських гімнасеїв і про темні двори в'язниць, про крематорії, гашиш, заклинателів змій, про мистецтво, про старовинний посуд, самоцвіти, про вино, тютюн, страви. Єдиною зухвалою думкою схоплював він бруд міського дна і величні історичні постаті, дрібні випадки і великі події, викликав свої улюблені зоряні образи Греції, змальовував похмурі картини тортур, немов з полотен Помаранчо або з гравюр Яна Лейкена, ціле пекло мук, які тільки міг знайти в давніх хроніках або в пам'ятках людської злоби, відкривав склепіння романських базилік, оживлював камінні сади готики, полотна, бронзу, мармур музеїв і, раптом зупинившись, вертався до Рима, на Палатін, і здавалося, ніби він колись там був, був Нероном, Оттоном, Доміціаном, Антиноєм, верховним жерцем Емези, який у тіарі, в розшитих самоцвітами шатах іде доріжками, всипаними срібним і золотим пилом, щоб в оточенні євнухів сісти за ткацький верстат, де під його безкровними пальцями пурпур перетворюється в кривавий і золотий сон імперії, яка занепадає.

На цьому шляху завжди виникало багато свіжих думок, ніби історію слід було написати заново, і багато старих ідей, які треба розвивати інакше, згідно з новим віком,— кожне явище несподівано набувало іншого виду. Від слів вільних чи мальовничих він раптом переходив до промов глибоких, новаторських, умів бути точним, майже педантичним, і раптом відкидав хронологію, документи, цитати, щоб висловити чиюсь душу голосом чистого ліризму. Нарешті, він розповідав мало не пошепки казки. Тут він добирав слова незвичайні, звучні, вимовляв їх повільно, ніби смакуючи кожне, робив паузи між абзацами, голос його часом звучав голосно, майже співуче, а погляд живих очей, здавалося, набирав ясного, голубого кольору. Все це, народжуючись під впливом хвилини, не справляло, одначе, враження випадкової імпровізації з провалами й мілинами, а швидше мало риси закінченого твору і

обробкою деталей нагадувало мініатюрні речі із слонової кістки з золотом і коштовними каменями. Стиль його казок був ледь приглушений, пахнув старовиною, речами, які довго зберігались у скриньках і просякли ароматом старовини.

Про того говорили: "Якщо колись був чоловік, що говорив, як боги, то це Оскар Уайлд". Сенс таких захоплених вигуків для нас утрачено, слава цього дивовижного майстра усного слова не може бути підтверджена нічим, крім пам'яті тих, хто колись чув Уайлда. У вухах кількох старих людей, котрі дожили донині, ще звучить мелодія його голосу, який порівнювали із "золотим голосом" Сари Бернар, і можливо, що Уайлд перейняв деякі таємниці її мистецтва. На англійському грунті він був єдиний і незрівнянний чарівник живого слова, там такого мистецтва ніколи не знали. Сказати по правді, його твори не відбивають цього повною мірою. А проте дають відчути, як прекрасно міг виблискувати вільний і широкий розум, коли його окрилювала загальна любов і відчуття щастя, яке наповнювало все його єство, опромінювало слухачів сяйвом Півдня. Для кожного, хто пробув з ним бодай годину, його ім'я вже назавжди було оточене таємною чарівністю. При ньому на душі легшало. В цьому не можна сумніватися, оскільки, поряд з багатьма іншими, він полонив витончені й недовірливі уми Шоу, Жіда, Ренье, Барреса, Бурже, уми, що легко б розпізнали порожнечу, якби Уайлд був лише витвором щасливого випадку або тимчасових захоплень.

Від тієї пам'ятної прем'єри Оскар так легко й вільно ввійшов у роль великого пана, ніби ним народився. "Я ніколи не ходжу пішки і листуюсь тільки по телеграфу". Він геть забув про роки, проведені на Солсбері-стріт і Чарлз-стріт, про заставу годинників і куріння недопалків — він відкинув ті часи, як лялечка свою оболонку. Зрештою, він ніколи не озирався назад, тепер же цілком віддавався тому, що він називав найкращим твором свого життя. "В книжки я вклав тільки талант, зате життю віддав свій геній". У цих словах, до речі, є й такий зміст: те, що могло б видатися дрібницею і що звичайно і є дрібницею в житті

письменника,— взаємини з друзями, одяг, насолода розкішшю,— мало в нього таке ж значення, як справжня творчість, а часом навіть і більше.

Не виключено, що в деяких натур у такий спосіб виявляється жадоба влади. Це натури, які в інтелектуальному розумінні не мають певної статі, духовні андрогіни, втілення чарівності й примх своєї доби. Вони панують над оточенням з допомогою безлічі приємних, звабливих дрібничок, про які всі говорять, знизуючи плечима, але які врешті прищеплюються. А якщо — як у цьому випадку — до дрібничок приєднується свідоме слово, ясна думка, висока розумова культура, тоді неодмінно виникає один з типів, які історія береже в пам'яті про щастиві дні, наче суворих героїв у пам'яті про дні поразок та недолі. Оскара Уайлда можна побачити і зрозуміти в будь-якому одязі — в гіматії Алківіада, в тозі Петронія, в далматиці будь-кого з витончених візантійців, в оксамиті Бальдасаре Кастільйоне, в камзолі графа Лестера, в голубому фраку герцога де Ліня — і часом здається, що вбрання, яке він носив насправді і якому приділяв стільки уваги, найменш пасувало йому, так само, як і Англія королеви Вікторії.

Здійснюючи ідеал денді, Уайлд у дев'яності роки обрав інший шлях, ніж тоді коли надягав короткі штани і оксамитовий берет. Про ту дитячу ексцентричність уже не йшлося, те було добре для початку, щоб привернути увагу до молодого хлопця, який ще нічого не означав. Тепер годилося взятися до гри відтінків, творити незвичайне в межах заведеного, як створюється своя власна поезія в тісних правилах сонета. Отож він відмовився від Неронової зачіски, відпустивши волосся, яке розділялося посередині так, що лягало на скроні, прикриваючи вуха двома густими хвилями. Одягався згідно з модою, яку тепер сам почасти змінював і формував. Години, проведені у кравця або в галантерейних крамницях, вирізнялися врочистою скрупульозністю. Тут вирішувалися важливі питання про чорні сюртуки з шовковими вилогами, про ті "супермодні рединготи", з яких дивувався Париж, про світлі штани в темну смужку, про пов'язані з вишуканою недбалістю краватки з зеленого шовку, про шведські рукавички сталевого кольору, про лаковані черевики, про шовковий циліндр, однаково обов'язковий як

узимку, так і влітку. Перед виходом з дому він довго перебирав дорогоцінності, перш ніж знаходив відповідну шпильку для краватки, запонки, ланцюжок для годинника, олівчик у срібній чи золотій оправі, і вирішував залежно від пори року, дня, погоди, настрою, які йому надіти персні. Вибираючи тростинку із своєї величезної колекції, він нерідко на годину запізнювався. Нарешті вирушав екіпажем до садівника. Рідкісної краси орхідея, букетик пармських фіалок або знаменита зелена гвоздика встромлялась у велику бутоньєрку, за його власним малюнком вшиту в борт сюртука. Заплативши гінею, він добирав іще на крону квітку для кучера.

Кожній житейській дрібниці Уайлд надавав певної ваги й ніби піднесеності. Снідаючи або обідаючи в ресторані, він в оточенні метрдотеля, офіціантів, кухаря просто-таки святобливо вибирав страви й напої та визначав їхній порядок. Він скрупульозно обговорював, яким має бути смак черепахового супу, обмірковував, у якому вині слід готувати форель, тетеруків велів обгортати листям сицілійського винограду, страви з перепілками, дроздами, куріпками подавали на листі смокв або ананасів; Віллісові посилалося замовлення за день наперед, щоб на пізню вечерю, після театру, було просто із Страсбурга доставлено свіжий паштет. Оскар зібрав чимало книжок з гастрономії; Almanac des Gourmands, ou Calendrier nutritif"1, у восьми томах, виданий в XI році революційної ери славнозвісним Гріно де ла Реньєром, був його настільною книгою кілька місяців, аж поки Уайлд видобув звідти всі тонкощі кухні й усі анекдоти. З давніх хронік, з описів королівських учт, з мемуарів він запозичував незвичайні поєднання страв і забуті рецепти. Кухаря в Альбермарл-клубі він навчив готувати описаний у Плінія "гарум", рибну підливу з найніжніших нутрощів макрелі, і переконав його, що, перед тим як різати курчат, треба тиждень годувати їх мигдалем і поїти гранатовим соком, як це робили при дворі Гарун-аль-Рашида. Він створив особливу кулінарну географію: трюфелі мали доставлятися з Перигора, устриці — з Роше-де-Канка-ля, лангусти — з Остенде, бекаси — з Піренеїв, куріпки мали бути шотландські, перепілки — з околиць Флоренції, оспівані Овідієм груші — з Аричі, яблука — тирольські, виноград — іспанський. Він відмовився від бордо "шато-де-

міль-секус", яке колись пив з Уїстлером у "Кафе-руаяль", і, залежно від страви, вимагав "шато-філо", "йоганнісберг", "пішон-лонгвіль", "шпарлінг-мозеллер", із шампанських відпали "редерер", "гайдсік", "мумм",— лишились тільки "пер'є-жуе" і "дагоне" 1880 року, кольору бурштину із запахом амбри, яке подавалось у великих кришталевих келихах форми дзвона. В Константинополі і в Каїрі завжди знаходився якийсь молодий аташе, що з кожним кур'єром присилав Оскарові найкращі цигарки. Для кожного сорту був свій портсигар: золотий, срібний, шкіряний; Оскар завжди носив при собі кілька і діставав їх по черзі з кишені; не допаливши цигарку й до половини, кидав її, щоб за кілька хвилин узяти нову. "Цигарка,— к^зав він,— це найвищий вид найвищої насолоди. У неї тонкий смак, і вона не заспокоює. Чого більшого можна бажати?"

Уайлдове слово приносило успіх його відкриттям, слово, сповнене урочистості, ніби йшлося про справи державні, і завдяки Уайлдові в ті роки змінилась англійська кухня, як, зрештою, і багато іншого. Він був порадником і арбітром в усьому, що торкалося туалету, меблів, дорогоцінностей, парфумів; герцогині з подивом поглядали на пишного велета, який оцінював парфуми, примруживши очі, немов намагався розгледіти повитий імлою обрій. Хоч би де він з'явився, ніщо не лишалося на старому місці. В садах мінялися квіти, на стінах — барви шпалер, у старих замках старовинні килими, картини, портрети предків починали мандрувати, як під час нічних страхів.

— L'art c'est le désordre2,— казав старий Франсуа, слуга лорда Гоїка.

Свій неспокій, прагнення змін і незвичності Оскар вносив у найзашка-рубліші фортеці консерватизму — в домівки англійської аристократії. І всі чудово розуміли, що річ тут не у вишивці на скатерках, не у вузлі, яким зав'язано краватку, чи у способі тримати ціпка, а в певному стилі життя, в тому рідкісному, але звабливому поєднанні джентльменської вишуканості з розумом, який перебував на вершині сучасної культури. Хто на його пораду змінював умеблювання у своєму

домі чи напрямок стежок у старому парку, той одночасно сам зазнавав щораз глибших змін під впливом висловлених при цьому кількох фраз.

Уайлд поширював те, що задовго до створення "Доріана Грея" він називав одухотворенням почуттів. З часів Оксфорду і лондонських кав'ярень він вірив у свою місію. Невтомно формуючи і вдосконалюючи самого себе з допомогою краси, він був певен, що своїми творами, своїм словом і особистим впливом зробив дуже багато, щоб прищепити її на неродючому англійському ґрунті. А уявлення краси для нього майже не мало меж. У краси стільки ж форм, скільки в людини настроїв. Кожне наше відчуття створене для насолоди. Дух може з однаковою свободою підноситись і при вигляді колекції бронзи, і гарно накритого столу, і клумби орхідей. Немає розриву між відчуттям пальців, які доторкаються до вигинів античного торсу, і думкою, що прилаштовує до його викришених пліч ангельські крила. Немає речей поганих чи порочних, є краса і потворність, вишуканість і вульгарність.

Боротьбу з вульгарністю він провадив на всіх аренах, переслідував її вияви в заяложених фразах, у міщанських пороках, у лицемірстві звичаїв, у житті без вражень. То був чудово розвинутий епікуреїзм молодого Марія з роману Волтера Патера, витончена алхімія, яка добувала з буденного життя стільки поезії й чарівності, що їх вистачає прикрити решту, жалюгідне лахміття наших днів, які за цим ореолом зникають, просто перестають існувати. І те, що вважали Уайлдовою ексцентричністю, було завжди прагнення до певного ідеалу, до невідомих світів, до дальніх блаженних країв.

Він був людиною, якою в Англії найбільше захоплювались і яку найбільше ненавиділи. Він обожнював самого себе. Період свого життя він вважав великим часом в історії людства. У в'язниці, позбавлений усього, що мав, у смішному, грубому одязі, перебуваючи в смердючій камері, немов у підземеллі життя, він писав про свою велич із незбагненним захватом:

"Я зробив мистецтво філософією і філософію мистецтвом. Я змінив душі людей і барви речей; все, що я робив або говорив, людей вражало. Я взяв драму, найоб'єктивнішу форму, яка лишень відома мистецтву, і зробив з неї засіб вираження такий само глибоко особистий, як ліричний вірш чи сонет, і водночас розширив її рамки та збагатив її новими характерами. Драма, роман, вірші чи вірші в прозі, витончений або химерний діалог — все, до чого я доторкався, я наділив новою красою; самій істині я віддав у володіння не тільки істинне, але й фальшиве, як дві половини її царства, і довів, що фальшиве й істинне — всього лиш форми буття нашого розуму. Мистецтво я розглядав як вищу дійсність, а життя — як один з видів ілюзії. Я пробудив уяву своєї доби, і вона оточила мене міфом і легендою".

У кожного покоління свій образ, свій погляд, своя усмішка, своя особлива чарівність. Уайлдове покоління зовні, здавалося б, нам близьке, ще зв'язане з нами стількома живими нитками, так сильно для нас зблякло, що ми часто не знаємо, в яких відтінках виявлялася перевага Уайлда, яка незвичність його рис розгладила суворі зморшки його епохи. Нині, коли від нього зосталася лиш купка осиротілих книжок, ніщо не відродить нам барв, тонів, рефлексів, якими він надавав собі блиску, і, пригадуючи його тріумфи, які нас уже не хвилювали, ми утримаємося від звичайної зневаги до старомодної елегантності. Але між 1892-м і 1895 роками мало було людей, котрі — якщо тільки не відчували ненависті чи гострої ворожнечі — наважилися б зазіхнути на незаперечне панування Уайлда. І звичайно, було б дивно, якби ті, хто найзапекліше на нього нападав, зуміли не піддатися його впливу.

Численні фотографії і карикатури на Оскара Уайлда кілька десятків років жили у палацах, міщанських домах, навіть у масандрах. У багатьох романах цього періоду якщо й не виступав під вигаданим іменем він сам, у рисах героїв була хоч віддалена схожість із ним. Частими посиланнями на Петронія він окреслив в уяві своєї доби трохи нечіткі контури "арбітра елегантності", який починав оживати під пером Сенкевича, коли Оскар був на вершині своєї слави, і який знайшов знову

багато своїх висловів, а головне, тон промов, патриціанську нудьгу й лінощі в діалогах "Intentions"1 і в "Доріані Греї". У Лондоні з'явилася книжка, назва якої "Green Carnation" ("Зелена гвоздика") ясно говорила, хто виведений в образі Есме Амарінта. Описувалось там товариство молодих нероб із надмірно чутливими нервами й естетичною екзальтацією, зв'язаних між собою легко вгадуваними взаєминами: вони говорять парадоксами і проголошують, що Євангеліє — це безглуздя. Автором був якийсь Роберт Хіченс, який випадково зустрівсь Уайлдові в Єгипті й не відставав під час усієї його подорожі по Нілу, та й потім, у Лондоні, певний час крутився біля нього. Хіченс був музичним рецензентом "Уорлду".

Книжка являла собою неприхований пасквіль і в будь-якому іншому випадку привабила б увагу поліції. Проте Оскар стояв надто високо. Титул Принца Парадокса, який він сам собі створив і назавжди зв'язав зі своїм іменем, ніби виправдовував винятковість його становища, роблячи його рівним з перами Англії. Він відчував себе приналежним до вищої аристократії, він був для неї взірцем і законодавцем її примх. Він завжди до неї належав за своїми нахилами, смаками, забобонами. Було в цьому трохи снобізму, та куди більше — романтичної уяви, яку збуджували старовинні прізвища, що звучали як відлуння балад і Шекспірових віршів. У нього були друзі з найз-наменитіших родів. У жодному палаці не вважали б вечір, проведений у товаристві Оскара Уайлда, приниженням для старовинних гербів. Принц Уельський, майбутній Едуард VII, відчуваючи загрозу своєму давньому званню короля моди, приховував досаду під маскою люб'язності — його не раз бачили в опері під руку з Уайлдом. Зрештою, Уайлда не називали королем моди, його називали King of Life — Королем життя. Il fut roi par la grâce de la Grace1.

V

Si on me presse de dire pourquoi je l'aimais, je sens que cela ne se peut exprimer qu 'en répondant: Parce que c 'était lui, parce que c 'était moi.

Montaigne2

Восени 1891 року поет Лайонел Джонсон відвідав Оскара Уайлда в товаристві стрункого, вродливого юнака з фіалковими очима й золотистим волоссям. Красень ефеб звався лорд Альфред Брюс Дуглас і був третім сином маркіза Квінсбері. Йому минув двадцять один рік. Місіс Уайлд подала гостям чай і зникла, перш ніж гості встигли звернути на неї увагу. Джонсон, заволодівши пляшкою коньяку, мовчки сидів у своєму кутку. Уайлд говорив весь вечір надзвичайно пожвавлено. Дуглас слухав із захватом. Сам він ледве чи сказав кілька фраз, признався, що пише вірші. Після того як він пішов, в Уайлдовій пам'яті лишився "ангельський вираз" непорочного обличчя, немовби зробленого із слонової кістки і пелюсток троянди.

В Оскара, який того дня дописав останній акт "Віяла леді Віндермір", виникло почуття, що це чудесне видіння відвідало його дім не без впливу зірок. На тридцять шостому році життя він раптом піддався владі незрозумілого. Повірив, що якимсь дивом до нього явилося живе, зриме втілення ідеалу. Так недавно відчував він над собою цей творчий дух, з якого виник Доріан Грей, що ця несподівана пригода могла видатись новим дивом Пігмаліона: витвір фантазії постав у тілесному образі, нічого не втративши із своєї чарівності.

У домі на Тайт-стріт завжди багато чого бракувало для щастя. Досить скоро після весілля між Оскаром і Констанцією припинилося те, що для нього було нервом життя,— бесіда. Вони просто перебували на різних щаблях інтелектуальної драбини. Вже через рік — і то якщо щедро округлити строк — визначилася прірва, стоячи на протилежних краях якої, дві істоти тільки перегукуються в силу повсякденних потреб. В товаристві дружини Оскар рідко давав волю своїм думкам і говорив здебільшого те, що могло відповідати її почуттям і уявленням,— аби уникнути нудної необхідності переконувати. Він ніколи не міг дорікнути їй нічим, що становило скромний ідеал взірцевого, поштивого подружжя, але й не тужив за її словами, за її очима, за нею, коли її не було з ним.

Той, хто спробував би пробудити в ньому ніжність, змарнував би час, — це була б, за його словами, "розмова перса, який живе в спеці й любить сонце, з ескімосом, який вихваляє китовий лій і довгі, на півроку, ночі в задусі снігового дому". Він ніколи не вмів бути добрим тією буденною добротою, яка складається з дещиці звичайного боягузтва, з нерозвиненої уяви і не надто високої думки про відповідальність перед собою. Констанція, стомившись від сімейних турбот і несподіваної розкоші, яка запанувала в домі, навіть не помітила, що Оскар геть від неї віддалився.

Трохи згодом після першої зустрічі Дуглас надіслав йому сонет. Якби з цього аркуша паперу на Оскара не дивилось обличчя юного лорда, він не став би читати далі першої строфи. Підпис теж не викликав довіри — крапка після прізвища, можливо, говорила про брак уяви. Але Уайлд перебував у Кромері, і до цих студентських віршів зразу примішався шум моря. Він відповів листом, ніби уривком з сонетів Шекспіра.

"My own boy1, твій сонет мене захопив, і справжнє диво — твої рожеві уста, що створені як для пісень, так і для поцілунків. Твоя легка золота душа витає між пристрастю і поезією. Жоден Гіацинт у часи древніх греків не прагнув до любові щак самовіддано. Чому ти сидиш у Лондоні сам і коли поїдеш до Солсбері? їдь і остуди свої руки в сірих сутінках готичних будівель. Потім вертайся сюди. Тут пречудово, лиш не вистачає тебе. Але спочатку

На письмовому столі стояла фотографія Дугласа в студентській формі, в кашкеті з квадратним козирком. Під цупким комірцем була пов'язана смішна краватка в ясний горошок, а сюртук з грубого сукна морщився біля верхнього ґудзика недоречно, незграбно, чарівно. Такою ж недоречною і чарівною здавалася складка повік — ліве око напівзаплющене, а праве — широко розкрите. В обличчі було стільки наївної суворості, скільки лишень можна зібрати в двадцять років, за які ще нічого не відбулося. Наповнити світлом ці чисті очі, які нічого не відали, блискучим словом примусити ці прямі, несміливі губи розімкнутися, надати легкості цим опущеним, не зайнятим рукам!

Щастя поставало в такому вигляді: обидва сідали біля каміна, поряд коробка з цигарками, на столику рейнське вино і зельтерська вода. В такі хвилини Оскар чув, як його власна думка переливається в цю чужу й близьку істоту, і кожне Дугласове слово справді відповідало йому, немов луна відповідає хвилям, що вже докотились і знайшли свої нові береги.

З незворушною серйозністю, з побожним пафосом, як особливий тдфХьх уїїае2, Оскар передбачав, що повинна настати епоха нового гедонізму, який перетворить життя і розвіє бридке суворе пуританство. Безперечно, то буде культ розуму, одначе жодна теорія, жодна система, що зрікається будь-яких пристрастей, не буде прийнята. Весь світ не вартий одного-єдиного задоволення, якого він нас позбавляє. Життя має стати самим досвідом, а не плодом досвіду — байдуже, солодким чи гірким. Якби хоч одна людина прожила своє життя з усією повнотою, якби вона знайшла форму для кожного почуття, висловила кожну думку, здійснила кожну мрію, світ охопив би такий свіжий порив радості, що люди забули б про всі недуги середньовіччя і вернулися б до еллінського ідеалу, а може, й до чогось тоншого й багатшого, ніж еллінський ідеал. Та навіть найвідважніший боїться самого себе. А тим часом стримуване бажання росте й отруює душу. Єдиний спосіб позбутися спокуси — піддатись їй без вагань.

Боротьба із спокусами — це просто перешкода на шляху прогресу. Сумління — ознака відсталості. Треба замінити його інстинктом, облагородженим культурою. Те, що називають гріхом,— важливий елемент прогресу. Без нього світ потрапив би в застій, зістарився б і зблякнув. Гріх розширює досвід роду людського, поглиблює індивідуалізацію, рятує від одноманітності типів. Відкидаючи зношені поняття моралі, ми прискорюємо народження нової етики. А втім, естетика вища за етику, як краса вища за добро. Навіть здатність тонко розрізняти кольори важливіша для розвитку індивідуума, ніж свідомість добра й зла. Вихована красою, очищені її світом, ми досягнемо досконалості, якої не досягали святі, бо ми без аске-зи, без відмови від будь-чого, зможемо робити все, що побажаємо, не зав

З любов 'ю, яка не вмирає, завжди твій Оскар"

даючи ран душі. Душа ж стане такою богоподібною, що зуміє вмістити, на більшу свою славу, навіть ті думки, вчинки або почуття, які в людей пересічних були б пересічними й гідними презирства. Ми будемо як еллінські боги — в насолоді непорочні, в усякій любові незабруднені.

Найтяжчі гріхи здійснюються в мозку. Те, що в Уайлда при його високій розумовій культурі найчастіше було лише витвором багатої уяви і, поєднуючись із безліччю образів ідеальної краси, перетворювалось у чисте, незворушне споглядання, те в маленькому Дугласовому мозку, негусто засіяному шкільною наукою і досить скупим вихованням, зміцнилось як зручний катехізис пристрастей і примх. У своєму благодушному цинізмі Оскар не помічав, що слова його вирують і киплять у неспокійній душі юнака,— серед пристрастей, які колись навіювали тривогу, серед притлумлених страхом думок, спогад про які забарвлювався рум'янцем сорому. Оскара приваблював дикий Дугласів норов, прихований за майже дівочою подобою. Поряд з дужим Оскаром Бозі здавався невисоким, слабеньким, тендітним, і страшенно приємно було відчувати, наскільки Бозі інший. Оскара захоплював кожен його порух, усмішка, вираз обличчя. Він вбачав особливу чарівність у ніжності барв, у витонченості рис. Усе в Бозі здавалось Оскарові досконалим. Кожний його вчинок він ладен був вважати слушним, не бажаючи й думати про те, що юний лорд міг вчинити інакше. Закоханий у Дугласа, Оскар віднаходив себе самого в образі юного красеня, в чиїх жилах тече королівська кров.

Оскар задовольняв усі Дугласові примхи, посилав йому на село кошики винограду й цигарки, відвідував його в Оксфорді і запрошував до себе, ревнував до кожного, хто до нього наближався. Навіть найкоротша розлука була для Оскара нестерпною. "Я вже не сподіваюсь,— писав Уайлд одного разу близько півночі,— що ти сьогодні приїдеш, уже так пізно. Можливо, вранці одержу від тебе звістку. Ти

знаєш, яка радість для мене знову тебе побачити". Врешті вони обмінялися перснями — як заручені.

З того, як йому паморочилось у голові, молодий лорд відчував, на якій високій вершині він опинився. Досі в його житті були тільки дрібні забаганки та хлоп'ячі витівки, допустимі в тісних рамках Оксфорду. Незлагоди вимірювались числом зморщок на лобі віце-канцлера або доганами проктора, найхвилюючішою подією могла бути перемога коледжу Магдалини в перегонах човнами і студентський пікнік, який їх увінчував. Вдома панували нудьга й страшенна бідність, яку не вдавалося приховувати півтора тисячею фунтів ренти, що дісталися леді Квінсбері після розлучення. Потрапивши в широкий бурхливий потік Оскарового життя, Бозі прилип до нього, як тінь. Юнак був полонений чарами його розуму, становищем у світі мистецтва, славою і щедрістю — словом, безліччю рис, які складали розкішний, неправдоподібний образ Короля життя.

Вони мандрували разом. То були великосвітські подорожі до Парижа, Венеції, Флоренції, Рима, Алжиру, куди завгодно, подорожі ненадовго, ніби лише для того, щоб глянути на улюблений краєвид, помилуватись особливим ефектом освітлення або поласувати незвичайною стравою, яку вміють готувати тільки в цьому місці. Попідруч ходили вони по музеях, палацах, церквах, але, перш ніж Оскар устигав осягнути їхню красу, Бозі нищив її вибухом своїх первісних інстинктів. Більше ніж на два тижні вони ніде не затримувались. Вертались щоразу раптово — через несподівані переміни в примхах Дугласа, який ставав дедалі вимогливішим і нетерплячішим.

Уайлд не міг дозволити собі навіть обережності. Коли одного разу він увійшов до ресторану "Савой" через бічний вхід і сів у віддаленому кутку зали, Бозі цілий день не давав йому спокою.

— Я не хочу, щоб ти заходив через ці двері. Я вимагаю, щоб ти заходив у "Савой" через головний вхід, зі мною. Щоб усі нас бачили, щоб кожен міг сказати: "Ось іде Оскар Уайлд і його міньйон".

Бозі давно перестав бути архангелом Рафаїлом, яким видався Уайлдові при першій зустрічі. В ньому вирувала дика натура його роду, яка віками давала світові недолюдків, злочинців і самовбивць. Поверхова культура не розвинула в ньому поетичності й не підняла його на високий рівень розумового життя. З двох світів — реального, про який не треба говорити, щоб його бачити, і уявного, існування якому дає лише слово,— з двох цих світів для позбавленого уяви Бозі лише перший мав форму і значення. Бозі був байдужий до всього, що не стосувалося їжі, питва, розваг, мюзик-холів, хлопців, яких Уайлд пригощав обідами в окремих кабінетах, розповідаючи їм про палестри і грецьких ефебів. Єдину тему їхніх бесід становило те, що в осяйному колі Платонової "Учти" чи при його погляді на деякі античні статуї могло мати високий чар, могло породити нову версію прекрасної легенди, але стало чимось мерзенним при зіткненні з людьми, які крали Уайлдові листи й вимагали в нього гроші. Дугласові знайомства були безмежно далекі від "осягнення вищої краси через видиму форму".

Навесні 1892 року приїхала Сара Бернар. В театрі "Палас" вона мала грати в "Саломеї". На третю репетицію з'явився чиновник з цензури — виявилося, що п'єса ображає релігію. Лорд-канцлер, якого Уайлд зустрів у клубі, послався на закон, що забороняв ставити в театрі сюжети із Святого Письма.

— У такому разі,— сказав Уайлд,— вам доведеться викреслити половину історії англійської драми.

Сановник знизав плечима. Уайлд спалахнув:

— Далебі, у вашій Англії жити неможливо. Коли-небудь я перепливу через Ла-Манш, щоб більше не вертатись. Прийму французьке громадянство.

— Думаю, це було б для вас найкраще з багатьох міркувань, містере Уайлд.

— Англія є Калібаном дев'ять місяців на рік і Тартюфом — решту три, — ці слова Уайлд вимовив, звертаючись до своїх друзів, проте досить голосно, щоб його міг чути лорд-канцлер.

В одній з паризьких газет він написав, що збирається прийняти французьке громадянство. "Я прийшов до цього рішення після тривалих роздумів. Якщо мені не дають поставити мою п'єсу в Англії, я переїжджаю в країну, яку давно вже люблю". Наїзавтра "Панч" помістив карикатуру — Оскар у вбранні французького рекрута, із ранця в нього стирчить рукопис "Саломеї".

У Лондоні "Саломею" знали тільки з чуток, що доходили з теаІфУ "Палас",— подейкували, що там є обурливі сцени, що в пажі Іродіади [зображено Оскара, а в молодому сирійці — лорда7 Альфреда. Зрештою, і саму французьку мову вважали аморальною.

У лютому наступного року "Саломея" вийшла окремою книжкою у виданні паризької Librairie de L'Art Independent1. Коректуру, на прохання видавця, дивився Марсель Швоб і, відсилаючи її з кількома незначними змінами, написав на берегах: "Нехай ніхто не сміє виправляти безпосередній Уайлдів стиль у дусі стилю Французької академії". Видання являло собою прегарне "кварто", вісімдесят чотири сторінки веленевого паперу з нерозрізаними аркушами, фіалкова оправа, тиснення срібне. Після титульної сторінки присвята: "A mon ami Pierre Louys"2. Віддруковано було ШІСТСОТ примірників.

Бозі одержав книжку в оправі зеленого сап'яну із золотими ненюфара-ми — квітками латаття. Він тут-таки заходився перекладати її англійською мовою. Частину свого рукопису він привіз у Торкі, де вони з Оскаром збиралися пробути кілька тижнів. Виявилося, що Бозі вносить у текст власні домисли, довільно й невдало його змінює. Уайлд зробив йому зауваження. Дуглас спалахнув у гніві.

— Ти марнославний,— кричав він,— марнославний до ідіотизму! Ти вважаєш себе найвизначнішою людиною в світі, а ти просто поганий поет. Це я поет, а не ти.

І пожбурив рукопис до Оскарових ніг.

Коли Бозі сідав в екіпаж, Оскар крикнув з вікна:

— Присягаюся всім, чим хочеш, віднині між нами все кінчено! Кінчено! Дуглас погрозив йому кулаком. А на другий день надіслав телеграму з

Бристоля. Через кілька годин прибув лист. Бозі просив пробачення і питав, чи можна вернутись. Оскарові хотілося поїхати його зустрічати, але він лишився. Все, що він збирався висловити Бозі, всі погордливі й дошкульні слова розвіялись, тільки-но він побачив Альфреда. Удвох повернулися вони до Лондона, а потім Оскар одвіз його в Оксфорд.

"Почуваюся дуже самотнім без тебе,— писав Оскар наступного дня, — до того ж пригнічують грошові клопоти. Як це незатишно — жити в країні, де культ краси й любові вважають злочином. Ненавиджу Англію. Можу її терпіти тільки тому, що в ній живеш ти, my darling boy..."3.

"Віяло леді Віндермір" уже приносило тільки скромні тантьєми з провінційних і зарубіжних театрів. Треба було спішно закінчувати другу комедію. "Не варта уваги жінка" була поставлена 19 квітня 1893 року на сцені "Хеймаркет" — одного з найкращих театрів, і мала ще більший успіх, ніж перша п'єса. її ставили до кінця сезону, а з початком наступного сезону вона знов увійшла в репертуар. У день прем'єри Бозі одержав запонки, виготовлені по малюнку Оскара,— чотири селеніти у вигляді сердець зі срібними, прикрашеними діамантами й рубінами перетинками. Бозі продав їх в Оксфорді, щоб заплатити студентський борг.

На літо Оскар зняв дачу в Горінзі, на березі Темзи. Бозі сам вибрав будинок і привіз туди свого слугу. За тиждень спокій і тиша йому набридли. Він запросив кількох приятелів з Оксфорду, які три дні неймовірно галасували в домі. Назавтра після їхнього від'їзду на Альфреда з якоїсь дріб'язкової причини напала непогамовна лють, посипалися лайка і прокльони — це було бридко. Припинили грати в крокет. Оскар мовчки відвернувся, йому раптом захотілося, щоб Дуглас помер, і він боявся, аби той не прочитав цю думку на його обличчі. Тільки відчувши, що споглядання краєвиду чудового лугу розгладило його спотворені гнівом риси, Оскар лагідно сказав:

— Бозі, ми тільки псуємо собі життя. Розлучитися, розлучитися назавжди — ось єдино розумне, що ми можемо зробити.

Дуглас поїхав. Через три дні він прислав з Лондона телеграму, в якій відмовлявся від своїх слів, благав вибачити його. Потім повернувся.

Літо було таке спекотливе, що навіть кататися човном по річці не хотілося. Бозі роздягався догола. Оскар обливав його водою із шланга для поливання квітів. Одного разу вони не помітили, що в сад хтось зайшов.

— Я пастор цієї парафії.

Уайлд сидів у плетеному кріслі, закутавшись у м'який купальний халат. На звук сухого, рипучого голосу він обернувся і побачив чорну худорляву постать. Лисий череп ледь хитнувся в уклоні, кощаві жовті руки притискали до грудей чорного капелюха.

— Радий вітати вас,— Уайлд якомога щільніше і скромніше загорнув на собі халат. — Ви з'явилися у найвдалішу хвилину, щоб помилуватися сценою з грецької старовини.

За кілька кроків лежав на траві Бозі, геть голий. Пастор, збентежившись, хвилину постояв з розкритим ротом, потім утік. Ще в передпокої дому він чув голосний Уайлдів сміх.

Дванадцять тижнів, майже не розлучаючись, Оскар перебував у товаристві Дугласа. Він був стомлений, потребував спокою і відпочинку. В Дінарді, куди він поїхав під кінець літа, він шукав світліших днів, далі від цих голубих очей, що так непокоять. За два тижні він повернувся до Лондона і найняв на Сент-Джеймській площі невелику квартирку, де міг би працювати. Дугласові цей притулок був невідомий, а тим часом там визрівала комедія "Ідеальний чоловік".

Проте й там знайшлося досить щілин, через які вповзало неробство. Адже Оскар уже давно з усіх трудів творчості лишив собі найприємніше заняття — мрії. Він так довго задовольнявся цим безплідним фліртом, що став боятися довгих мук, з якими народжується твір. Йому стала чужою страшна й водночас заманлива боротьба зі словом і думкою, він не відчував безмежного горя й відчаю від розлуки з аркушем паперу, не бачив навислого над головою, ладного впасти чорного склепіння,— він уже міг тільки коритися рівномірному коливанню підказаних розмовою фраз і сприймав легкість за майстерність.

Невдовзі Уайлду стало не вистачати Дугласа. Він занудьгував за його сміхом, голосом, навіть за його криком. Думав уже тільки про те, що скаже, коли той з'явиться знову, як звучатимуть слова Бозі, який блиск буде в очах, в якому Бозі буде настрої.

"My dearest boy,— написав він нарешті,— це справді безглуздо: я не можу жити без тебе. Ти мені такий дорогий, ти такий чудесний. Думаю про тебе цілими днями, мені не вистачає твоєї чарівності, твоєї молодості, блискучого фехтування дотепами, ніжної фантазії твого таланту... твоє дивовижне життя завжди поряд із моїм життям... Яке щастя, що в світі є хтось, кого можна любити!"

Назавтра Дуглас уже був у квартирі на Сент-Джеймській площі. Він був променисто-ясний у костюмі з жовтої фланелі, і лише три кольорові плями вирізнялися на тлі цієї світлої гармонії: голубі очі, рожева краватка і бузковий ріжок хусточки в кишеньці. Про роботу вже не було мови. Оскар, щоправда, як і раніше, сідав о пів на дванадцяту за стіл, та майже тієї ж хвилини долинав стукіт коліс екіпажа. З'являвся Дуглас, курив цигарки, теревенив до другої години. Потім ленч. Вони їхали разом у "Кафе-руаяль" або в "Берклі". За чорною кавою і лікерами сиділи звичайно до пів на четверту. Дуглас на годину заходив до Уайт-клубу. До п'ятої він уже вертався. Пили чай, одягали фраки і їхали в "Савой" — обідати. Коли Оскар наступного дня згадував, що робив напередодні, його охоплювало відчуття марноти й нестерпної порожнечі. Хотілося повернути час, прожити годину за годиною інакше — було сумно до сліз. Так тривало три місяці з перервою в чотири дні, які Альфред пробув за кордоном. Оскар їздив у Кале — зустріти його.

За браком інших приводів раз у раз запеклі сутички викликав переклад "Саломеї". Важко повірити, скільки злості може виникнути на крихітному просторі між підметом і присудком у таких простих і коротких реченнях. Здавалось, у цій боротьбі французького слова з англійським ожила одвічна ненависть двох рас, відокремлених вузенькою смугою моря. Все, що в синтаксисі, морфології і лексиці обох мов дає думці письменника насолоду, ставало для двох друзів причиною суперечок і сварок. Нарешті рукопис усе ж був готовий, і Уайлд дав згоду на його друкування. Тоді ж Росе познайомив його з Бердслі.

Бозі з першої ж хвилини зненавидів цього сімнадцятирічного юнака з волоссям тіціанських жінок, з голубими очима і з передчасною зрілістю, яка справила на Оскара враження. "Чоловік-орхідея" мав ілюструвати "Саломею". Текст був йому абсолютно байдужий. Літературою він не цікавився, як і всім іншим, що не мало стосунку до образотворчого мистецтва. Уайлда він вважав чимось на зразок вправного канатохідця. Проте це не заважало їхній спільній роботі, яка загалом зводилася до обідів у "Савої", Уайлд щоразу замовляв абсент.

— Абсент подібний до твоїх малюнків, Обрі. Він діє на нерви, і він жорстокий. Бодлер назвав свої вірші "Fleurs du Mal"1, а я б назвав твої малюнки "Fleurs du Peche"2. Коли я дивлюсь на них, мені хочеться пити абсент і здається, ніби я живу в імператорському Римі, в Римі останніх імператорів.

— І подумай, Оскаре, яке просте було тоді життя,— тихим, стомленим голосом говорив Бердслі. — Нерон палив християн, як великі свічки, і це — єдине світло, яке будь-коли вийшло від християнства.

Коли Бозі слухав це, йому хотілося перекинути стіл і віддухопелити Бердслі. Йому було байдуже до християн, але нестерпно було бачити, як Оскарів погляд прикутий до цих чарівних рожевих уст, що так легко вимовляють ті слова, котрі йому, Альфредові Дугласу, не спали б на думку, хоч би яких зусиль він докладав. Але лють його була даремною. Бердслі мав надто агресивну вдачу, був надто непримиренний як художник, щоб його стосунки з Уайлдом могли вийти за межі взаємного презирства. Досить було Альфредові сказати кілька слів, і Оскар перейнявся неприязню до Бердслі: "Саломея" з його ілюстраціями так і не з'явилася на стелажах бібліотеки на Тайт-стріт.

Дуглас був абсолютним володарем Оскарових думок, його часу і грошей. Він їв, одягався і розважався за рахунок друга. Оскар оплачував усе, починаючи від перукаря, що голив Альфреда вранці, і кінчаючи фіакром, який відвозив його вночі додому. Оскар іноді давав йому зрозуміти, що за деякі забаганки він міг би платити грішми своєї сім'ї. Альфред не зважувавсь уривати від скромних материних коштів. Оскар пробував погамувати цю похвальну турботу про гаманець леді Квінсбері. Повестися рішучіше він не смів. У своєму ставленні до Альфреда він робивсь дедалі малодушніший, і вся його рішучість не йшла далі намірів та мовчазних обітниць.

— Добрі наміри — це чеки до банку,.де у вас немає рахунку,— сказав якось Уайлд, меланхолійно хитаючи головою і не пояснюючи, чим підказано цей афоризм. Якщо й вихоплювалося випадком різке слово,

він тут-таки загладжував його ніжністю і лестощами; не тільки в листах, але і в звичайній розмові він осипав Альфреда найзахопленішими компліментами, лише зрідка дозволяючи собі незначний докір.

— Мені дуже шкода, Бозі,— не раз казав він,— що ти ставишся до мене як до людини корисної тобі. Кожному художникові це неприємно. Художники, як і саме мистецтво, за своєю природою ні до якого вжитку не надаються.

Ці обережні фрази доводили Альфреда до нестями. Чоловік, якого Оскар називав "ранковою зорею життя", скаженів, кричав, грюкав дверима. Забігши до клубу, писав там образливого листа і посилав його із служником. За хвилину, перш ніж Оскар устигав дочитати листа, з'являвся сам і питав, чи замовлено обід у "Савої" і куди вони підуть увечері. Уайлд, слабкий і беззахисний при його спалахах, поступався і завжди задовольняв його вимоги. "Для мене було солодким приниженням дозволяти Оскарові оплачувати мої витрати",— оповістив Дуглас через кілька років, так і не знаючи, про які суми йшла мова.

Уайлд не був марнотратнИхМ. Досить щедрий за вдачею, він завжди вмів гамувати свої запити. Обіди в італійському ресторанчику з вірним і статечним Робертом Россом обходилися по півкрони з людини, а з розмов за столом виникли діалоги "Intentions". Життя з Дугласом було безплідним марнотратством. У тюрмі Оскар знайшов час, щоб підрахувати витрачені ним великі суми. Він так точно їх зазначив, що можна було подумати, ніби в нього збереглися якісь рахунки чи нотатки, але в камері у нього не було нічого, крім пера, чорнила, чистого аркуша паперу та гіркої пам'яті.

"Якщо я скажу тобі,— писав Уайлд,— що з осені 1892 року до дня мого арешту я витратив з тобою і на тебе понад 5 тисяч фунтів готівкою, не кажучи про векселі, невже ти вирішиш, що я перебільшую? Мої звичайні витрати з тобою за звичайний день у Лондоні — ленч, обід, вечеря, розваги, екіпажі тощо — складали від 12 до 20 фунтів, і, очевидно, витрати за тиждень відповідно сягали від 80 до 130 фунтів.

Три місяці, які ми з тобою провели в Горінзі, обійшлись мені в 1340 фунтів".

Леді Квінсбері вдалося вирядити сина до Єгипту. Звідти він мав поїхати до Константинополя, щоб зайняти посаду почесного аташе в британському посольстві. У квартирі на Сент-Джеймсьйй площі повергіувсь н£ письмовий стіл рукопис "Ідеального чоловіка". За кілька тижнів три акти комедії досягли останньої ремарки "Завіса", і лишився ще час зробити начерк "Флорентійської трагедії" та написати кілька сторінок ритмічної прози "La sainte courtisane"1. Робота була не надто важкою, у "Святій блудниці" повторювалися звороти, знайдені при створенні "Саломеї". Уайлд ніколи не розумів, що, коли хочеш створити щось велике, треба до краю напружити свої сили, не роздумуючи про те, велика це річ чи мала,— він завжди більше говорив, ніж писав, розчулювався над своїми творами, сам говорив про них із захватом, ніколи не працював на повну силу, і врешті лишався при блискучих дрібницях, які однаково задовольняли як його марнославство, так і лінощі.

Тим часом Дугласові листи лежали нерозпечатані. Леді Квінсбері просила Уайлда відповісти на них. Проте жодне її слово, жодна фраза не могли порушити лінивої тиші його байдужості. Бували хвилини, коли він тільки з величезним зусиллям міг пригадати малюнок брів, так симетрично, так граційно вигнутих над цією парою очей, чий погляд з відстані в тисячу кілометрів ніяк не міг його відшукати.

Дуглас нарешті став посилати телеграми Уайлдовій дружині. Констанція читала ці довгі, схвильовані телеграми геть приголомшена. Ім'я, якими вони були підписані, було для неї ненависніше від усіх імен, які будь-коли обтяжували її пам'ять. Воно починалося з тієї ж літери, що й "диявол", і в уяві Кон-станції ці двоє слів звучали однаково. Вже кілька років їй здавалось, ніби її чоловіка зачакловано нечистою силою. Подаючи Дугласові руку чи чашку чаю, зустрічаючи його погляд, навіть почувши його голос у сусідній кімнаті, вона завжди переживала в душі глибокий струс. Ніхто й не здогадувався, чого коштували їй кожне

люб'язне слово, кожна усмішка, якими вона його зустрічала. А втім, слів, якими вона перемовилася, не вистачило б, щоб заповнити сторінку поштового паперу. Тому вражав її потік фраз, який ринув на неї, приголомшував, незважаючи на велику відстань. Вона не знала, що робити. Тримаючи повні пригорщі цих слів гніву, відчаю і погроз, вона, ввижалося їй, тримала у своїх руках якесь незнане, неминуче лихо. її руки ніяк не могли впоратися з такою ношею. Вона ретельно, за датами, склала всі телеграми на чоловіковому столі і, геть розгублена, не придумала нічого іншого, крім того, що було для неї найлегше: просити чоловіка відповісти Дугласові.

Того ж дня до Афін було відправлено телеграму, де говорилося, що час усе лікує. Дуглас негайно виїхав до Парижа. З дороги він посилав пристрасні, благальні телеграми, домагаючись зустрічі. В готелі він застав короткого листа, в якому Уайлд повідомляв, що приїхати не може. Наступного ранку на Тайт-стріт принесли телеграму в одинадцять сторінок. "Не може бути, Оскаре, щоб ти не хотів мене бачити. Я проїхав усю Європу, їхав без перепочинку шість днів і шість ночей, щоб тебе побачити, побачити хоча б на годину". В кінці він погрожував самогубством.

Через кілька років Уайлд розмірковував про те, що спонукало його тоді поступитися.

"Ти сам часто розповідав, скільки було у вашому роду тих, що поплямували руки власною кров'ю,— твій дядько напевне, а можливо, і твій дід у числі інших членів твого божевільного роду. Жаль, давня прив'язаність до тебе, турбота про твою матір, для якої твоя смерть за таких страшних обставин була б нестерпним ударом, жах на саму думку, що таке молоде життя, в якому, незважаючи на всі прикрі помилки, була ще надія на щось прекрасне, могла б скінчитися так страшно, та й просто людяність — усе це, коли тут потрібне виправдання, може служити виправданням моєї згоди на те останнє побачення з тобою".

У Парижі Дуглас зустрів Оскара слізьми. Він плакав за обідом у Вуазе-на й за вечерею у Пайяра. Він не випускав Уайлдових рук зі своїх гарячих долонь. Він поводивсь, як дитина, сповнена горя, каяття, ніжності. Всі непорозуміння зникли, примирення було повним. Через два дні вони повернулися до Лондона. Коли вони снідали в "Кафе-руаяль", до зали зайшов маркіз Квінсбері і сів за столик трохи далі.

Оскар, який уже кілька разів бачив маркіза, але так близько — вперше, зацікавлено позирав на цього дивного старигана з негарним, брезклим і не-вдоволеним обличчям. З Дугласових розповідей Уайлд знав, що маркіз тиранив свою сумирну дружину, зруйнував сім'ю, розтринькав величезний статок: ЗО тисяч акрів землі і 20 тисяч фунтів ренти. Колись вишуканий джентльмен і чудовий вершник, він уже багато років не міг заспокоїтись, що не одержав Національної премії, яку його жеребець Старий Джо здобув під іншим жокеєм мало не на другий день після того, як був проданий. Відтоді маркіз ворогував з усім світом. У спортивних колах він зажив слави творця правил боксу, а в товаристві ширшому був відомий як войовничий атеїст, особливо з часу прем'єри "Травневої обіцянки" Теннісона, коли маркіз із ложі театру "Глоб" осудив цю п'єсу з позиції атеїзму. В клубах, у ресторанах, на раутах цей Оме-аристократ невтомно й бездумно заявляв про свій агностицизм, відлякуючи всіх своєю нудною настирливістю. П'яниця, скандаліст, грубіян, він успадкував від похмурого клану Дугласів таку вдачу, якої вистачило б для кількох ординарних негідників.

Бозі, підвівшись, запросив батька за Уайлдів стіл. Після хвилинного вагання маркіз погодився. Деякий час він сидів похмурий, поклавши лікті на стіл, пив вино і мовчав. Та не минуло й десяти хвилин, як він почав сміятись і відповідати на Уайлдові дотепи. Подали каву, лікери й сигари, зненацька мова зайшла про християнство, і тоді старий агностик, підохочений кількома парадоксами, розпалився. Альфред, знудьгувавшись, лишив обох розповідати анекдоти про ченців і черниць.

— Я чув,— раптом сказав Квінсбері,— що Бозі покинув Оксфорд, не склавши екзамени.

— О,— вигукнув Уайлд,— екзамени — це чистісінька дурниця. Хто джентльмен, той знає все, що йому треба. А якщо він не джентльмен, усе, що він знає, йому шкодить.

Вставши з-за столу, вони вийшли із зали під руку, як друзі.

Того ж вечора Альфред одержав листа, в якому батько писав:

"Чи ти й тепер збираєшся байдикувати? Весь час, який ти змарнував у Оксфорді, мене дурили запевненнями, ніби ти готуєшся до дипломатичної кар'єри, а потім — ніби ти збираєшся вивчати право. Мені, одначе, здається, що ти взагалі нічого не хочеш робити. Не сподівайся, що я оплачуватиму твоє неробство. Ти готуєш собі злиденне майбутнє, і було б жорстоко й аморально з мого боку допомагати тобі в цьому. По-друге,— тут я торкаюсь найболіснішого пункту,— мова піде про твою близькість із цим типом, з Уайлдом. Це повинно припинитись, або я зречуся тебе і позбавлю тебе засобів до існування. Не хочу аналізувати цю близькість і ні в чому нікого не звинувачую, але я бачив вас удвох, як безсоромно і відразливо ви демонстрували свої інтимні стосунки. Зроду не бачив нічого мерзеннішого за вираз ваших облич. Не дивно, що про вас стільки говорять. Я знаю з надійного джерела,— зрештою, це може бути й неправда,— нібито його дружина домагається розлучення, звинувачуючи його в содомії та іншій розпусті. Чи правда це? Якщо ця підозра має якісь підстави і якщо про неї піде розголос, я матиму право пристрелити його при першій зустрічі".

З цим листом Дуглас приїхав на Тайт-стріт. Читаючи, він висміював кожну фразу. Уайлд слухав його мовчки. Він відчував страх перед непевною, але близькою небезпекою. Заспокоюючи Альфреда, він казав, що не хоче бути ставкою в грі їхніх взаємно ворожих почуттів; було б безглуздо йти на такий ризик; врешті у нього в житті є справи важливіші, ніж зв'язуватися з п'яницею і кретином. Бозі кричав, що не дозволить батькові втручатися, це не його діло, кого він, Альфред, вибирає собі в друзі. Його збудження було явно забарвлене захватом, що він стане предметом суперечки між одним із найзнатніших

аристократів Англії та найзнаменитішою її людиною. Це неймовірно лестило його самолюбству.

— Фатальні помилки в житті,— провадив Оскар,— трапляються не тому, що людина вчинила нерозумно. Хвилина нерозуму може бути найпрекраснішою хвилиною. Загибель приходить лише тоді, коли помилки стають логічними і послідовними.

Дуглас, махнувши рукою, пішов. Ще за годину до цього він у відповідь на листа послав батькові телеграму: "Який ти смішний чоловічок".

На другий день лорд Квінсбері з'явився на Тайт-стріт у супроводі свого друга, колишнього боксера.

— Гадаю,— сказав Уайлд,— що ви прийшли просити в мене вибачення за написаного вами листа, що містить у собі образу на мою адресу.

— О ні. Лист був інтимний, адресований моєму синові.

— Як же ви смієте говорити такі речі про мене й про свого сина?

— Вас обох виставили з готелю "Савой" за те, що ви поводилися там негідним чином.

— Це брехня.

— Все одно, все одно! — кричав Квінсбері, судомно смикаючи і розмахуючи куцими руками. — Але кажу вам, що коли я ще раз зустріну вас з Альфредом, то відлупцюю вас, відлупцюю!

— Не знаю, який кодекс честі у Квінсбері, але моє правило — стріляти в лоб кожному, хто на мене кинеться.

Уайлд відчинив двері й покликав слугу.

— Це маркіз Квінсбері,— сказав він,— найпідліший грубіян у Лондоні. Я забороняю впускати його в мій дім. А тепер,— звернувся він до непроханих гостей,— забирайтеся звідси геть!

Маркіз обійшов усі ресторани, де був Уайлд, погрожуючи, що влаштує скандал, якщо застане там свого сина в товаристві Оскара. Дуглас навмисне відвідував ці установи та ще кожного разу давав знати батькові, де він обідатиме і о котрій годині. Квінсбері намагався приходити туди через півгодини після того, як син та Уайлд підуть звідти.

Несподівана пригода відвернула його увагу в іншому напрямку. Його старший син, віконт Драмланріг, одержав сан пера Сполученого Королівства з титулом лорда Келхеда. Старий безбожник, який сам не був членом палати лордів, бо не бажав складати присяги, цілий місяць засипав королеву, Гладстона, лорда Розбері образливими листами. Він погрожував, що відлупцює лорда Розбері, який подбав за цей сан і титул. У Гомбурзі бачили, як він із канчуком у руці кружляв біля палацу міністра. Як удалося залагодити цю справу без скандалу, лишилося таємницею принца Уельського, який мав з маркізом розмову віч-на-віч. Квінсбері вернувся до Лондона і знову почав ходити по клубах і ресторанах. Цей нудний стариган став тепер навіть викликати інтерес, відтоді як перестав воювати з Господом Богом і розповідав усілякі нісенітниці про людину, що цікавила всіх. Врешті й це набридло — адже маркіз не міг придумати нічого, крім того, що Уайлд заслуговує дубця і що його треба посадити під замок. Такі погрози старого зустрічали хіба що мляве схвалення — на більше були нездатні сонні голови пияків у годину, коли прибирають зі столу.

Якось увечері в дім на Тайт-стріт з'явився невідомий, який побажав поговорити з "самим містером Уайлдом". Назвався він Аленом. Тихо причинивши за собою двері кабінету, він без запрошення сів біля столу навпроти господаря. Це місце він вибрав ніби навмисне, щоб на нього не падало світло лампи. Довго не можна було розібрати, про що він говорить. Він ковтав кожне друге слово, давився, кашляв, нарешті все-таки стало зрозуміло, що в його руках перебувають певні листи, яким краще б лежати замкнутими на ключ у цьому солідному письмовому столі, біля якого він має честь сидіти.

— Здогадуюсь, що ви говорите про мої листи до лорда Альфреда Дугласа. Я бачив копію одного з них. Давши його списати, ви вчинили нетактовно. Навіщо ви це зробили? Я заплатив би вам великі гроші — це одна з найпрекрасніших речей, мною написаних.

Листи вже давно ходили в списках. Бозі ставився до них недбало, залишав їх у ресторанах, у готелях, у клубах, ціла пачка листів була в Альфреда

Вуда, "приємного чоловіка без певних занять", якому Дуглас віддав свій старий одяг.

З сутінків, в яких сидів гість, блиснув погляд злих очей:

— Цей лист можна тлумачити в цікавий спосіб.

— Без сумніву,— засміявся Уайлд. — Адже мистецтво — річ для криміналістів незрозуміла.

Він швидко схопив себе за шию, як завжди робив, коли жартував, і раптом відчув, що в нього тремтить рука. Ален цього не помітив, він сидів, опустивши очі.

— Дехто дає мені за цього листа шістдесят фунтів.

— Візьміть їх. Шістдесят фунтів — пристойна ціна. Мені ніколи стільки не платили за такий маленький шматочок прози. Але я воістину щасливий, що в Англії є людина така витончена, що ладна купити за цю ціну одного мого листа. Отож мені незрозуміло, навіщо ви прийшли до мене. Прошу вас, продайте цього листа, не зволікаючи.

Уайлд підвівся. Проводжаючи Алена до дверей, він відчував, як обважніли в нього ноги.

— Той пан саме подорожує,— пробурмотів Ален.

— О, він повернеться, він неодмінно повернеться,— сказав Уайлд. Ален позадкував і знову сів на стілець. Тепер він почав ойкати і скиглити, що він, мовляв, дуже бідний. Уайлд дав йому півфунта.

— Лист, про який ви говорите, незабаром буде опублікований у вигляді сонета.

Ален пішов геть. За вікном чулася повільна хода полісмена, що проходив повз будинок. У ворота постукали. Уайлд сам побіг відчинити.

— Моє прізвище Клайберн, сер. Ален дав мені листа.

— Я не хочу нічого про це чути! — вигукнув Оскар. — Мені нема діла до його листів!

— Ален велів мені віддати його.

— Чому?

— Він каже, ви були до нього дуже добрі і він не хоче вас обманювати. А загалом, вам же на нас начхати.

Лист був пом'ятий, заяложений, брудний.

— Нечувано! Так поводитися з моїм рукописом!

— Що вдієш,— зітхнув Клайберн,— він побував у стількох руках. Уайлд дав йому кілька шилінгів.

Вернувшись у кабінет, він сів у крісло і, затуливши обличчя руками, нерухомо просидів довго, дуже довго — він зрозумів це, коли нарешті підвівся, з того, як здерев'яніли в нього ноги. Підійшовши до вікна, він трохи підняв штору і глянув на вулицю. На тлі раннього червневого світанку згасали ліхтарі. Світ був пустельний, сірий, безбарвний.

Стало нестерпно жити серед усього цього бруду й цих покидьків. Уайлд утік з Лондона, сховався — наскільки це було можливо — в чарівному Уортінгу, розташованому біля пінистих вод Ла-Маншу. Він працював над новою комедією "The Importance of Being Earnest*1, намагаючись віднайти знову свободу і жвавість розуму, яка, здавалося, полишила його в останні місяці. Щораз голосніше говорив у нього довго пригнічуваний байдикуванням інстинкт письменника. Ревниве ставлення до свого часу, прагнення тиші й самотності, болісні зусилля підтримувати невпинну роботу думки робили для нього ненависним усе, що могло знову оточити його галасом, і на багато тижнів ув'язнили його у відлюдному будиночку біля моря, де гомін хвиль заглушував усі міські звуки.

Дуглас не з'являвся, не писав. Його мовчання, одначе, більше полонило бекарові думки, ніж найбагатослівніші листи. Одного разу, коли воно надто невідступно тривожило його, з пошти принесли досить важкий, більший за звичні, конверт. У конверті була довга Альфредова поема, старанно виписана на великих квадратних аркушах веленевого паперу. Не встиг Оскар дочитати до середини, як запали сутінки,— так несподівано, немов усе довкруж затягло сірістю цих довгих віршів.

"Не можу тобі сказати, як страшенно я нею зворушений,— писав Оскар увечері. — Поема сповнена того легкого, чарівного ліризму, який тобі притаманний. Це видається легким тим людям, що не розуміють, як важко примусити поезію витанцьовувати серед квітів, та так, щоб її білі ноги їх не потоптали. А для тих, "хто розуміє", така здатність має чар чогось рідкісного й витонченого... Моя п'єса і справді кумедна. Я просто зачарований нею, але ще не оформив у цілому... Dear, dear boy, ти для мене означаєш більше, ніж будь-хто може собі уявити. Ти уособлення всього мені приємного. Коли ми в незлагоді, світ втрачає барви, але ж насправді нечасто трапляється, щоб ми були в незлагоді. Думаю про тебе вдень і вночі. Відпиши мені зразу, ти "дитя з волоссям, наче мед".

Лист був на дванадцять сторінок.

Замість відповіді Дуглас приїхав. Привіз із собою товариша, якого Уайлд не впустив у дім. Бозі поселився в готелі, а через кілька днів знову з'явився, вже сам-один, і став скаржитися на нудьгу і безлюддя Уортінга. Вдвох вони виїхали до Брайтона. Був уже вечір, коли вони прибули в Гранд-отель. Дуглас відчув себе таким кволим, що ліг. Вночі в нього почалася гарячка. Лікар встановив тяжку інфлюенцу. Протягом п'яти днів Уайлд не відходив від хворого. Лише вранці йшов на годинну прогулянку та по обіді виїздив екіпажем — і то за чверть години вертався, щоб не лишати Альфреда самого в ті години, коли його стан звичайно погіршувався. Уайлд приносив йому квіти, фрукти, книжки, маленькі подарунки, які могли його розважити або справити йому приємність. З Лондона привезли кошик винограду, бо виноград, який подавали в готелі, був, на думку лорда, "неїстівний". На ніч двері до сусідньої кімнати лишались відчинені — він прислухався і був готовий прибігти на перший поклик.

Тільки-но Дуглас одужав, Уайлд найняв окрему квартиру, щоб знову сісти за роботу. Бозі наказав перенести туди свої валізи. Рукопис початої комедії валявся на письмовому столі серед Дугласових комірців і рукавичок. За кілька днів захворів на інфлюенцу Оскар. Спальня містилася на третьому поверсі, хворий цілими днями був без нагляду.

Дуглас забігав на кілька хвилин, щоб узяти грошей, і зникав, не виконуючи жодного Оскарового прохання. Одного дня він і зовсім не з'явився, хоча обіцяв, що ввечері, після обіду, посидить з хворим. Уайлд уночі не міг заснути від гарячки і спраги. Близько третьої години, потемки, тремтячи від холоду, він опустився вниз — пошукати води у своєму кабінеті. Дуглас був там — роздягався. Він був п'яний, став кричати, що йому не дають спати, що його примушують доглядати хворих, що він не може собі дозволити ані найменшої розваги, щоб тут-таки не зазнати докорів і скарг. Він був такий лютий, брутальний, нікчемний у мові й у всьому вигляді, що Уайлд, не маючи сили втамувати відразу, пішов геть. Уже розвиднілось, коли служник приніс йому склянку води.

Об одинадцятій прийшов Дуглас. Сів у крісло навпроти ліжка й почав спершу тихим голосом, потім дедалі голосніше й нарешті дійшовши до крику повторювати нічну сцену. На столі лежав наполовину списаний аркуш. Дуглас узяв його.

— "Я не схвалюю співчуття до хворих,— читав він. — Вважаю його хворобливим. Хвороба не належить до тих речей, які треба заохочувати. Здоров'я — головний обов'язок у житті".

Це були слова леді Брекнел з початої комедії. Прочитавши їх, Дуглас кинув аркуш на стіл і вибухнув голосним реготом. Оскар не рухався — сховавши голову в подушки, він майже пошепки наказав Дугласові вийти. Він чув, як Альфред підвівся. Мимоволі розплющивши очі, він побачив, що той стоїть посеред кімнати. Альфредове обличчя було червоне, страшне, він реготав аж завиваючи і, нахилившись уперед, повільно наближався до ліжка. Хворого охопив невимовний переляк. Притьмом скинувши ковдру, він босоніж, у самій білизні, збіг униз, на перший поверх.

"Ти хвалив мене за передбачливість, що зігнала мене з ліжка,— згодом згадував Уайлд у своєму листі з в'язниці. — Ти говорив, що ця мить була для мене небезпечною, небезпечнішою, ніж я собі уявляв. О, я

надто добре це відчував. Що це означало насправді, я не знаю: чи то при тобі був револьвер, який ти купив, щоб лякати батька, і з якого одного разу вистрелив при мені в ресторані, не знаючи, що він заряджений; чи то ти тягнувся до ножа, який випадково лежав на столі, що стояв між нами; чи то, в запалі забувши про те, що ти нижчий від мене зростом і слабший, хотів кинутись на хвору людину, що лежала в постелі,— хто знає. Я й донині цього не знаю. Знаю одне — мене охопило відчуття глибокого страху і я зрозумів, що, коли негайно не піду з кімнати, ти зробиш або спробуєш зробити щось таке, що було б навіть для тебе джерелом ганьби на все твоє життя".

Опинившись у своєму кабінеті, Уайлд подзвонив. Прийшов сам господар дому. Уайлд попросив його піти нагору й подивитись, чи Дуглас іще в спальні. Повернувшись звідти, господар сказав, що там нікого немає. Він допоміг Уайлдові зійти нагору, вклав його в ліжко, послав по лікаря і обіцяв, що буде поблизу, на випадок, якщо Уайлд його покличе. Лікар підтвердив, що стан хворого набагато погіршився, посилився жар. Він приписав цілковитий спокій і, йдучи, опустив на вікнах штори. Раптом Оска-рові здалося, що він знову чує лікареву ходу, немовби той ще раз піднімався сходами. Хтось зупинивсь у відчинених дверях. Оскар одразу впізнав у напівтемряві Дугласа. Той ішов навшпиньки. Помацав рукою по столу, потім — по карнизу каміна, зібрав і сховав до кишені всі гроші, які там знайшов. Через годину, склавши свої речі, Дуглас поїхав з Брайтона.

В самотності, без будь-якого догляду, змагаючись два дні з хворобою, Уайлд, одначе, відчував величезну полегкість. Тінь Альфреда, що сновигав по кімнаті в пошуках грошей, здавалося, назавжди затулила все їхнє колишнє життя. "Було б ганьбою підтримувати навіть звичайне знайомство з людиною такого ґатунку". Бачачи, що настала нарешті вирішальна хвилина, Уайлд відчував глибоку радість. Свідомість неминучості розриву сповнила його спокоєм, гарячка минула, і за два дні він зійшов униз обідати з глибоким, цілющим відчуттям свободи. То був день його народження. У кабінеті він знайшов багато телеграм, листів і на одному конверті впізнав Дугласів почерк.

Розпечатуючи листа, Оскар не міг позбутися смутку на саму думку, що минув той час, коли однієї ласкавої фрази, одного ніжного звертання було досить для примирення.

Але то не був лист каяття. У ньому містилося ретельне повторення тих самих образ, лайок, сарказмів, які Дуглас вигукував два дні тому. "Коли ти не на своєму п'єдесталі, ти зовсім нецікавий. Наступного разу, коли захворієш, я зразу ж виїду",— такі були останні слова після звичного підпису: "Бозі". Уайлд спалив листа в каміні, мов річ, доторк до якої чи навіть погляд на яку може забруднити. Він сповістив господаря, що поїде через три дні, в п'ятницю. В п'ятницю він міг застати в Лондоні повіреного маркіза Квінсбері і зробити заяву, що більше ніколи, хоч би що сталося, не дозволить лордові Дугласу ввійти до його дому, сісти за його стіл, з'явитись деінде в його товаристві. Копію заяви він збирався послати Альфредові. В четвер увечері чернетка документа була готова. Вранці в п'ятницю, перед від'їздом, він, кінчаючи снідати, зазирнув у газету, що лежала перед ним. На першій сторінці була телеграма із звісткою про смерть старшого Дугла-сового брата. Віконт Драмланріг був знайдений мертвим у рівчаку, поряд лежала розряджена мисливська рушниця. Через кілька днів мало відбутися його весілля. Те, що було, як з'ясувалося згодом, нещасливим випадком, першої хвилини пояснили трагічним самогубством.

Через цю вирву Дугласів образ вільно вернувся в Уайлдову душу і заволодів його помислами. Уайлд послав телеграму, потім листа, закликаючи Дугласа приїхати, як тільки він зможе. Альфред приїхав у глибокій жалобі, плакав, шукаючи підтримки і втіхи, як дитина. Щирий смуток робив його ближчим, ріднішим, ніж будь-коли. Коли він від'їздив, Уайлд дав йому квіти — покласти на братову могилу,— квіти як "символ не лише краси його життя, а й тієї краси, яка дрімає в усіх, хто живе, і може пробудитися для світла".

Брайтонські спогади швидко відійшли на другий план, як і все інше того ж роду, і, зметені злагодою наступних днів, розвіялися, немов кошмар минулої гарячки, про який здорове тіло вже не пам'ятає. Вони

навіть набули певного комізму і десятками натяків увійшли в комедію про те, "як важливо бути серйозним". Леді Брекнел одержала своє прізвище за назвою маєтку Альфредової матері, Джек загубився і знайшовся десь між Уортінгом і Брайтоном, а хвилина вдаваної жалоби по неіснуючому Ерне-стові була згадкою обом друзям про той день, коли Бозі з'явився в циліндрі, пов'язаному широкою креповою стрічкою. Найкраща Уайлдова комедія була витвором його геть спустошеного серця.

Він дуже змінився — погладшав і при своєму високому зрості здавався величезним. М'язисті руки стали гладкі, пухкі. Обличчя набрало багряного кольору, а товсті, розбухлі губи й кілька підборідь робили його більш ніж будь-коли схожим на погруддя Нерона чи Вітеллія. В усій Уайлдовій постаті, у важких, сонних рухах відчувалася перенасиченість. Очі втратили живий блиск, погляд став жорстким. З'являючись у товаристві, він не слухав прізвищ людей, котрих йому називали, йшов, ніби відтісняючи всіх на своєму шляху, вимагав, щоб серед білого дня опускали штори, щоб міняли квіти або сервіз на столі, якщо їхнє забарвлення або візерунок дратували його. Він міг зненацька підвестись і, підійшовши до дами, що сиділа навпроти, сказати:

— Пані, ви бачили коли-небудь вампіра? У вас такі очі, ніби вони вже бачили вампіра.

Або, взявши кого-небудь під руку, тягнув до вікна і, обдаючи гарячим диханням, шепотів:

— А ви знаєте, чому Ісус не любив свою матір?.. Скажу вам по великому секрету: тому що вона була незаймана!

І вибухав хрипким, шорстким сміхом. Він утратив колишню невимушену веселість, говорив стомленим голосом, не розповідав історій.

У перші дні січня, після прем'єри "Ідеального чоловіка", він поїхав до Алжиру. В Блідаху з ним зустрічався Андре Жід.

— Бачте,— сказав Уайлд,— я втік від мистецтва. Віднині хочу шанувати тільки сонце.

Життя він шанував з більшою ніж будь-коли святобливістю. На насолоду дивився як на обов'язок.

— Насолода — ось що потрібно. Не говорімо про щастя. Головне, не говорімо про щастя. Мій обов'язок — розважатися, розважатися невтомно.

На вулиці його завжди супроводила зграйка урвителів із золотистими від сонця тілами. Він жменями кидав їм монети. Та раптом, серед крику й сміху, він завмирав, зблiднувши й тремтячи, немов побачив привида. Говорив про повернення до Лондона, і з деяких його натяків можна було зрозуміти, що перед його тривожним поглядом постає образ маркіза Квінсбері.

— Але що на вас там чекає, якщо ви вернетесь? — питав Жід. — Чи знаєте ви, на який ризик ідете?

— Цього ніколи не треба знати. Чудні люди, мої друзі: радять мені бути розсудливим. Розсудливість! Чи може вона бути в мене? Це було б відступом. А мені треба йти якомога далі. Я не можу вже йти далі. Має щось статися, щось інше...

У кінці січня він сів на пароплав. Він завжди плив під такими осяйними вітрилами, що ніхто й не здогадувався про чорну руку, яка правила стерном його судна.

Закінчення в наступному номері.

Ян ПАРАНДОВСЫШЙ

КОРОЛЬ життя

З польсько! переклав Юрій ПОПСУЄНКО

VI

У перші дні лютого 1895 року лорд Квінсбері, проходячи вранці по Кінг-стріт, побачив біля входу в театр "Сент-Джеймс" свіжу афішу, що сповіщала про нову комедію Оскара Уайлда, прем'єра якої була призначена через тиждень. Він дочекався відкриття каси і купив квиток у ложу першого ярусу, над самою сценою. Увечері в клубі маркіз був веселий і збуджений, запросив на вечерю кількох друзів, напився, і з його слів стало зрозуміло, що він збирається вчинити скандал під час спектаклю. Наступного дня про це вже знав директор театру Джордж Александер — він розпорядився відіслати лордові гроші за квиток і повідомив поліцію. За годину перед початком вистави біля всіх входів стояли агенти поліції. Маркіз привіз з собою величезну в'язку моркви і брукви і збирався пояснити, для чого вони, виголосивши промову з ложі. Проте до зали його не пустили. Він довго бешкетував у коридорах, пробивався до дверей зали, погрожував, нарешті пішов, покинувши свій "букет" у канцелярії театру, з вимогою вручити його авторові, коли той з'явиться на сцені.

Страшна заметіль не змогла відстрашити юрби глядачів, що приїхали каретами і звичайними дрожками. У багатьох чарівних дам були в руках букети лілій, лілії прикрашали також бутоньєрки молодих людей, чиї ебенові ціпочки з наголовками зі слонової кістки і білі рукавички з чорною стьожкою привертали загальну увагу.

Закінчення. Початок див. № 7.

Три акти "Як важливо бути серйозним" закінчились нечуваними овaціями. Публіка повставала з місць і невтомно аплодувала. Після вистави на Пелл-Мелл глядачі, які виходили з театру "Сент-Джеймс", зустрілися з тими, хто вертався з театру "Геймаркет", де з початку сезону безперервно йшов "Ідеальний чоловік",— захоплена юрба зупинила екіпаж, у якому їхав Оскар. Газети все ще нападали на "отруйний, аморальний діалоп>, проте робили це набагато обережніше, а декотрі рецензенти вживали зовсім інші епітети.

Загалом, усі вже стомилися від власної серйозності і захоплювалися тим, з якою безцеремонністю зухвалий ірландець порушує старосвітську добропристойність.

Маркіз, вигнаний з театру і переслідуваний славою людини, що її він присягнувся ненавидіти, жив тепер у фантастичному світі підозр і вигадок. В усіх своїх життєвих невдачах він звинувачував Оскара — аж до пригоди зі Старим Джо; втечу обох жінок, які були в нього після розлучення з леді Квінсбері, він пояснював спотвореними уявленнями, що їх викликають розпусні книжки "цього клятого ірландця"; навіть розорення, яке йому загрожувало, він приписував певному таємничому впливові Уайлда і ладен був присягнути, що Уайлд занапастив його життя. Здавалося дуже правдоподібним, що він збожеволіє, якщо не позбудеться цих нав'язливих ідей. Йому було б набагато легше, якби він мав з ким поділитись. Але тепер він ні в кого не зустрічав співчуття, слухачі тільки знизували плечима— весь світ був у змові проти нього. Нарешті якось увечері він прийшов до Албермейл-клубу і спитав Уайлда, а коли відповіли, що того немає, лишив свою візитну картку, написавши на ній олівцем: "To Oscar Wilde posing as a som-domite"1. Від цього зайвого "m" маркіз згодом нізащо не хотів відмовитись, уперто відстоюючи його на всіх судових засіданнях, щоб не подумали, нібито він писав у стані збудження.

Служник прочитав записку і, нічого не зрозумівши, вклав у конверт. Оскар одержав її з рук швейцара разом з іншими листами аж через десять днів.

Дугласа в Лондоні не було. Розлучившись з Оскаром у Біскрі, він подався в оазис Блідах, куди його привабили чутки про незвичайну вроду шістнадцятирічного Алі. Юний кауаджі2 був згоден їхати з ним, але спершу слід було залагодити все з батьками, домовитися з арабською канцелярією і заспокоїти комісаріат. Алі справді був дуже гарний. Чистий лоб, здавалося, світився на його матово-блідому обличчі, рот був маленький, очі темні, виразні. В розкішному халаті, підперезаний шовковим шарфом, у золототканому тюрбані він був схожий на східного принца — стільки одчайдушності було в його трепетних ніздрях, стільки байдужості в тонких дугах брів, стільки жорстокості в презирливій складці уст,— поряд з ним лорд Альфред Дуглас скидався на лакея. На легку, безмовну усмішку Алі готельна прислуга прибігала швидше, ніж на найголосніший поклик інших постояльців. Він скрізь ішов першим, і було видно, що Альфредові примхи обертаються по екліптиці його волі.

Вони зупинились у Сетіфі, серед Малих Атлаських гір. Кожного дня замовляли екіпаж для поїздок у Хетма-Дрох, Сіді-Окба — зелені оазиси серед жовтих пісків пустелі. Алі не знав ні французької, ні англійської. Дуглас найняв тлумача, і, коли вони втрьох сиділи і пили чай, раз у раз повторювалось:

— Атмане, скажи Алі, що його очі схожі на очі газелі.

Минуло кілька днів, і Бозі здивовано став помічати, що Алі в певні години зникає. У нього виникли підозри, він почав добиватися зізнання, каяття, присяг, погрожував, що відішле Алі назад у Блідах. Нарешті Бозі обшукав валізу Алі й аж на споді, під білизною, знайшов фотографії гарненької Міріам. Зайшовши, Алі побачив у кімнаті розгардіяш, на підлозі біліли клапті подертого фото, і, коли він нахилився, щоб позбирати їх, спину його, немов окропом, обпекло ударом канчука. Араб вив усю ніч, а рано-вранці, першим поїздом, його відвезли в Блідах. Бозі за сніданком мав страшний вигляд —прислуга намагалася триматись далі від похмурого погляду його обведених синцями очей. Лише старий метрдотель насмілився підійти і покласти на серветку конверт з

англійською маркою. То був Оскарів лист, в якому розповідалося про пригоду в клубі. Обличчя Бозі вмить набуло звичної свіжості, погляд прояснився, він знову став милим юнаком, ніби зітканим з льону, троянд і золота... Бозі наказав принести шампанського і готувати речі до від'їзду.

Поїзд прибув до Лондона пізно ввечері, але Бозі просто з вокзалу поїхав на Тайт-стріт. Оскар був удома, він тепер рідко виходив вечорами. Бозі прочитав маркізову записку.

— Ну, може, тепер ти вже не будеш вагатися? Уайлд ствердно кивнув головою.

— Звичайно. Треба виїхати. На півроку — цього буде достатньо. А втім, можливо, й на рік. Рік у Парижі. Як це буде чудесно. За рік напишу дві, три, чотири комедії, і будемо жити, як нам заманеться!

Уайлд потягся, ніби долаючи сильну втому, і відкинувся на спинку крісла, ладен засміятися, але враз побачив Альфредове обличчя. Воно було так страшно спотворене, що Оскар завмер з піднятими вгору руками.

— Про що ти говориш?

Бозі підійшов до крісла, схопив Оскара за плечі й став його термосити.

— Про що ти говориш? Хочеш тікати, боягузе? Хочеш стати посміховиськом цілого світу?

Уайлд вивільнився з його рук. Тепер їх розділяли високе крісло й письмовий стіл, великий, важкий Карлейлів стіл. На столі лежала візитна картка лорда Квінсбері, де над рівною смужкою віддрукованого

прізвища звивалися кілька написаних олівцем слів, криві, понівечені літери, що нагадували чудну, хворобливу рослинність.

Наступного дня відбулася нарада з адвокатами. Крім сера Едуарда Кларка, був присутній його юніор1, містер Треверс Гамфріс, і солісітор2, містер К.-О. Гамфріс. Оскар дістав з течки маркізову візитну картку і поклав її на стіл — це був єдиний порух, який він зробив за цілу годину. Весь наступний тиждень Бозі регулярно возив його щодня тієї ж пори на Вігмор-стріт. Вони сідали в похмурому кабінеті солісітора, лисий адвокат, підперши підборіддя схрещеними пальцями рук, слухав незворушно Дугласову брехню. Уайлд не промовляв ані слова. Лише одного разу кілька адвокатових фраз пробудили його увагу. Вони стосувалися судових витрат. З обережності тону можна було зрозуміти, що йдеться про великі суми.

— Боюся, містере Гамфріс, мені цих витрат не подолати,— сказав Уайлд.

Бозі смикнувся в кріслі так різко, ніби хотів підхопитись. Оскар похнюпив голову, щоб не зустрітися з ним поглядом. Але тут-таки підняв очі, почувши на диво лагідний голос Бозі:

— Заспокойся, Оскаре, платитимеш не ти.

Містер Гамфріс був теж здивований. Лорд Дуглас задовольнив цікавість адвоката, сказавши, що його сім'я з радістю відшкодує всі витрати. Маркіз — це демон, інкуб, що занапастив життя і щастя ангела, леді Квінсбері. Сім'я не раз обговорювала, як би замкнути маркіза в божевільні. Кожну виплату ренти, що належала леді Квінсбері, доводиться домагатись через суд. Тепер нарешті випала змога позбутися маркіза хоча б на якийсь час. '

Бозі встав і схилився над Оскаром.

— Ти не знаєш, у нас удома всі тепер говорять про тебе, як про рятівника. Ти не витратиш нічогісінько. Персі вчора сказав матері, що оплатити цей процес — для нього величезне задоволення.

— У вас є екіпаж, лорде Альфреде? — спитав солісітор.

— Так, чекає перед будинком.

Містер Гамфріс дістав з теки приготовлену скаргу. Розгорнув аркуш, щоб перевірити, чи лежить там маркізова картка, і, давши лад паперам, глянув на своїх клієнтів. Бозі взяв Оскара під руку. Вони встигли до судової канцелярії перед її закриттям; чиновник, що зібрався був іти, досить різко поквапив Уайлда, аби той швидше підписав документ.

Оскар не повернувся додому. Він дозволив відвезти себе до Ейвондейл-готелю, де були найняті три кімнати, оскільки Альфред зустрів дорогою одного зі своїх юних друзів. Вигляд цього молодика і те, як він поводився в екіпажі, були такі, що Уайлд, піднявши комір пальта і насунувши капелюха на очі, сховав обличчя — не хотів, щоб його бачили перехожі. Увечері він перевіз до готелю деякі свої речі: дві валізи й коробку з капелюхами. Заставши Альфреда за вечерею, він, пославшись на втому, пішов до себе й ліг. Ще довго він чув, як відкорковувалися щораз нові пляшки шампанського.

Тепер Уайлд став частіше з'являтись у товаристві і був такий веселий, такий жвавий, ніби жодна турбота не тривожила його. Протягом дня він намагався побувати в багатьох місцях — у парках, клубах, театрах, ресторанах і більше ніж будь-коли справляв враження людини щасливої і багатої. Ночувати їхав до готелю — друзі на це тільки поблажливо знизували плечима. Він жартував, що не пам'ятає точно номера свого будинку і навіть не певен, чи пам'ятає вулицю,— знає тільки, що живе десь у Челсі. І справді, було б іще дивніше, якби він завершував свій незвичайний день на подружньому ложі. А втім, ніхто особливо не намагався пояснити спосіб його життя: дехто навіть з

певною радістю думав, що ось знайшовся нарешті чоловік, який може собі все дозволити.

Не так думав Френк Гаріс. Він був з числа близьких Оскарових друзів. Кілька років тому вони зустрілись на якомусь обіді. Гаріс розповідав про боксера, що змагався одночасно з кількома супротивниками, і в його голосі, в жестах, у жвавості зображення було стільки артистизму, що Оскар, зачарований, обняв його й став називати на ім'я. Відому роль тут зіграло й авантюрне Гарісове минуле. Шістнадцятирічний Френк утік з дому, з поштивої сім'ї шкіпера з Merchant Service1, і переплив океан, розплатившись за поїздку одержаними ним стусанами, яких йому не пошкодували, коли його, вже у чистому морі, знайшли в камбузі, під купою кухонних покидьків. Висадившись в Америці, він за кілька років перемінив усі професії, які можна розмістити між професіями ковбоя і журналіста, поки нарешті зустрів мільйонера і той, дізнавшись про його прагнення до знань, допоміг Френкові вступити до університету. Там він, видно, чогось учився і склав якісь складні екзамени, оскільки потім був викладачем у брай-тонській народній школі. Але, згадуючи про ті роки, він хвалив їх тільки за грецьку мову, що її тоді вивчив, і при нагоді читав напам'ять довгий уривок з "Одіссеї", завжди той самий. Одружився він із заможною вдовою, власницею дому на Парк-лейн, але через кілька років йому довелося з багатством розпрощатися, бо терпіти його спосіб життя не змогла б і найпоб-лажливіша дружина. У Лондоні він був директором і співвласником газет "Фортнайтлі ревю", "Сатердей ревю", "Веніті фер", які одна за одною залишав, ніде не вміючи довго стримувати свій войовничий норов.

Дружба з Уайлдом дуже лестила Гарісові, він намагався підтримувати її всіма способами, величезні гонорари, які він платив Уайлдові в своїх видавництвах, немало сприяли їхньому зближенню. Те, що спершу, можливо, робилося для задоволення марнославства,— Гаріс давав обіди, окрасою яких був Оскар,— з часом перейшло у відданість, звісно, тією мірою, на яку був здатен цей спритник і авантюрист. Він знав про Оскара менше, ніж інші, тривалий час вважав усе негідною

пліткою, ладен був присягнути, що Уайлд ні в чому не винен, але він перший і єдиний передбачив катастрофу. Бернард Шоу, що був присутній при їхній розмові з Уайлдом, згодом не раз казав:

— Якщо будь-коли на землі пророкали пророцтва, які потім збувались, то це трапилося того понеділка, між другою і третьою годиною дня, в "Кафе-руаяль".

У суботу Уайлд прийшов просити Гаріса засвідчити перед судом, що "Доріан Грей" — не аморальний твір.

— Гаразд,— сказав Гаріс,— я скажу це і ще те, що ти — один з тих рідкісних людей, котрі у своїх словах і в своїх творах зовсім вільні від будь-якої ординарності.

— Дякую, Френку, дякую. Тепер я знаю, що виграю процес.

— Не думай про це. Я зроблю все, що в моїй спромозі, але благаю тебе, Оскаре, облиш це. Англійський суд з усіх судів на світі найменш придатний для вирішення питань мистецтва і моралі.

Уайлд похмуро відповів:

— Нічого не вдієш, Френку, я вже не можу нічого змінити.

— Виходить, ти хочеш учинити самогубство?

На тому вони розійшлись. У неділю Гаріс спробував розвідати, що говорять у місті про справу Уайлда. Із замовчувань він зрозумів більше, ніж із слів, і в нього було досить досвіду, щоб дійти переконання — жоден англійський суд не стане на бік письменника проти лорда.

— І додай іще до цього,— сказав він Уайлдові в понеділок,— що твій лорд грає роль дбайливого батька, який страждає. Я певен, що ти програєш процес. Облиш це, їдь. З дороги напишеш у "Тайме" блискучого листа, як ти це можеш, висмієш маркіза, суди, адвокатів, скажеш, що захочеш,— це буде краще, ніж те, що ти міг би сказати в залі суду.

Шоу схвально кивнув головою. Уайлд мовчав. Гаріс дав час цьому мовчанню дозріти — з утомленого обличчя, з нерухомих пальців, у яких згасла сигарета, видно було, що Оскар, відкинувши свою звичайну маску, відчув усю вагомість застереження. Хвилину він сидів із заплющеними очима, та, коли знову їх відкрив, у його погляді прозирала якась дитяча довірливість.

Несподівано з'явився Дуглас. Гаріс став повторювати те, що говорив раніше. Та ледве він сказав кілька фраз, Дуглас підхопився — він був блідий, обличчя судорожно спотворилось, пронизливий голос нагадував верескливу оскаженілість маркіза:

— З цієї поради видно, що ви не друг Оскарові! І вибіг із зали. Уайлд миттю підвівся.

— Це не порада друга, Френку.

Промовив він це невпевненим тоном, однак відійшовши на кілька кроків і взявшись за дверну ручку, ще обернувся. І то був знову гордий, зухвалий Оскар, з презирливим поглядом напівзаплющених очей.

— Ні, Френку, друг так не скаже.

Визнавати свої помилки так тяжко, так боляче, що кожен воліє їх приховати, звалити на когось іншого, звинуватити жорстокі обставини, які неможливо усунути. Уайлд навіть тоді, коли наважився на нестерпно гіркий осуд своїх помилок, коли у своєму посланні з в'язниці робив це

майже з безмежною щирістю, змовчав про той напад засліплення і приховав його за найне-переконливішою брехнею. "Я міг би бути щасливим і вільним у Франції,— писав він у "Ое РГОЙДПСИБ"1,— далеко від тебе й твого батька, не думаючи про його огидну записку, байдужий до твоїх листів, якби тільки міг покинути Ей-вондейл-готель. Але мені не дозволили звідти виїхати. Ти жив там зі мною десять днів і навіть, на моє велике — і ти повинен визнати, справедливе — обурення, ти ще привіз із собою котрогось зі своїх друзів. Рахунок за десять днів склав 140 фунтів. Господар готелю заявив, що не дозволить мені взяти мої речі, поки я не оплачу все. Ось що затримало мене в Лондоні. Якби не цей готельний рахунок, я виїхав би до Парижа вранці того ж дня".

У касах театрів "Геймаркет" і "Сент-Джеймс" вистачило б грошей, аби Уайлд міг оплатити рахунок, що заокруглився під кінець до 200 фунтів. Бозі спустошував Оскарів гаманець тим ретельніше, чим більше зростало його нетерпіння. Коли нарешті було віддано наказ про арешт маркіза Квінсбері, Бозі зітхнув з полегкістю, відчуваючи щось на зразок чоловічої гордості, надмір сил і щастя. У Лондоні йому стало тісно. Він зажадав, щоб Оскар повіз його до Монте-Карло. Там він грав день і ніч, приходив до відкриття казино і йшов звідти останнім. Оскар сидів самотній на терасі або в парку, тинявся по берегу моря, креслив фігури на піску, оплачував рахунки, мовчав. Інколи йому хотілося бути одним з дерев на березі, щоб урости корінням у вільну, веселу французьку землю.

Повернувся він за кілька днів до суду. Маркіз був на волі, його випустили під заставу, і він, не рахуючись із витратами, готував "доказ істини". Якийсь Чарлз Брукфілд, актор і власник нічного кабаре, а згодом театральний цензор, за власним бажанням, некорисливо розшукував свідків у вертепах Пікаділлі. Цього добровільця слідчих органів надихала приховувана роками ненависть до Уайлда.

Під впливом Альфреда й адвокатів Оскар набрався неабиякої певності себе і чекав суду з цікавістю, з якою чекають особливої, незвичайної пригоди. Напередодні суду він з дружиною і Альфредом був

на виставі своєї п'єси, потім вони вечеряли у Віліса. У Констанції весь вечір в очах стояли сльози.

Процес почався 3 квітня в головному кримінальному суді. За вхід до зали брали по п'ять шилінгів за найгірше місце. Перші ряди притримували для тих, хто запізнюється, для джентльменів, що платять золотом. Уайлд приїхав у дорогій кареті, зі слугами в лівреях. З ним були Альфред Дуглас і старший Альфредів брат лорд Персі Дуглас оф Гарік. Альфредові не дозволили увійти до зали. Найвідоміші адвокати зайняли місця на лавах: Уайл-дові адвокати — сер Едуард Кларк, містер Чарлз Метьюз і містер Треверс Гамфріс; маркіза представляв королівський радник містер Карсон, а також містер Г.-К. Гілл і містер А. Гілл. Адвокати Беслі і Монктон стежили за судовими дебатами за дорученням братів Дугласів. Присяжні пошепки обмінювались думками. Публіка в задніх рядах закладалася — хто виграє. Возному довелося двічі закликати до тиші, і ось нарешті всі підвелися — увійшов суддя містер Коллінз.

Сер Едуард Кларк сухо й монотонно виклав звинувачення. Він говорив про залишену в клубі записку, про її образливий зміст, нагадував про славу Оскарового батька, про власну Уайлдову популярність. Зала загула, коли за бар'єром для свідків з'явився Оскар, серйозний і спокійний.

— Скільки вам років?

— Тридцять дев'ять. Суддя зазирнув до паперів.

— Ви народились у тисяча вісімсот п'ятдесят четвертому році, отож вам уже сповнилося сорок.

Оскар зітхнув. Покінчивши з формальностями, містер Коллінз надав слово абвокату. У відповідь на запитання адвоката Уайлд говорив про свої успіхи в коледжі і в університеті, про свою літературну роботу, потім про маркізові погрози і образи, про шантаж, пов'язаний з листами.

— Усі твердження лорда Квінсбері — негідна брехня.

Після цих слів підвівся містер Карсон. Пояснюючи спонуки свого клієнта, він назвав їх турботою батька про добре ім'я сина, який під Уайлдовим впливом зійшов з дороги праці і обов'язку.

— Ви, звичайно, погодитеся,— звернувся він до свідка,— що не можна жити, думаючи тільки про задоволення?

— Задоволення — єдине, для чого я живу, а байдикування — мати досконалості.

Залою прокотився сміх. Цей раптовий, короткий вибух веселощів ударив Уайлда в спину, як лапа хижого звіра. Хвилину він тамував дихання, ніби й справді боявся, що відчує доторк пазурів. Але знову запанувала цілковита тиша — всі боялися пропустити хоч слово. Карсон тим часом мовчки перекладав папери. Нарешті він спитав, чи був містер Уайлд співробітником часопису "Хамелеон". То був студентський журнальчик, заснований Дугласо-вими колишніми товаришами. Оскар дав їм сторіночку парадоксів, які були надруковані на початку номера. У тому ж номері опублікували анонімну новелу "Священик і служка".

— Ви її автор?

— Ні.

— Чи вважаєте ви її аморальною?

— Навіть гірше — вона погано написана. — І, помовчавши, додав: — Вона відразлива й безглузда. А втім, я не зобов'язаний займатися писаниною безграмотних студентів.

— Чи вважає містер Уайлд, що його власні твори сприяли підвищенню моральності?

— Я прагнув створювати тільки твори мистецтва.

— Чи треба це розуміти так, що вам було байдуже, який їхній моральний вплив?

— Я завжди дотримувався думки, що книга не може впливати на моральність людей.

Адвокат знову замовк, ледь повернувши обличчя до публіки, ніби бажаючи вгадати, що означає її ремство. Коли зала затихла, він почав читати Уайлдові парадокси. Щоразу, коли там зустрічалися прославлення молодості й глузування над старими, він після кожної такої фрази робив паузу й поглядав на лаву присяжних. Там слухали його зовсім байдуже.

— Чи вважає містер Уайлд, що такі слова могли мати шкідливий вплив?

— Певна річ, що ні. Коли я щось пишу, переді мною стоїть лише художня мета. Натхнення не містить у собі ні моральної, ні аморальної ідеї. Я не хочу творити ні зло, ні добро, а тільки те, що має форми для вираження краси, почуття, дотепності.

У Карсонових руках з'явився білий томик "Доріана Грея". Кілька хвилин він гортав сторінки так уважно, ніби справді заглибився в читання. Навіть його запитання: "А чи не можна цей твір тлумачити певним чином?" — вимовлене півголосом, не стосувалося, здавалось, до жодного з присутніх.

Уайлд, одначе, заперечив:

— Я гадаю, це можуть робити люди прості, які нічого не тямлять в літературі. Погляди філістерів на мистецтво страшенно безглузді.

Адвокат хвилину задумливо дивився на нього:

— На вашу думку, всі люди — філістери і невігласи?

— Я зустрічав феноменальні винятки.

— Чи вважає містер Уайлд, що суспільство доросло до того рівня, який він для нас визначає?

— Боюся, що в нього для цього немає належної культури.

— Чи намагалися ви перешкодити тому, щоб пересічні люди читали ваші книжки?

— Я ніколи не відраджував, але й не вмовляв будь-кого піднятись над своєю ординарністю.

Карсон знову розкрив "Доріана Грея" і почекав, поки вщух гомін веселощів у залі.

— У вашій книзі є така фраза,— сказав він нарешті. — "Признаюсь, я обожнював тебе до нестями". Чи знайоме містерові Уайлду таке почуття?

— Ні. Я ніколи нікого не обожнював, крім себе самого. А втім, мушу признатися, що цей вислів узято з Шекспіра.

— Читаю далі: "Я хотів би цілком володіти тобою".

— Це справді звучить як голос палкої пристрасті.

— Люди, що не поділяють ваших поглядів, можуть зрозуміти цю фразу інакше.

— Безперечно. З прикрістю мушу сказати, що люди не здатні зрозуміти глибокого почуття, яке митець може виявляти до друга, обдарованого незвичайно привабливою індивідуальністю. Але я просив би не допитувати мене на предмет чийогось невігластва.

Запитання і відповіді йшли одне за одним так швидко, що в дальніх рядах щоразу виникав той приглушений гомін, яким юрба ніби хоче втиснутись між співрозмовниками. На них це діяло, звісно, по-різному: Уайлд дедалі більше підносив голос, зате Карсон став звертатися до нього голосним шепотом. Уайлд перекривав його своєю усмішкою і невимушеністю. Та ось адвокат змусив його помовчати довше.

Діставши з теки аркуш паперу, Карсон прочитав листа, в якому Уайлд, висловлюючи вдячність за сонет, підносить Дугласову красу, називаючи його новим утіленням Гіацинта. Карсонів голос був розрахований лише на відстань, що відокремлювала його від лави підсудних.

— Чи вважає містер Уайлд, що це — звичайний лист?

— Ні. Цей лист прекрасний. Його слід було назвати віршем у прозі.

— Виходить, цей лист незвичайний?

— Так, він єдиний.

— Ваші листи завжди були в такому стилі?

— Ні. Це було б неможливо. Такі речі не завжди щастить написати.

— Чи не пригадуєте ви інших листів того ж роду?

— Мої листи не належать до жодного "роду".

— Я питаю, чи писали ви коли-небудь в іншому місці щось подібне?

— Я ніколи не повторююсь. Карсон дістав новий аркуш.

— "Готель "Савой", набережна Вікторії, Лондон,— зачитав він. — Дорогий мій, твій лист був для мене такий солодкий, як червоний або ясний сік виноградного грона. Проте я й досі сумний і пригнічений. Бозі, не роби мені більше сцен. Це мене вбиває, це руйнує красу життя. Я не можу бачити, як гнів спотворює тебе, такого чарівного, такого схожого на юного грека. Я не можу чути, як твої губи, такі досконалі в своїх обрисах, кидають мені в обличчя всілякі паскудства. Волію (тут,— звернувся адвокат до судді,— йде кілька нерозбірливих слів, але я прошу свідка їх прочитати)... ніж бачити тебе засмученим, несправедливим, ненависним. Все-таки мені треба зустрітися з тобою якомога швидше. Ти божественна істота, яку я прагну, ти — геній краси. Але як це зробити? їхати мені до Солсбері? Мій рахунок тут складає 49 фунтів за цей тиждень. В мене також нова вітальня. Чому ж тебе немає тут, дороге, чудесне дитя? Я мушу їхати, а тут — ні грошей, ні кредиту, і в серці свинцевий тягар.

Твій Оскар"

— Чи вважає містер Уайлд, що це теж незвичайний лист?

— Все, що я роблю, незвичайне. Не думаю, що я міг бути ординарним.

— Попрошу вас пояснити ці кілька нерозбірливих слів. Уайлд кінчиками пальців узяв заяложений, брудний папірець.

— "Волію стати жертвою шантажу",— прочитав він і кинув аркушик на адвокатів стіл.

Настала хвилина мовчання. Карсон зважував у руці кинутий йому лист.

— Містер Уайлд заявив, що докори лорда Квінсбері не мають підстав. Чи підтверджує містер Уайлд свою заяву?

— Підтверджую.

Адвокат запитально глянув на суддю. Коллінз закрив теку і оголосив, що засідання відкладається на завтра.

Уайлда оточили друзі. Всі, сміючись, повторювали його відповіді.

Юрба повільно покидала залу з неясним відчуттям, що вони бачили Арієля перед судом Калібана. Єдиний, хто тото ж дня не міг примусити себе усміхнутися, був Оскар Уайлд.

— Ось куди приводять лихі шляхи,— говорив він безбарвним голосом. — Я опинився в самому серці Філістерії, оддалік від усього прекрасного, блискучого, неповторного й зухвалого. Побачите, я ще стану поборником доброї поведінки, пуританства в житті й моральності — в мистецтві.

На другий день вигляд у нього був такий, ніби в ньому раптом погасло світло. Зовні все було, як учора: карета, слуги в лівреях, свіжа квітка в бутоньєрці, але риси обличчя стали якимись плоскішими, розмитими, рухи були сонні, він ніби не володів руками, раз у раз сягав до кишені по цигарки. Королівський радник містер Карсон, загорнутий у складки своєї тоги, стежив за ним скромним, вичікувальним поглядом. Суддя кашлянув, але, перш ніж він устиг щось сказати, оборонець лорда Квінсбері швидко підхопився з місця і попросив, щоб йому дозволили поставити свідкові ще кілька запитань. Містер Коллінз ствердно кивнув. Адвокат дістав з теки паку паперів і підніс до очей перший з них.

— Чи знає містер Уайлд людину на прізвище Тейлор?

— Так.

— Бував він у вас?

— Так, бував.

— А ви бували у Тейлора на чаюванні?

— Так.

— Чи не приваблювала квартира Тейлора вашу увагу чимось незвичним?

— Там було гарно.

— Здається, вона завжди освітлювалася свічками, навіть удень?

— Можливо, але я цього не певен.

— Чи зустрічали ви там юнака на прізвище Вуд?

— Так, одного разу зустрічав.

— А чи бував на чаюванні Сідней Мейвор?

— Можливо.

— Що зв'язувало вас із Тейлором?

— Він був моїм другом, це розумний і добре вихований юнак.

— Чи знали ви, що Тейлор перебуває під наглядом поліції?

— Ні, не знав.

— Торік при облаві Тейлор був заарештований у закладі на Фіцрой-сквер, разом з якимсь Паркером.

— Я дізнався про це з газет.

— Це, одначе, могло бути приводом для розриву стосунків.

— Ні, Тейлор мені пояснив, що прийшов туди на танці і що поліція зразу ж відпустила його.

Карсон відкрив рота для нового запитання, але тут-таки його стулив. Запитання, мабуть, було особливо важке — в усякому разі, так можна було зрозуміти з його вагання, яке тривало, зрештою, всього кілька секунд.

— Мої відомості,— сказав адвокат,— дуже скупі. Вони зібрані поспіхом і можуть мати багато неточностей. Між іншим, тут ідеться про якісь обіди, на яких бували юнаки. Ці обіди буцімто влаштовував Тейлор за дорученням містера Уайлда.

— Це брехня! — І Уайлд звернувся до судді: — Мілорде, прошу захистити мене від подібних образ.

— Я не хотів вас ображати, містере Уайлд,— випередив суддю Карсон. — Я застерігав, що не маю точних відомостей. Такі деталі лишаються таємницею поліції. Моє запитання швидше могло б звучати так: скільки юнаків представив вам Тейлор?

— Всього їх було п'ятеро.

— Чи давали ви їм гроші, подарунки?

— Можливо.

— А вони? Чи давали вони вам щось?

— Ні, нічого.

— Серед тих п'яти, з якими вас познайомив Тейлор, чи був такий собі Паркер?

— Був.

— Ви вважали його своїм другом. Очевидно, так, якщо ви називали його Чарлі, а він вас Оскар. Скільки років було Паркерові?

— Я не проваджу статистики віку своїх знайомих^ 'Вивідувати? скільки років людині, яку зустрічаєш у товаристві, непристойно.

— Де ви зустріли його вперше?

— В день мого народження я запросив Тейлора в ресторан Кетнера, сказав, що він може привести з собою, кого захоче. Він прийшов з Паркером і його братом.

— Чи знали ви, що Паркер — лакей без місця, а його брат — грум?

— Ні, цього я не знав.

— Але ж ви знали, що в нього немає ніяких літературних чи артистичних нахилів і що він не є людиною високої культури. Що ж було у вас спільного з Чарлі Паркером?

— Мені подобаються люди молоді, яскраві, веселі, безтурботні, оригінальні. Не люблю розважливих і літніх. Я не визнаю суспільних розшарувань, і сам факт молодості, по-моєму, це таке диво, що я волію поговорити півгодини з юнаком, ніж відповідати на запитання королівського радника похилого віку.

В залі вибухнув сміх, і тривалий час його не можна було вгамувати. Коли замовкали перші ряди, із задніх накочувалась нова хвиля веселощів, неначе всі раптом зажадали вивільнитися з-під тиску гнітючої, моторошної години, яку вони просиділи, затамувавши дух. Адже з кожним новим прізвищем, яке виникало з паперів адвоката, повітря ставало дедалі важчим. Туманні, невловні, вони спливали, як привиди, затримуючись іноді лише на мить, на ту дрібочку часу, якої вистачає, щоб сказати "так",— єдине слово, що надавало їм видимість існування,— і знову відсувалися в тінь, і за ним ввижалися якісь стіни, адже вони кружляли орбітами чийогось життя і володіли силою вампірів, здатних це життя знищити. Було воістину щось схоже на спрагу в цих витягнутих шиях, пересохлих горлянках, запечених губах — захланність розбещеної і безжальної людської цікавості, що опинилась перед таємницею, яку несподівано розкрили.

Карсон навіть найменшим порухом не виказав, що почув цей жарт, який, відгукнувшись сміхом, кружляв навколо нього. Він спокійно перегортав папери, потім підняв очі і на хвилину затримав погляд на Уайлдовому обличчі, на тому місці, де біля коріння волосся виступила ледве помітна краплина поту.

— Чи наймав містер Уайлд квартиру на Сент-Джеймській площі?

— Так, з жовтня тисяча вісімсот дев'яносто третього року до квітня тисяча вісімсот дев'яносто четвертого року.

— Чи приходив туда Паркер на чай?

— Приходив.

— Чи давали ви йому гроші?

— Три чи чотири фунти — він скаржився, що сидить без грошей.

— А срібний портсигар на Різдво подарували?

— Подарував.

— Чи були ви в нього вдома якось уночі до пів на першу?

— Ні, не був.

— Чи посилали ви йому "прекрасні вірші в прозі"?

— Не думаю.

— Як ви сприйняли звістку про арешт Тейлора?

— Я був засмучений і написав йому про це.

— Коли ви познайомилися з Фредом Аткінсом?

— У листопаді тисяча вісімсот дев'яносто другого року.

— Чи знали ви, хто він?

— Можливо.

— Навіть у цьому ви не впевнені. Але ви, я гадаю, помітили, що він не літератор, не художник. Скільки йому було років?

— Дев'ятнадцять чи двадцять.

— Чи запрошували ви його в ресторан Кетнера?

— Здається, я зустрів його на обіді в Кетнера.

— Чи був; присутній Тейлор на цьому обіді?

— Можливо.

— А згодом ви його ще зустрічали?

— Зустрічав.

— Ви були з ним у Парижі?

— Так, був.

— Коли ви зустріли вперше Ернеста Скарфа?

— У грудні тисяча вісімсот дев'яносто третього року.

— Відрекомендував його вам, здається, Тейлор?

— Так, Тейлор.

— Це, звичайно, відбувалося в тій квартирі на Сент-Джеймській площі?

— Немає потреби наголошувати на цьому так наполегливо, містере Карсон. У цій квартирі бувало багато людей, і таких людей, зустріч з якими була б честю для деяких королівських радників.

— Як ви можете це говорити, містере Уайлд? — втрутився містер А. Гілл і раптом почервонів — чи то від обурення, чи то під владним поглядом Карсона. Знову вернулися до Скарфа, а після кількох запитань сплила нова постать.

— Коли ви познайомилися з Мейвором?

— Тисяча вісімсот дев'яносто третього року.

— Прошу вас уточнити — мої записи з цього приводу не зовсім чіткі: чи одержував Мейвор від вас гроші або якісь подарунки?

— Портсигар.

Почувся дивний приглушений звук, щось на зразок короткого харчання. Цей звук ніяк не можна було назвати зітханням — виявилось, одначе, що це зітхнули склеротичні легені лорда Квінсбері.

Він сидів у клітці для підсудних, і всі про нього забули, та він і не намагався привернути до себе увагу, якщо не вважати кількох фраз, що їх він пробурмотів на початку засідання, відповідаючи на запитання судді. З тієї миті він мовчав, упиваючись глибокою, пронизливою насолодою. Він вдивлявся в обличчя свого ворога, в кожну перебіжну зморшку втоми; йому ввижалося, ніби кожна краплина поту, яка проступала на лобі Уайлда, була спричинена його блаженним трепетом, який лоскотав йому хребет. Зроду не відчував він такого захвату. Все, що він досі міг собі дозволити, обмежувалося знущаннями з дружини, тихої і лагідної жінки, скандалами в клубах, кількома вуличними бійками. Для цього не треба бути нащадком королів і власником великого багатства. І ось почалася гра, на яку не жаль витратити весь статок. За нинішній день він подумки призначив Карсону особливу винагороду. Карсон нагадував йому образ, в його очах особливо привабливий: спущеного з повідка собаку. І він інстинктивно зрозумів, що погоня близька до мети, вгадав це з відчуттям полегкості, і тоді,

власне, й вирвалося те несамовите зітхання. Всі нараз побачили маркіза: маленьку круглу голову, пожовкле обличчя і пару великих, відстовбурчених, вогненно-червоних вух.

— Містер Уайлд пробачить мені,— знову заговорив Карсон,— якщо я ще раз звернуся до його пам'яті. Мова йде про чоловіка на ім'я Волтер Грейн-джер. Він був слугою лорда Альфреда Дугласа. Містер Уайлд, без сумніву, бачив його, зокрема в Оксфорді, де провів кілька днів у квартирі молодого лорда. Я хотів би знати — прошу знову-таки не трактувати зле моє запитання,— хотів би знати, чи цілував його містер Уайлд коли-небудь?

— Ах, Боже мій! Звичайно, ні! Цей хлопець був надзвичайно негарний, воістину злощасно негарний. Мені було дуже шкода його.

Містер Карсон, незвичайно пожвавившись, зробив здивоване обличчя.

— Тому ви його не цілували?

— Ох, містере Карсон, з вашого боку це просто зухвальство!

— Дуже прошу вибачити мені. Я хотів би тільки знати, чи ви посилаєтесь на його бридкість, щоб пояснити, чому ви його ніколи не цілували?

— Ні. Це наївне запитання.

— Розумію. Але чому ж ви тоді згадали про його бридкість?

— Навіть уявити смішно, аби щось подібне могло статися за будь-яких обставин.

— Але я повторюю: чому ви згадали про те, що він негарний?

— Тому що ви своїм запитанням образили мене.

Карсон не здавався. Тривалий час тільки й були чутні набридливі запитання адвоката і дедалі невиразніше бурмотіння свідка. На лобі, біля коріння волосся, в Уайлда вінцем проступили дрібні блискучі крапельки. Під кінець Уайлд спалахнув:

— Ви тиснете на мене, мучите мене, зневажаєте, я просто сам не знаю, що говорю.

Тоді підвівся сер Едуард Кларк. Його невелика худорлява постать, бліде обличчя, яке здавалося ще худішим через темні віхті бакенбардів, нагадували невиразний відбиток ілюстрації до якогось роману Діккенса — єдине свідчення того, що в Оскара Уайлда є свій адвокат. Після короткої вступної промови в перший день процесу сер Едуард жодним словом не втрутився в поєдинок свого клієнта і королівського радника Карсона. Ніхто не міг добитися від нього пояснення, чому він не викликав свідком лорда Дугласа. Це було б єдиним свідченням, яке могло спрямувати увагу присяжних на маркіза, на його свавілля, на ганьбу його стосунків з сім'єю. Протягом допиту Уайлда адвокат поводився так пасивно, що, коли на лаві адвокатів його голова піднялася на кілька дюймів, це викликало неабияке здивування. Карсон замовк на середині фрази, а суддя з явною неприязню дивився на втручання Кларка — звісно, цього слід було сподіватися, та було в цьому щось недоречне, оскільки справа його клієнта так покірливо згасала серед юрби всіх цих привидів, які так несподівано з'явилися.

Звертаючись до судді, сер Едуард Кларк висловив здивування, що його клієнта, викликаного як свідка, допитують з настирливістю, допустимою лише в тих випадках, коли мають справу із злочинцем. Оборонець звинуваченого відсунув на другий план предмет судового розгляду, заплутавши його історіями, які нічого спільного з ним не мали,

прикрив ними самого лорда Квінсбері, про якого, власне, має йти мова. Щоб охарактеризувати Квінсбері, Кларк зачитав листування маркіза з сином, змалював їхню взаємну ненависть, навів факти й докази того, що маркіз є людиною буйною і небезпечною. А Оскар Уайлд виявився жертвою застарілої сімейної ворожнечі.

Коли його вже почали слухати з видимою цікавістю, він раптом замовк і, постоявши безмовно кілька секунд, сів. Суддя надав слово захисникові звинувачуваного.

Лорд Квінсбері, говорив містер Карсон, бере на себе цілковиту відповідальність за свої дії. Нічого немає дивного в тому, що батько хоче захистити сина від згубної дружби. З допиту свідка стало ясно, що люди, якими оточував себе містер Уайлд, переважно були лакеями, кучерами, продавцями газет, і їхній вік не перевищував двадцяти років. Навіщо дошукуватись, чи є містер Уайлд автором оповідання "Священик і служка", якщо та ж хибна ідея висловлена в листах до лорда Альфреда Дугласа і в повісті "Портрет Доріана Грея"? Там, де містер Уайлд бачить красу, будь-який порядний громадянин бачить щось неподобне, аморальність воістину відразливу.

Суддя відклав розгляд на наступний день. Уайлд тяжко підвівся. Поруч з ним не було нікого. В коридорі Дуглас узяв його під руку, і вони сіли в екіпаж, що чекав біля входу. Друзі, які прийшли провідати Уайлда, не застали його вдома.

Після відкриття третього засідання містер Карсон назвав усі прізвища, про які йшла мова напередодні. Він перелічив цих людей одного за одним, зупиняючись на деталях їхнього знайомства з Уайлдом, і нарешті заявив, що попросить суд викликати їх як свідків. Вони напевне зуміють уточнити багато неясностей. Вони розкажуть, що це означає,— виявляти підтримку бідному хлопцеві, який не має роботи, як його везуть у кареті в ресторан на обід з шампанським, і, можливо, з їхньою допомогою виявиться, для якої мети містер Уайлд мав постійну

квартиру в готелі "Савой". Зокрема, Паркер міг би дати коментар до одного натяку в листі лорда Квінсбері.

Уайлдові адвокати вийшли, а коли за півгодини вони вернулись до зали, сер Едуард Кларк побажав поговорити з Карсоном. Нарада адвокатів була недовгою. Ще блідіший, ніж звичайно, Кларк узяв слово.

В ході судового розгляду можна було, мовляв, прийти до переконання, що лорд Квінсбері у своїй записці не висловив явного звинувачення, а лише припущення. Його клієнт не бачить підстав для переслідування лорда за необачний домисел і, бажаючи уникнути прикрих подробиць, вносить пропозицію звільнити звинувачуваного й припинити позов.

— Зі свого боку,— сказав Карсон,— я прошу лише підтвердити, що лорд Квінсбері був здатен обґрунтувати свої слова.

Суддя Коллінз погодився, що немає достатніх причин для того, щоб гаяти час різними неприємними подробицями, які не перебувають у зв'язку з предметом суперечки, і закликав присяжних винести вердикт.

— Чи визнали присяжні обставини справи з'ясованими? — спитав після перерви секретар суду.

— Так,— відповів голова присяжних.

— Чи визнали присяжні, що звинувачений не винен, і чи є це визнання одностайним?

— Так. І ми, крім того, визнали, що він діяв заради громадського добра.

— Звідси виникає,— спитав Карсон,— що захисту будуть відшкодовані витрати?

— Так,— відповів суддя.

— І лорд Квінсбері вільний?

— Авжеж.

Маркіз, вийшовши з клітки, пройшов на середину зали. Юрба вітала його оплесками. Суддя збирав папери на столі і, здавалося, не чув гомінкої овації, такої незвичної в цих суворих стінах. Уайлд біля виходу наткнувся на юрбу, що не давала йому пройти. Лунали свист, крики, завивання. Він позадкував і пройшов на вулицю через бічні двері. Дуглас одвіз його до готелю "Кедаген", де Уайлд мешкав уже кілька тижнів. Визирнувши з екіпажа, Дуглас побачив дрожки, що зупинились на розі Слоун-стріт. Там сиділи двоє чоловіків. Це були детективи лорда Квінсбері.

За хвилину принесли листа. Бозі впізнав батьків почерк.

"Якщо наша країна дозволить Вам утекти,— це стосувалось Уайлда, — тим краще для країни. Але якщо Ви заберете з собою мого сина, я переслідуватиму Вас усюди і вб'ю Вас".

Розмова про втечу йшла ще з ранку. Першим вимовив це слово один з адвокатів, містер Метьюз, за півгодини до судового засідання.

— Якщо побажаєте, Кларк і я будемо затягувати розгляд так, щоб ви встигли дістатися Кале.

— Ні, я лишаюсь,— відповів Оскар.

Слово "втеча" так тісно злилося в його голові зі словом "погоня", що з тієї хвилини він уже не міг позбутися відчуття, нібито чиясь рука хапає його за комір. Після вироку вагатись уже було нічого. Росе приніс звістку, що маркізів повірник Чарлз Расел послав листа на ім'я

генерального прокурора, доклавши копії всіх документів і стенограм процесу. Разом із двома іншими адвокатами він, Расел, подався до судді, і було цілком імовірно, що сер Джон Брідж знайшов час їх прийняти.

Росе узяв в Уайлда чек на двісті фунтів і негайно поїхав у банк Геріса, Фаркуара і К°, на Сент-Джеймс-стріт. Виходячи з банку, він побачив агента, що розмовляв з його кучером. У готелі він застав Оскара за столом — той пив рейнське і зельтерську воду, склянку за склянкою, не в змозі втамувати спрагу. Уайлд попросив Росса з'їздити на Тайт-стріт і розповісти дружині про все, що сталося.

Констанція заридала, стала бігати по дому, одягати дітей, діставати речі

З Шаф,, І _ , : иі. . , ... ^ ">с ... •

— Оскар повинен виїхати за кордон,— сказала вона нарешті, трохи опанувавши себе. — Скажіть йому це. Посадіть його э поїзд силою,. Він, мабуть, не знає, що робити. В нього бувають хвилини божевілля і впертості, про які ніхто не догадується.

Росе знову поквапився до дрожок. У готелі "Кедаген" нічого не змінилося. Вся кімната була сива від цигаркового диму. Оскар нерухомо сидів за столиком, заставленим пляшками. На вмовляння друзів він відповідав одне:

— Поїзд до Дувра вже пішов. Пізно.

З контори готелю принесли розклад поїздів. До вечора було ще два поїзди, перший устигав до пароплава на Кале. Треба було поспішати. Але до поняття "поспішати" настирливо чіплялося слівце "втеча", в якому таїлася та страшна, невідома рука, що хапала за комір. А втім, усе сталося надто раптово, надто неправдоподібно, щоб тривати так далі: адже можна сподіватися, що все знову обернеться інакше, адже він має

такий вплив, стільки людей завжди стояло за нього, він же не якийсь хтозна-що, кого можна так просто кинути до в'язниці, ще є десь вершини, на яких він стане недоступний і від усього захищений. А загалом, краще вже так сидіти й чекати, ніж хапатися, ховатися від юрби, скрадатися, робити безліч різних принизливих, безглуздих учинків.

До Дугласа прийшов його кузен Джордж Віндем, і обидва поїхали — нібито в палату громад. Не стало поряд єдиної людини, яка могла б знайти потрібне слово, щоб розвіяти ці чари безсилля.

Близько п'ятої години з'явився репортер газети "Стар". Редакція одержала з надійного джерела звістку, що вже віддано наказ про арешт. Містер Марлоу говорив це майже пошепки Россові, одначе Уайлд, який, коли й не чув, то міг здогадатися з виразу їхніх облич, раптом підвівся, смертельно блідий, зажадав грошей, сховав їх до кишені й надів капелюха. За хвилину, коли Росе подавав йому пальто, він легенько відштовхнув Росса і знову сів. Наливши собі ще склянку вина, Уайлд випив її одним духом.

— Де Бозі?

Губи його тремтіли, ніби він стримував плач. Кілька разів протягом години поставив він це запитання, на яке ніхто не міг йому відповісти.

Було десять хвилин на сьому, коли почувся стукіт у двері. Ніхто не поворухнувся. Слідом за служником готелю увійшло двоє полісменів.

— У нас є наказ заарештувати вас, містере Уайлд,— сказав старший за званням,— за звинуваченням в аморальних діях.

— Чи дозволять мені внести заставу?

— На це я не можу вам відповісти, це діло властей.

— А куди ви мене повезете?

— На Бау-стріт.

Уайлд насилу підвівся, захитався і ніби навпомацки надів пальто. Він рухався, мов п'яний. Його посадили в дрожки. Коли в'їхали в Вайтгол, він занепокоївся:

— Чому сюди?

Відповіді не було. За кілька хвилин дрожки зупинилися в Скотленд-Ярді, перед будинком Метрополітен-Поліс. Уайлд наполіг, що сам заплатить за проїзд, і дав візникові золотий соверен.

— Дякую, містере Уайлд,— сказав візник. — Сховаю напам'ять. Це вже буде другий ваш дарунок, ще в мене є альпійський едельвейс, ви купили мені його минулої зими в Ковент-гардені.

У комісаріаті Уайлда протримали годину зачиненим у окремій кімнаті. Стало зовсім темно. Нарешті з'явився урядовець з лампою, він засвідчив особу й наказав відвезти арештованого на Бау-стріт. У слідчій в'язниці Уайлдові зачитали наказ про арешт, де йшлося про "глибоко непристойні дії". Уайлда ретельно обшукали й замкнули в камері. Спати він не міг. Усю ніч ходив туди-сюди, не помічаючи, що через отвір у дверях за ним спостерігають очі репортерів.

Після Оскарового арешту Росе повернувся на Тайт-стріт, але застав там тільки слугу Артура. Щоб узяти трохи одягу й білизни, довелося зламати двері шафи. Згодом Росс при зручній нагоді вивіз листи й рукописи, які пощастило знайти нашвидкоруч. На Бау-стріт інспектор поліції відмовився прийняти валізу з речами.

— У мене з цього приводу немає ніяких інструкцій. І, як я здогадуюсь, власті не зацікавлені в тому, щоб містер Уайлд одержував щось із міста.

Після того як Росе пішов, з'явився лорд Альфред. Чиновник сказав йому, що про звільнення під заставу не може бути й мови.

— У таких випадках поліція змушена дотримуватись певної обережності.

— Якщо ви маєте на увазі втечу,— вигукнув Дуглас,— можете бути спокійним, коли він досі не втік!

— О, до нинішнього дня ми до цього були добре підготовлені. Не завжди можна розраховувати на таку запопадливу допомогу приватних осіб,— шепнув ніби довірливо чиновник.

Наступного дня, 6 квітня, Уайлд став перед суддею.

Його вели до зали з верхнім освітленням, з блідо-зеленими стінами і блискучими панелями. В глибині, на підвищенні, сидів сер Джон Брідж, ліворуч від нього була адвокатська лава, праворуч — місце для свідків. Трохи далі кілька молодих клерків пробували свої пера. Напроти судді стояла лава, а за нею щось на зразок клітки, до якої і завів Уайлда полісмен.

У клітці вже був Альфред Тейлор, якого тоді ж арештували, звинувачуючи в співучасті,— він підвівся і, відповідаючи на Оскарове привітання, подав йому руку.

Це був молодий чоловік тридцяти років. Він походив з багатої сім'ї фабрикантів, жив життям розкішним і ексцентричним. Квартиру, про яку стільки говорилося на суді, він наймав у гарному будинку на Літл-Коледж-стріт, позаду Вестмінстерського абатства. Вікна там завжди

були завішані, повітря просякнуте парфумами, швейцар не міг повідомити, хто прибирає квартиру. Тейлор не тримав прислуги, подейкували, нібито він навіть сам собі готує страви. При обшуку знайшли багато дамських перук, декотрі з довгими косами, і запас незвичної білизни.

Звинувачення оголосив містер Гілл, а коли він розпочав допит Уайлда, сер Джон Брідж не раз змушений був зупиняти його через образливий тон запитань і зауважень. Опит свідків зайняв цілий день. Оголошення вироку суддя відклав на четвер. Містер Треверс Гамфріс лише під кінець засідання вийшов із стану цілковитої пасивності й попросив, щоб його клієнта відпустили під заставу, на що одержав рішучу відмову. Ще того ж дня Уайлда відвезли до Голловея. Крізь шпарини в даху тюремного повоза він бачив перші нічні світила, що загортались на небі, чув за стукотом коліс гомін вулиць, які оживив теплий квітневий вечір.

Газети були сповнені повідомлень і вигадок про арешт, про проведену під арештом у поліції ніч, про розпочате слідство. Опівдні на дорозі Лондон — Дувр — Кале був помічений незвичайний рух. Носії дивувалися великій кількості дорогих саквояжів, валіз, несесерів, коробок на капелюхи, які їм наказували приставляти якнайшвидше. У вагонах першого класу була тіснота, якої не зустрінеш навіть у приміських поїздах у святкові дні. Могло видатись, нібито все, що представляло в Англії могутність, блиск, заможність, знатність, переселяється на континент. Там бачили міністрів, славнозвісних членів Академії, мільйонерів, що одержали дворянство, генералів. До потоку емігрантів приєдналося кілька снобів, щоб їх згадали серед утікачів знаменитостей. Перше ніж розсіятись по узбережжю Середземного моря, всі вони зібралися в Парижі і цілими днями обсідали бар у кварталі Сент-Оноре, чекаючи звісток про справу Уайлда. Щогодини відкривалися десятки блакитних телеграм, які повідомляли про дії англійської поліції, що, як виявилося, зберігала у своїх архівах понад двадцять тисяч прізвищ підозрюваних.

Тільки в четвер, 11 квітня, прийшла важлива новина: сер Джон Брідж, детально ознайомившись із матеріалами звинувачення і на підставі свідчень свідків, заявив, що звинувачення уявляється йому обґрунтованим, внаслідок чого справи обох звинувачуваних, Оскара Уайлда і Альфреда Тейлора, він передає в головний кримінальний суд. Містер Гамфріс знову представив прохання про звільнення під заставу.

— Відповідальність за дозвіл на заставу або відмову в ньому,— сказав суддя,— лежить на мені. Тут я беру до уваги дві обставини: розмір злочинів і переконливість свідчень. Я змушений відмовити вам у звільненні під заставу і тримати Оскара Уайлда в тюрмі до дня суду.

Протягом трьох тижнів очікування суду вершився над Уайлдом суд громадський. На захист не можна було сказати ні слова. Френк Гаріс, у той час редактор і один з головних акціонерів щотижневика "Сатердей ревю", підготував статтю, в якій закликав суспільство виявити більше неупередженості, утриматись від осуду, поки не буде оголошено вироку правосуддя. Книготорговельна фірма "Сміт і син", що володіла кіосками на всіх вокзалах, була попереджена друкарнею і повідомила Гаріса, що не прийме для продажу газету, яка посміє підняти голос на захист Оскара Уайлда. Книготорговці припинили продаж його творів, усі книжки, які були на складах, було відіслано видавцям. Театри викреслили його ім'я на афішах, але й це не допомогло — зали спорожніли, довелося Уайлдові п'єси вилучати з репертуару. Двоє його синів, Сіріл і Вівіан, мусили залишити школу, ніби вони були з дому зачумлених. Дирекція портора-скул в Еніскілі розпорядилася прибрати його ім'я з кам'яної таблиці, на якій були перераховані найкращі учні, але тієї ж ночі таблиця з нез'ясованих причин тріснула, і десять золотих літер безслідно зникли.

Без сумніву, найбільше шкодила йому слава. Розголос навколо пересічної людини нікого не ображає — він навіть буває ніби прихованим прославленням посередності. Але неординарний розум, незаперечний хист, очевидна й видима перевага приховують у собі щось викличне і пробуджують похмуру, тупу ненависть.

Проти Уайлда повстала ненависть дрібної буржуазії, яка не знаходила в нього жодної із своїх звичних чеснот. Лицемірний кальвінізм з невимовною насолодою картав і затоптував у грязюку прихильника радостей життя. Говорили, що він розбестив Лондон. Посилалися на порожні церкви, на дедалі частіші розлучення. Вечорами жінці не можна самій пройти по Геймар-кету чи Пікаділлі! Найстаріші люди не пам'ятають таких непристойних слів, які тепер чуєш від торговок і підмітальників вулиць! Ім'я "Оскар" стало прозивним.

— Ви говорите, що Оскарові вже не піднятися знову, тому що він образив усіх порядних людей? — сказав один його друг. — Гірше навіть: проти нього постали всі негідники, того йому й не піднятися знову.

Крамниці, в яких були неоплачені рахунки, подавали скарги до суду. Першу представив ювелір на суму в сорок фунтів за шпильку для Дугласо-вої краватки. Витрати на процес проти маркіза досягли семисот фунтів. їх мав покрити Альфред, разом із матір'ю і старшим братом. Всі троє не виконали обіцянки. Оскар виявився неплатоспроможним, суд визнав його банкрутом і розпорядився продати його майно з аукціона.

Дім на Тайт-стріт був уже давно порожній. Констанція з синами переїхала до родичів. Лишився тільки служник. Коли судові виконавці прийшли опечатувати майно, він вибіг до них голий, з циліндром на голові. Божевільний учепився за велику люстру, що звисала зі стелі, і став розгойдуватися на ній, поки не впав, сильно забившись і порізавшись скалками кришталю.

Аукціон скидався на розбійницький напад. Були зірвані із завіс двері, виламані замки в шафах і в письмових столах, на підлозі валялися скалки скла, порцеляни, клапті паперу. Багато речей було вкрадено. Пропав план початої комедії, рукопис закінченої драми "Жінка, увішана коштовностями", з якої зберігся тільки уривок; зникла "Незрівнянна й дивовижна історія містера В. Х., єдина, що дає ключ до сонетів Шекспіра, вперше викладена повністю". Це був підготовлений для друку, новий, розширений варіант "Портрета містера В. Х.", що його за

кілька днів до процесу надіслав Уайлдові видавець для якихось доповнень.

Юрба напирала на урядовців, і ті, бувши не в змозі опанувати гармидер, продавали тільки тим, що стояли поблизу.

Одна з кращих картин Вістлера була продана за кілька крон. Так само задешево потрапили в невідомі руки малюнки Берн-Джонса, полотна Сало-монса і Монтічеллі, дорога порцеляна, нарешті, бібліотека — кілька тисяч томів у дорогих оправах, рідкісні видання, які Уайлд збирав зі студентських років у антикварів на Голівел-стріт і в букіністів на берегах Сени, власні Ос-карові твори, надруковані на особливому папері, в оправах, виготовлених за його задумом і малюнком, повні нотаток і ескізів, книжки з посвятами від Віктора Гюго, Вітмена, Свінберна, Волтера Патера, Малларме, Морріса, Верлена, від усієї сучасної літературної Англії і Франції, для письменника нічим невідшкодні цінності. Два дні юрмились там люди, кожному хотілося придбати за кілька пенсів часточку цієї гріховної розкоші. Бозі нетямився від радості, що лордові Квінсбері аукціон не відшкодував і половини його судових витрат.

Уайлд удавався до всіх засобів, аби зібрати гроші для захисту. Але, сидячи у в'язниці, він мало що міг зробити. Він писав відчайдушні і безплідні листи. Просив Роберта Шерарда, який перебував у Парижі, продати Сарі Бернар авторські права на "Саломею" за триста-чотириста фунтів. Одержавши листа, Шерард того ж дня подався на бульвар Перейр. Актриса розхвилювалася, заплакала. Вона говорила, що, звісно, вона не може тепер ставити "Саломею", що такої великої суми в неї немає, але вона подивиться, що знайдеться в касі її театру, пошукає у знайомих, чи не позичить хто, нехай Шерард прийде через кілька днів, у понеділок, і нехай напише своєму бідному другові, як глибоко вона йому співчуває, як сильно хоче йому допомогти. Вона ладна була обняти Шерарда. У понеділок йому відчинило двері негреня, Сарин паж, і сказало, що господиня пішла, не лишивши ніяких розпоряджень. Шерард помітив, що він посміхається, та все-таки прийшов іще кілька

разів — актриса завжди була чимось зайнята і не могла його прийняти, нарешті йому пообіцяли, що він одержить листа, і він прочекав цього листа цілий тиждень з терпінням і надією, яку можна було виправдати лише великою його відданістю Уайлдові. "Твоя лицарська дружба, твоя прекрасна лицарська дружба коштує більше, ніж усі гроші світу",— відповів йому Оскар із Голловея.

Писання листів було єдиним і слабеньким зв'язком зі світом, від якого він був відрізаний раптовим нещастям, що прибрало стільки страшних форм. Це було також єдиним ділом, яке у в'язниці не обмежувалось. Начальник Голловея, в чий обов'язок входив перегляд листів, які посилали з його закладу, спочатку з неабиякими труднощами розбирав вузенькі рядки, що коливалися, як стрічки, і його суворе, похмуре обличчя невдоволено кривилося, коли на нього сипалася ця безліч слів, які містили так мало сенсу, справжнє словесне буйство, нездорова, на його думку, гарячка балакучості. Він складав це на карб ірландської крові і щоразу не міг стримати здивування.

— Далебі, панове,— говорив він своїм підлеглим,— вперше трапляється мені бачити, щоб людина чекала суду серед такого сум'яття слів.

Врешті він перестав цим клопотатися і звів виконання своїх обов'язків до того, що старанно ставив печатку на стосах поштового паперу, які йому приносили щодня.

"Сум'яття слів" — то було, можливо, найвдаліше визначення. Оскар одурманював себе словами, як наркотиком. Він писав усім друзям, найчастіше — Альфредові Дугласу. Той, зрештою, відвідував його щодня. Якимось чином Бозі вдалося одержати дозвіл на годинну розмову в окремій кімнаті — чотири голі стіни, простий стіл з нефарбованого дерева і два стільці з солом'яними сидіннями. З'являлися цигарки, віскі й содова. Уайлд, якого після заходу сонця замикали в камері, змучений безсонням, .позбавлений курива, відірваний від друзів, яких бачив'тільки крізь грати в повній людей залі, приймав кожну таку

годину, наче дивовижний, несподіваний дарунок з тих скупих рук, у яких звідкілясь з'явилася сила відсувати засуви і ще тяжчі поліційні правила. Те, про що розмовляли ці двоє, не заслуговувало навіть гримаси зневаги: начальник тюрми, слухаючи рапорт стражника, завжди присутнього при побаченнях, уривав його після перших кількох фраз. Адже у віршах Вордсворда про травневий вітер ніяк не вбачиш зв'язку зі справою людини, яку звинувачують у глибоко аморальних діях.

За винятком цієї години та часу, коли Уайлд писав листи і магія слів очищала його від душевних терзань, решту дня і всю ніч він перебував у стані сумирної покірливості людини переможеної і відринутої долею. Містер Тре-верс Гамфріс, який відвідав його кілька разів, не міг почерпнути нічого втішного з вигляду цього неголеного землистого обличчя, згорбленої спини і нерухомо сплетених на коліні рук. За кілька днів перед судом лорд Альфред Дуглас поїхав до Кале і зупинився в готелі "Термінує", де вже тиждень жив Роберт Росс.

Процес відкрився в суботу, 26 квітня, в Олд-Бейлі. Головував суддя Чарлз, обвинувачем був містер Гілл. Сер Едуард Кларк, містер Чарлз Меть-юз і містер Треверс Гамфріс зайняли місця на лаві захисту. Уайлд сидів на лаві підсудних поруч із Альфредом Тейлором, стомлений, зім'ятий, у погано почищеному костюмі з налиплими соломинками з тюремних матраців. Серед публіки, в одному з перших рядів, був маркіз Квінсбері з пурпуровою трояндою сорту "Крімзон Ремблер" у бутоньєрці.

При відкритті засідання Кларк зажадав, щоб справу Уайлда відділили від справи Тейлора, бо немає доказів, що його клієнта можна підозрювати у співучасті в злочинах людини, яка зазнала арешту і перебувала під наглядом поліції. Сусідство з ним на одній лаві створює фальшиве і шкідливе враження, яке може справити небажаний вплив на присяжних.

— Згоден,— сказав суддя,— що це пункт делікатний, проте обидві справи надійшли до мене з Бау-стріт разом і так були утверджені в True-

bill1. Інший підхід до них можна встановити тільки на підставі опиту свідків, тож пропозицію оборони я повинен відхилити.

Викликали свідків. Вони йшли один за одним: Чарлі Паркер, Фред Аткінс, Ернест Скарф, Волтер Грейнджер, Мейвор, Шеллі, Альфред Вуд. Містер Гілл видобував з кожного якомога більше подробиць, що, зрештою, заздалегідь було підготовано адвокатами маркіза в розмовах з кожним із них. Навіть без влучних зауважень оборони, без несподіваних Кларкових запитань, після яких звичайно чулося невиразне бурмотіння, суд справедливий і неупередже-ний — якби в цій залі перебував такий — виявив би в усьому цьому відверту змову: від свідків аж відгонило шантажем. Фред Аткінс до того ж перебував під загрозою в'язниці за неправдиве свідчення. Один Шеллі був винятком, але він був не зовсім сповна розуму. Зачитували його листи, де говорилося про Бога з таким захватом, який кожен англієць вважав би недоречним, а потім, майже без усякого переходу, йшли сторінки про чуттєві захоплення, досить туманні, немов у сні написані, незважаючи на дурманячі слова,— це здавалося якимсь безперервним кошмаром. Містер Метьюз звернув увагу судді на те, що Шеллі лише під впливом запитань обвинувача починав якось пов'язувати туманні образи своєї фантазії з особистістю звинувачуваного.

— Не знаю, які висновки зроблять з цього присяжні,— сказав суддя. — Щодо мене, я вважаю, що здоровий глузд велить відкинути гіпотезу оборонця. Заради чого став би цей молодий чоловік з живим розумом вигадувати речі, про які й узагалі говорити неприємно, а надто в цій залі.

Вервечка свідків йшла всю суботу, і після перерви на неділю розгляд справи продовжили 29 квітня. Покоївка з готелю "Савой" давала свідчення при зачинених дверях. Суддя, показуючи на Уайлда, спитав, чи впізнає вона його.

— Так... звичайно... Але те, про що я говорила... Ні... Він видався мені молодшим, набагато молодшим ійе таким високим.

Сер Едуард Кларк зненацька підвівся і попросив дозволити йому хвилинну розмову з його клієнтом.

— У мене немає зауважень,— сказав адвокат, коли обидва вони вернулись до зали.

Уайлд сидів блідий, ледь схиливши голову набік. Страх зник з його очей. По пухлих губах пробігло щось на зразок усмішки.

У темних межах того спокою вже тоді таїлися думки, висловлені через два роки: "Чужі гріхи записано на мій рахунок. Досить було мені захотіти, і я міг би на обох процесах, розвінчавши ту людину, уникнути — звісно, не ганьби,— але в'язниці. Я зумів би довести, що три головні свідки були сумлінно вишколені маркізом і його адвокатами,— про що їм мовчати й про що говорити, і як вони, заздалегідь змовившись, перенесли чужі дії і вчинки на мене. Я міг кожного з них вивести із зали владою судді ще рішучіше, ніж це зробили з жалюгідним лжесвідком Аткінсом. Я міг би вийти із суду, засунувши руки в кишені, вийти вільним. Мені це радили, мене закликали, благали. Але я відмовився. Я вважав за краще не роботи цього. Ніколи, на жодну хвилину я не пошкодував про своє рішення. Такий вчинок був би нижчий моєї гідності. Гріхи тіла — ніщо. Ганебні лише гріхи душі. Якби я забезпечив собі свободу такими засобами, то терзався б до кінця днів".

До нього вернулася свідомість своєї переваги, і над загородкою з'явився чіткий профіль його обличчя, осяяного раптовим пожвавленням. Мова знову пішла про літературу. Зачитали вірші Дугласа "Хвала сорому" і "Два кохання".

— Це не Уайлдові вірші, містере Гілл,— перебив Кларк.

— А я, здається, цього і не стверджував.

Містер Гілл бажав дізнатись, що означає "кохання, яке не може назвати себе вголос". Три голови оборонців, ніби на пружинах, обернулися до Уайлда, на всіх трьох обличчях — прохання про обережність, та було пізно.

— Кохання, яке не може назвати себе вголос,— говорив Уайлд,— мова йде, звичайно, про наш вік, бо наш вік не може або не хоче його зрозуміти,— це глибоке почуття чоловіка, старшого роками, до молодшого, почуття Давида до Іонафана, почуття, яке складає основу філософії Платона, яке міститься в сонетах Мікеланджело й Шекспіра. Це глибоке духовне почуття, настільки чисте, наскільки й досконале, воно породжує великі твори мистецтва, такі, як у Мікеланджело і в Шекспіра; і ці два вірші,— вони також твори мистецтва, настільки незрозумілі в наш час, що ось я стою тепер перед судом. Це прекрасне почуття, почуття піднесене, найшляхетніше. Це почуття інтелектуальне, і виникає воно тоді, коли старший наділений інтелектом, а молодшому ще притаманна радість і осяйна надія життя. Світ цього не розуміє, світ знеславлює і ставить до ганебного стовпа невинних людей.

Серед публіки пролунали оплески. Суддя застукав молотком.

— Публіка повинна дотримуватись повної тиші. Якщо таке станеться ще раз, я накажу вивести всіх із зали.

Проте містер Гілл уже закінчив допит, і суддя відклав засідання до наступного дня. У середу виступи Кларка, обвинувача і судді тривали до обіду, після чого було оголошено вердикт присяжних. Три голоси були подані за звільнення. Через відсутність одностайності справу призначили на новий розгляд, не зразу, але тільки в кінці травня. Цього разу заставу прийняли. З п'яти тисяч фунтів Уайлд дав гарантію на половину суми, решту поділили між собою лорд Персі Дуглас оф Гоїк і превелебний Стюарт Гедлем.

З Олд-Бейлі Уайлд попросив відвезти його до готелю, де для нього найняли кімнати. Кучер, немов не розчувши, ще раз спитав адресу. Оскар повторив голосніше, і цієї миті якась тінь ковзнула в просвіт між будинками. Фіакр їхав з незрозумілою повільністю. Вони ще не дісталися до місця, як годинник на церковній вежі пробив сьому.

Служникові, який провів його нагору, Уайлд сказав, що обідати буде в себе в номері. Та не встигли подати тарілки, як увійшов господар і попросив негайно вибратися з готелю. Він, мовляв, знає, хто його постоялець, і не бажає, щоб той хоч на хвилину довше лишався під його дахом. Уайлд дав відвезти себе на околицю Лондона, де кучер сам показав йому готель. Це був злиденний і брудний заїжджий двір. Там ніхто його не знав. Він був настільки стомлений, що зразу ж ліг. Його розбудив стукіт у двері, він спочатку подумав, що то кошмар. Коли ж стукіт повторився, ще голосніший, Уайлд підвівся й відчинив. Господар, кланяючись, щось бурмотів. Очевидно, він щось просив і в чомусь виправдовувався.

— Ці люди кажуть, що коли ви звідси не поїдете, вони розвалять будинок і нароблять галасу на всю дільницю.

— Які люди?

Господар знизав плечима і звів очі до стелі. Потім став запопадливо допомагати постояльцеві вдягатись.

На вулиці було безлюдно й темно. Аж у її кінці, там, де горів ліхтар, прикріплений до стіни наріжного будинку, топталося десятка півтора постатей. Уайлд подався в протилежний бік. Ступивши кілька кроків, він побіг, охоплений нездоланним страхом. Нарешті, відчуваючи, що його сили його полишають, він зупинився і подивився назад. Позаду нікого не було.

Близько першої години ночі на Оуклі-стріт почувся тихий стукіт у вікно. Віллі Уайлд, що сидів за письмовим столом, не звернув на це уваги. Зрушив його з місця тільки материн крик із сусідньої кімнати.

— Піди, Віллі, подивися, хто там на сходах. У коридорі біля дверей лежав Оскар.

— Пусти мене, Віллі, пусти поспати хоча б на підлозі, а то я помру на вулиці.

Старший брат, який у цей час звичайно вже погано тримався на ногах, насилу втягнув його в помешкання. При світлі Оскар помітив у його очах переможний вогник. "На щастя,— думав п'яниця,— мої гріхи цілком пристойні".

Вранці Оскар прокинувся в кімнаті, заставленій шафами та іншими старими меблями. Перед його очима було вікно з такою темною завісою, що світло дня видавалося похмурими сутінками. У Оскара була гарячка, мучила спрага, але він боявся покликати — не знав, хто з'явиться в дверях, завішених плюшевою портьєрою.

Він побачив матір. Коли вона схилилася над ним, один з медальйонів, що їх вона носила на грудях, відчепився і впав йому на руку. То була мініатюра, яка зображувала його хлопчиком дев'яти років, з гривкою на лобі й гілочкою бузку в петельці костюмчика.

Через кілька днів його почали відвідувати друзі. Приїхав з Парижа Роберт Шерард.

— Чому ти не привіз мені отрути з Парижа?

Він багато разів повторював це запитання; звучання слів "poison from Paris" давало йому видиме задоволення. Щохвилини просив ще й ще лимонаду. Уривав розмову на півслові й надовго впадав у мовчазну

задуму. Йому читали сонети Вордсворта, він слухав, замруживши очі. Надзвичайно здивувався недоладній римі:

— Це що таке?

І засміявся своїм колишнім щирим сміхом.

Якась дама під вуаллю принесла пакунок, у якому були підкова, букетик фіалок і записка зі словами: "Бажаю щастя". Надійшло кілька листів, один з Мадрида від якогось в'язня, що писав, ніби він Оскарів родич, і просив підтримки. Єйтс приніс листи з виразом співчуття від багатьох друзів з Ірландії. Віллі був цим невдоволений: "Хто ж захистить його краще, ніж я?" — говорив він. І бігав по Лондону, щоб нав'язатися комусь із розмовою про "того бідолашного Оскара".

— Це жахливо,— бідкався Оскар. — Віллі здатен знеславити навіть парову машину.

Наприкінці тижня з'явився Френк Гаріс і повів Оскара до себе на обід. У нього був підготовлений план утечі, найнята яхта, що стояла на Темзі,— він хотів перевезти Уайлда до Франції. Про дорозі на пристань Оскар несподівано вискочив з фіакра.

— Це неможливо, Френку. Я знаю, це було б чудово, але ні, не можна. Мене б зразу заарештували. Ти не знаєш, що таке поліція. Сидіти у Франції і тремтіти, ховатися, тікати від кожного поліцая — ні, Френку, це було б жахливо.

— Неправда все це! На континенті ніхто не має права тебе заарештувати.

— А застава, Френку? Ти забуваєш, скільки чоловік за мене поручилося.

— Ти повернеш їм гроші. Змалюєш свою втечу й заробиш тисячі.

— Ні, це неможливо. Якщо до вечора я не вернуся на Оуклі-стріт, Віллі повідомить поліцію.

— Твій брат?

— Так.

— Дарма. Поки хтось дізнається, ми будемо вже в морі. Та зрештою до двадцятого травня ти вільний, ти можеш робити, що хочеш.

— О, ти не знаєш мого брата. Він примусив мене викупити кілька моїх листів. І зажадав за них більше, ніж будь-хто інший.

Вони знову сіли у фіакр.

— На Оуклі-стріт, Френку, гляди ж.

Дорогою Уайлд щоразу, коли йому здавалося, що їдуть не в тому напрямку, ладен був вискочити. Перед будинком стояв Віллі.

— Я вже непокоївся,— сказав він, беручи Оскара під руку.

— Чому? — спитав Гаріс.

— Боявся, що ви вмовите його тікати. А він — прошу вас, містере Гаріс, це запам'ятати — він ірландський джентльмен. Ірландський джентльмен ніколи не втікає від англійського суду.

"Знеславлене ім'я, життя в безнастанному страху перед переслідуванням,— писав Оскар Дугласові,— ні, це не для мене, котрому явився ти на тій високій вершині, де все прекрасне набуває нових форм.

А втім, відтоді як я вийшов з в'язниці, в мене вселилася надія, що я туди ніколи вже не повернуся. Цього разу було три голоси за виправдання, на наступному процесі їх буде дванадцять! Уявляєш, який це буде день? Я хотів би, щоб ти був зі мною, але волію знати, що ти поза всякою небезпекою, мій золотий хлопчику. Досить того, що похмуре випробування пройде тільки через мої жили — в твої воно вже увіллється хвилею сміху, хвилею щастя".

Мабуть, жодна людина не була далі за нього від надії і щастя.

В останні дні він зовсім перестав виходити. Скаржився, що хворий, і здавалося, відчай паралізує його. Віллі раз у раз приводив до нього матір, і вона казала:

— Якби ти втік, Оскаре, я б зреклася тебе.

Він усе рахував, скільки ще лишилося йому годин отруєної свободи. Пробував призвичаїтись до думки, що йому дадуть рік в'язниці, половину того, що визначено найсуворішою статтею закону.

Кілька днів перепочинку він мав у домі однієї із своїх знайомих, багатої Ади Леверсон, яка надала йому дві кімнати на другому поверсі. То були дитячі кімнати, повні іграшок. Уайлд попросив не прибирати іграшок. Сніданок, обід і підвечірок приносили йому нагору, лише ввечері він з'являвсь у своїх господарів, одягнений як у колишні часи: з квіткою в бутоньєрці і зачіскою під Нерона. Тут його відвідала дружина і благала тікати з Англії. Але кілька днів спокою повернули йому впевненість у собі, він не бажав ні про що слухати, готувався до переможної битви.

Вранці 20 травня по нього приїхав лорд Дуглас оф Гоїк. Судове засідання почалося довгою юридичною суперечкою, в якій брали участь Кларк, суддя і обвинувач сер Френк Локвуд. Мова йшла про виключення Уайлда із справи Тейлора, а коли це сталося, виникло питання, яку

справу розбирати раніше. Кларк добивався, щоб першою ішла справа Уайлда, слушно побоюючись, що після засудження Тейлора присяжні будуть дуже упереджені. З тієї ж причини обвинувач заперечив. Справа Тейлора зайняла два дні, звинувачений не визнав себе винним, присяжні ухвалили вердикт, який засуджував його. Одначе суддя не оголосив вироку, оголосивши, що зробить це пізніше, і призначив слухання справи Уайлда наступного дня, при новому складі присяжних.

Квінсбері, висидівши до кінця, не міг умістити в собі радості й напився в ресторані "Спірс енд Пондс бафет" по сусідству з Олд-Бейлі. З ресторану він послав телеграму своїй невістці леді Дуглас оф Гоїк.

"Поспішаю привітати з приводу вердикту, якщо не з приводу міни Персі, що ходить наче живий труп, певне, від надміру поцілунків. Тейлора засуджено, завтра черга Уайлда".

Відтоді як Персі поручився за Уайлда, маркіз мало не щодня слав його дружині такі листи або телеграми. Нарешті син і батько випадково зустрілися на Пікаділлі увечері 23 травня. Майже з перших же слів спалахнула сварка, маркіз підняв ціпка, двічі чи тричі ударив сина, потім вони почали битись за всіма правилами боксу, згідно з "Queensberry rules of boxing*1. Полісмен відвів їх до відділку, там склали протокол, а на другий день обидва постали перед поліційним судом за порушення громадського порядку.

— Так старий п'яниця входить в історію дев'ятнадцятого століття,— мовив Уайлд, коли за обідом у місіс Леверсон йому розповіли про цю сутичку.

Це останній вечір перед вирішальним днем. Зібралося трохи друзів, на столі красуються улюблені тетеруки, в кришталевій вазі з льодом пляшка шампанського. У чоловіків у бутоньєрках туберози, господиня дому пришпилила до корсажу дві білі камелії. Говорять мало, всі стежать за тінями, які пробігають по Уайлдовому чолу. Він кінчає

розмову з містером Гамфрісом — обговорюють, як забезпечити матір грішми.

— Ви розумієте,— на час моєї відсутності. Наприклад, на якийсь рік, якщо я сам не зможу цим клопотатися.

Його чоло раптом яснішає, очі блищать, як раніше. Він починає сміятись. Сміх вихоплюється так несподівано, що похилена лиса голова оборонця різко сіпається назад. Уайлд розповідає історію одного винахідника.

Той юнак придумав таке крісло для театральної зали, яке дало б більшу економію місця. Його друг запросив на обід двадцятеро мільйонерів, їм показали модель театру на шістсот місць, навели розрахунки про практичність винаходу, і мільйонери погодилися дати гроші. Одначе вночі молодий чоловік узявся до обчислень. До ранку він рахував, скільки прибутку дало б це крісло в усіх театрах світу протягом року. Наступного дня він підрахував місця в усіх церквах на світі, потім перейшов до шкільних класів, до університетських аудиторій, взявся міркувати, які заклади могли б іще використати його винахід. Після тижня напруженої праці він дійшов до мільярдів грошових прибутків, а також багатьох вигід моральних, політичних і релігійних. Закінчивши обчислення, він дізнався, що мільйонери вже й чути не хочуть про його далекосяжну ідею, яка обіцяє цілий переворот.

На закінчення оповіді Оскар знову вибухає сміхом. Лише хвилину тому жваві жести, злива слів, мінливих образів ніби затуляли його самого, тепер він сидить весь відкритий невпевненим, трохи зляканим поглядам присутніх. Ніхто не чекав почути цю історію, ніхто її не розуміє — всі силкуються побачити якийсь зв'язок між нею і самим Уайлдом. Важко бачити в ньому просто сповнену сміху істоту. Але він усе сміється, сміх клекоче у нього в горлі, як раніше, як завжди, і нарешті присутні за столом дають себе захопити, сміються, забуваючи про все.

По Уайлдовому лобі знову пробігають тіні. Він дістає з кишені годинник, портсигар, олівчик у золотій оправі, записну книжечку в шкіряній палітурці/розкладає все це на столі, додає ще два-три персні, гребінець із слонової кістки. Потім обдаровує всіх по черзі. Гребінець дістається лисому оборонцеві.

— Я певний того, містере Гамфріс, що у ваших руках подарунок не зноситься.

Оскар підводиться, просить вибачити його, але він стомився (завтра треба встати раніше за всіх), і, побажавши всім доброї ночі, йде нагору.

Наступного дня Уайлд знову сидів на лаві підсудних і, як усі ці дні, креслив на аркуші паперу літери грецького алфавіту, кружечки, сітки, свастики, аби лиш не підводити очей, не бачити усмішки обвинувача, вузеньких губів, квадратної щелепи й примружених очей судді. Все, що відбувалося, ніби відгороджувала завіса туману, прізвище Уайлда довелося повторювати двічі, щоб він устав і знову давав ті ж відповіді на ті ж запитання. Справа просувалася туго, ніби рипучий, заіржавілий, неслухняний механізм. У моменти, які легко було передбачити, виникали юридичні суперечки між суддею, обвинувачем і оборонцем, потім знову з'являлися свідки, все ті самі. Квінсбері одягнув їх, годував удосталь і перед судовим засіданням не спускав з них очей. Не вдалося йому лише змінити їхнє минуле, воно щохвилини спливало з документів. Уайлд слухав неуважно, думки його були далеко, і він не помітив, як у цьому млині правосуддя щось усе-таки заїло. Свідчення відпадали, як полова. Шеллі визнали божевільним, Вуд і Паркер брали у маркіза гроші, були шантажистами, їхні свідчення не підтверджувались. "Тому, що говорить Вуд, не можна вірити,— визнав суддя,— бо він належить до найнижчого прошарку покидьків суспільства". А кілька істеричних покоївок поводилося так, що суддя ладен був вивести їх із зали. Пильний спостерігач помітив би, що з усіх матеріалів не лишилося нічого, крім узятих з Уайлдових книжок фраз та слідів диму від спалених листів, які він викупив у Вуда. Одначе присяжним не хотілося утруднювати себе. Справа вже так заплуталася, розбіжність у

свідченнях зайшла так далеко, що єдиною опорою для присяжних були запеклість преси, лиха воля судді і підступна завзятість Локвуда. їх геть полонили картини, намальовані в його обвинувальній промові, схожі на уривок із Светонійових "Життів цезарів". В останній день, 25 травня, суддя Вілс намагався будь-що переконати їх у тому, що він зовсім неупереджений. Кларк не раз перебивав його промову, домагаючись спростування хибно освітлених фактів, на що врешті одержав відповідь: "Промова судді не може бути безбарвною, бо тоді вона нікому не принесе користі".

На початку кожного розділу промови з'являлась одна й та ж дата: 1892 рік. Жодне свідчення не заходило далі того місця і дня, коли Оскар Уайлд познайомився з Альфредом Дугласом. Голова присяжних спитав, чи віддано наказ про арешт молодого лорда.

— Не думаю,— сказав містер Вілс. — Мені про це нічого не відомо.

— А чи не було про це мови? Суд цього не домагався?

— Не можу вам відповісти. Щоб було віддано наказ про арешт, замало самих свідчень, потрібні докази карних дій. Листів, які говорять про стосунки такого роду, не досить. Ні, лорда Альфреда не викликали, проте панове присяжні можуть оцінити ці обставини, як вважатимуть за необхідне.

— Якщо з цих листів можна зробити висновок будь-якої вини,— сказав голова присяжних,— то її рівною мірою поділяє лорд Альфред Дуглас.

— Це справи не стосується. Панове присяжні лише повинні своїм вердиктом підтвердити вину підсудного.

Так і лишився в громадській думці незаплямованим образ лорда Альфреда Дугласа, шляхетного юнака, який під впливом розпусного

письменника був близький до падіння, але був урятований турботливим і люблячим батьком.

О пів на четверту присяжні пішли радитись. Через дві години вони надіслали судді запит: чи було підтверджено, що Чарлз Паркер провів ніч у квартирі на Сент-Джеймській площі. Містер Вілс відповів, що ні, не було. Ще за кілька хвилин присяжні вернулись до зали з підтвердженням усіх двадцяти п'яти пунктів, з яких половину сам суддя ладен був відкинути за браком доказів.

Вислухати вирок привели Альфреда Тейлора.

— Оскар Уайлд і Альфред Тейлор,— почав суддя,— злочин, вами вчинений, огидний. Обмежусь цим визначенням, хоча мені важко притлумити відчуття, які пробуджуються в душі кожної людини, що себе поважає, перед лицем фактів, виявлених у ході цих двох жахливих процесів. У тому, що цього разу присяжні винесли вердикт правильний і продиктований совістю, немає ані найменшого сумніву. Моє з'ясування справи могло видатися надто обережним, що можна пояснити міркуваннями пристойності і властивої кожному судді турботою про те, щоб ані тіні упередженості не проникло в акт правосуддя. Одначе склад присяжних є голосом громадянського сумління і найкращим чином виконує свій обов'язок тоді, коли висловлює глибоке обурення такими вчинками. Та марно читати тут проповідь. Люди, здатні на такі речі, звісно, нечутливі до ганьби, і нічого чекати від них якогось каяття. Годі сумніватися, що від вас, Уайлд, ішла зараза найогиднішого псування звичаїв. Завдяки своїй професії і становищу, ви мали сатанинські засоби. Хоча ця справа найнеприємніша з усіх, які я досі вів, я майже щасливий, що моєю рукою буде відітнуто цей отруйний паросток на здоровому стовбурі нашої моральності. В цих умовах усі чекають від мене найсуворішого вироку, який допускає наше правосуддя. І вирок цей, на мою думку, буде надто м'яким. За вироком суду її королівської величності, кожен з вас буде засуджений на два роки в'язниці й тяжких робіт.

Уайлд стояв у цілковитому безруху, на його білих руках, які спиралися на бар'єр, темніли сині жилки. При останніх словах судді він смикнувся, пурпурною загравою шугнула йому в обличчя кров, очі розкрилися так широко, нібито от-от мали вискочити з орбіт. Він простяг праву руку до судді.

— А я? а я? — вигукнув він. — Чи можу я щось сказати, мілорде? Суддя замість відповіді махнув рукою тюремній сторожі, і та вивела

Уайлда бічними дверима.

На вулиці в Олд-Бейлі ще з полудня зібралася велика юрба. Збудження людей використовували агітатори, виголошуючи промови у зв'язку із скорими виборами — на кінець червня був призначений розпуск парламенту. А втім, тепер це мало кого цікавило, вулиці були всіяні листівками, яких ніхто не читав. У рідкісні хвилини тиші чулися цитати з Біблії, проголошувані хрипким голосом вуличного проповідника. Група членів товариства тверезості, пропихаючись крізь юрбу, ходила туди-сюди з прибитою до тички грубо намальованою картиною: Оскар Уайлд в оточенні пляшок з різноманітними напоями, а внизу напис, що закликає до помірного вживання алкоголю.

Нарешті запали сутінки; тут серед темних, похмурих будинків вони густішали особливо швидко, і юрба стала схожа на гнітюче сіре місиво. З коридора кримінального суду долинуло виття — звістка про вирок дійшла до тих, хто стояв біля входу. Ті, хто прийшов сюди з ненависті до тонкої білизни й добре скроєного костюма, об'єднались у спільному піднесенні з тими, хто ненавидів нову думку й незвичну музику слів. Лаяли аристократів. Чоловіки, регочучи, обнімались, потім відскакували вбік і стусали один одного кулаками. На бруківці, вибравши вільне місце, повії, взявшись за руки, утворили велике коло — вони танцювали, стрибали, вихилялись, як божевільні, їм плескали в долоні. Юрба, яку не стримували спокійні, усміхнені полісмени, рушила через Лудгейт на Фліт-стріт і Стренд і там зняла гамір під вікнами редакцій.

Екіпажі, витіснені юрбою на Фліт-лейн, вернулися до будівлі суду. В один з перших сіли Альфред Вуд і Чарлз Паркер. Вуд, стоячи на підніжці, раптом розсміявся:

— Ох, ти, Гіацинте!

І всією долонею ляснув Паркера по спині.

Його повезли до в'язниці Вендсворт.

Хоча було дуже рано, на вулиці зібралося чимало люду. Приношений одяг погано сидів на людях, які раніше не зустрічалися в цьому приміському районі. Світські дами взяли сукні у своїх покоївок, багато джентльменів мали такий вигляд, ніби одягались у торговців старими речами. Всіх, однак, чекало розчарування — щільно закрита карета з в'язнем заїхала не зупиняючись у ворота, які одразу ж зачинили.

Начальник в'язниці вислухав рапорт стражників, перевірив папери й поставив на них номер камери. Йдучи за наглядачем, Оскар Уайлд пройшов у довгий коридор, несучи в руці клунок. У клунку були речі, в яких він віднині мав ходити. Весь кошмар останніх днів вилився в цей жахливий факт — йому доведеться надіти одяг, який хтось уже носив. Може, все-таки дозволять мати власну сорочку? Як часто можна буде її міняти?

Перед ним відкрився напівморок якогось приміщення, що смерділо помиями. Наказали роздягтися. В кутку він побачив видовжене заглиблення в підлозі, наповнене темною водою з білими бульбашками мила. Кілька секунд він стояв не рухаючись. Двоє здоровань, що стояли за його спиною, стягли з нього сюртук. Сорочку, штани він уже скинув сам, тремтячими пальцями стягнув із себе білизну, нарешті, геть голий, відійшов на середину кімнати. Його штовхнули, і він, підсковзнувшись, упав у басейн. Почувся плюскіт від падіння важкого тіла й одразу ж довгий, нестямний зойк. Не в змозі втриматися за слизькі стінки

басейну, він раз у раз занурювавсь у воду, бридка рідина вливалася в рот, а коли нарешті голова виринула на поверхню, з нього вирвався бурхливий струмінь блювотини. Здоровані зі сміхом витягли його і кинули йому мокру ганчірку витертись.

Одягнений у в'язничну робу з чорними смугами, Уайлд увійшов до своєї камери. Опівдні дали обід: юшку з кукурудзяного борошна і скибку чорного хліба. Він ні до чого не доторкнувся. Весь день його не турбували. Він лежав на дощаній койці без матраца і протягом ночі кілька разів бачив ліхтар наглядача, що спалахував у вічку, прорізаному в дверях. Та ось на стіні замаячила тінь віконних ґрат — знак того, що десь уже пробивається світло страшного дня.

— Хто там? — крикнув Уайлд, почувши скрегіт замка, але побачив на порозі стражника і похопився, що він не має права мати свого ключа чи засув.

В'язничний день починався з миття підлоги та посуду. Потім робота: треба було роздирати мотуззя на клоччя, тверде, просмолене мотуззя, від якого ламалися нігті, дерев'яніли й кривавились пальці, або шити мішки, або невпинно крутити корбу блока, що піднімав воду з криниці, або, накинувши шлейку, обертати жорна, які мололи зерно. На добу одна година була відведена для прогулянки — кілька десятків в'язнів повільно описували великий еліпс, обходячи тюремне подвір'я. О п'ятій годині дня — хліб і кухоль води, після чого камеру замикали на ніч.

Під час першої прогулянки позаду нього почувся шепіт. Це був той пронизливий шепіт, яким спілкуються між собою в'язні, не розтуляючи губів, сухий шелест слів:

— Хто б сподівався зустріти в такому місці Короля життя?

Оскар здригнувся, проте не обернувся. Тільки ще більше згорбився. Король життя! Далебі, немає нічого втішного в такому прізвиську,

особливо коли це щось більше, ніж звичайний, побіжний жарт. Він не обернувся, бо не був певен, що це голос людини, яка йде за ним. Адже голос цілком міг іти і з пекла. Неймовірність зникла зі світу, відтоді як сталося стільки неймовірного.

Він жив ніби в маренні, радше вгадував, ніж чув, що йому говорять, притьмом зривався з місця, біг, розпихаючи інших в'язнів, завжди охоплений страхом, що не досить швидко рухається, не досить швидко вловлює

думки наглядачів. У цьому неспокої, звичайно, була, велика частка чисто фізичного страху, але він іще нагнітався, ставав непереборним через нестямний, забобонний жах перед чимось набагато грізнішим, ніж убивство. Тепер усе здавалося можливим. Він не вірив, що хтось згадає про нього, якщо його вб'ють. Жодна звістка про нього не вийде з цих мурів, а втім, ніхто по той бік і не жде цієї звістки. Немовби якийсь далекобійний снаряд пожбурив його ген за межі світу, і важко повірити, що після семисот тридцяти днів механізм зворотної дії закине його знову на те ж місце, на перехрестя тих самих вулиць, у коло знайомих облич і поглядів.

Тоді все це було лише грою страшних сновидінь, але з усіх місць на земній кулі цей сирий льох, обнесений високою огорожею, либонь, найменше придатний для химерних снів.

Вночі жорстока втома сковувала його тіло, і на кілька годин він поринав у небуття. Та потім очі відкривались у непроглядній пітьмі, і він не міг склепити їх аж до ранку. Він страждав. Страждав через понівечені марнотні прагнення, страждав, як людина колись щаслива, як денді, поет, епікуреєць, страждав тілом, мозком, уявою. Людина, що уявляла собі трагедію завжди в пурпурній мантії і в масці шляхетного страждання, шарпала на собі просякнуту чужим потом в'язничну блузу, дряпала нігтями поголену голову в невтішному прагненні смерті. З думкою про самогубство він обстежив чотири голі стіни, так ретельно, наче сподівався знайти потайні дверцята, за якими сховано скарб.

Проте не знайшов нічого. Навіть уривки мотузка, який йому доводилося розривати, були надто короткі, щоб зробити з них зашморг. І день і ніч над усім панували сльози. Того дня, коли на очах не виступили сльози, він відчув, що серце в нього закам'яніло. Його душа одяг-лась у цупку нерухомість, немов у якусь власяницю, зіткану з вічної пітьми. Час уже не йшов, суцільним сірим колесом він обертався довкола непога-мованого страждання.

Голод примусив Уайлда їсти в'язничну їжу. Юшка відгонила тією мокрою ганчіркою, якою він обтирався після купання. Коли шлунок уже настільки звик, що не було блювоти, почався тяжкий пронос. Повне екскрементів цебро вночі не дозволялося виливати, і воно отруювало повітря тісної, низенької камери. Протипроносні засоби, які йому давали тричі на день, не допомагали.

Він схуд, утратив силу і чимраз гірше виконував свою роботу. Його стали карати за лінощі. Кілька разів саджали в карцер. Одної неділі він не зміг піднятися з нар. Наглядач радив йому встати.

— Не можу,— відповів він. — Робіть зі мною, що хочете.

Прийшов лікар. В'язничний хірург не визнавав хвороб менш тяжких, ніж перелом ноги. Вже з порогу він почав кричати:

— Встати! Нічого прикидатись. Ви здорові, вас тільки треба покарати за непокору!

Уальд не мав сили навіть для відчаю, який іноді замінює справжню сміливість. Він устав і ніби навпомацки одягнувся. Сяк-так дістався до каплиці, де вже почалася відправа. Він заточувався, в очах усе кружляло, нарешті все оповив морок.

Отямився він з відчуттям різкого болю в правому вусі. Та зразу ж про нього забув — те, що він побачив, здавалося прекрасним сном, і лише

присутність стражника підтримувала враження реальності. Він лежав у просторій, світлій палаті, лежав на ліжку, вкритий ковдрою з пристебнутим зісподу білим простирадлом. Від його руки, що лежала на краю простирадла, від пальців ніг, які торкалися свіжого випраного полотна, від чистоти й м'якості постелі розливалася по тілу нечувана насолода. Мимоволі усміхнувшись, він помітив добрий погляд лікарняного служителя.

— Дайте чого попоїсти.

Цей чоловік подав йому окраєць білого хліба з маслом, Уайлд розплакався. Коли служник пішов, він зібрав розсипані по ковдрі крихти і, побачивши, що кілька крихт упало на підлогу, перегнувся з постелі й усі їх зібрав.

Скінчився перший квартал. Наглядач приніс йому Біблію і сказав, що відтепер він одержуватиме по одній книжці на тиждень. Це було велике щастя. Першого дня він зразу прочитав половину П'ятикнижжя, але потім став ощадливішим, дозволяв собі лише десяток, а то й менше, сторінок, побоюючись, що наглядач міг помилитись і вважати квартал чи місяць тижнем. З перших же сторінок, з оповідання про яблуко, гріх і рай здивувала схожість з його власною історією, і віднині в кожному персонажі, в кожній події, в гніві пророків і в плачі псалмів він знаходив якісь рисочки свого життя, нехай навіть якийсь невисловлений шепіт душі. Він не дійшов іще до половини Екклезіаста, як тиждень минув і він одержав нову книгу. З оправи він зрозумів, що вона не з в'язничної бібліотеки. Це був роман Волтера Патера "Марій-епікуреєць".

— Той добродій, який приніс книгу,— сказав наглядач,— жде в залі засідань. Начальник дозволив десять хвилин розмови.

Відводячи Уайлда за чверть години назад до камери, наглядач міг подумати, що веде божевільного. Уайлд щохвилини вибухав моторошним сміхом. Неможливо було дивитись на це заросле,

виснажене обличчя, на розширені, налиті кров'ю очі, на роздертий сміхом рот з вищербленими, гнилими зубами. Наглядач був присутній при розмові, і йому було незрозуміло, що такого приголомшливого могло міститися в обережних словах молодого адвоката. Найзвичайнісінькі запитання та кілька фраз про грошові справи. В'язнева поведінка викликала неспокій. Ідучи, наглядач мимоволі замкнув камеру на замок.

Розмова справді була на перший погляд зовсім буденна. Лише під кінець відвідувач, удаючи, ніби читає якийсь документ, сказав:

— Принц Флер де Лі1 просить нагадати вам про себе. Уайлд глянув здивовано, він не зрозумів.

— Цей добродій тепер за кордоном,— повторивши попередню фразу, уточнив адвокат.

І згадав Неаполь, віллу, книжку віршів. Усе зразу стало ясно. Уайлд засміявся — вперше з дня— вироку. "Принц Флер де Лі"! Можна вмерти зо сміху. "Принц Флер де Лі" нагадує про себе людині, у якої замість імені номер камери, однієї з тисячі в довгих галереях в'язниці. Коли йому заборонено будь-яке слово, найзвичайнісіньку фразу, яку може собі дозволити послідущий жебрак, хтось видає книжку віршів і, можливо, надихається спогадами про дивну, горезвісну дружбу. "Цей добродій тепер за кордоном". І, немов його божевільний сміх мав руйнівну силу, по камері, здавалося, промчала буря: розсипалося темне склепіння, повалилися вогкі стіни і відкрився широкий вид на простори моря, в якому купалися білі будинки Неаполя. Погляд угвинчувавсь у їхню гущавину, що пахнула свіжим, теплим повітрям, шукав знайомі дахи, фасади, ворота, щоб серед них виявити ту єдину віллу, яка, певне, згоріла б, якби її сягнула вбивча, наче блискавка, ненависть.

Три місяці Уайлд не думав про Дугласа. І раптом "принц Флер де Лі" сам нагадав про себе омертвілою пам'яттю.

Колись у далекі казкові часи жовтень сіяв золоте листя. Велике лапате кленове листя погойдувалось у повітрі обережно, наче птах, що спускається на землю. Слова леді Квінсбері звучали спокійно, м'яко. Він не розумів, що вона говорить,— бо в подиві дивився на пишну красу, на миловидне, майже дівоче обличчя цієї жінки, за плечима якої було більш як сорок років і безліч нещасть. Він дивувався, звідки такий неповторний спокій у дочки буйної сім'ї Монтгомері оф Еглітон, особливо коли вона змальовує вдачу її третього сина.

— Ви його не знаєте,— казала вона. — Бозі запальний, він, можливо, здатен на жорстокість, дуже марнославний. Водночас є в ньому щось, що я назвала б несумлінністю в грошових справах. Тут він просто не знає стриму. Я непокоюсь (який неспокій міг бути в цій істоті, чия присутність відчувалась так, наче разом з листям цього осіннього дня упав на землю шматочок неба), я непокоюсь, що ваша дружба розіб'ється, наштовхнувшись на ці вади.

— О міледі,— засміявся Оскар,— марнославство для юнака — щось на зразок гарної квітки, яку він може носити цілком невимушено, особливо якщо звуть "лорд Дуглас". А те, інше,— далебі, не знаю: розважливість і ощадливість — це чесноти, не властиві ні моїй натурі, ні моїй нації.

Цей жовтневий день у Брекнелі відтіснили інші спогади, і Оскар раптом побачив Альфреда так чітко, що боявся поворухнутися на нарах, — аби не кинутись на нього і не схопити за горлянку. У вухах лунав його голос, бачилися рухи нервових рук, знову стало чути чітко, ніби по краплині відмірювані, слова за весь довгий строк у три роки. В пам'яті ожили вулиці й провулки, якими вони ходили удвох, жебоніння води, дихання лісу, пориви вітрів, гра хмар,— усе, що колись супроводило їхні дні, вернулося так виразно, що він бачив навіть розташування стрілок на годиннику, який відмірює час для них обох. Потік страждання, що донині невтомно обертався навколо скутого паралічем розуму, вперше метнувся вбік, рвучись до гирла, яке лякало блиском сонця і свободи. За

одну ніч Оскар пройшов усі щаблі відчаю, люті, гіркоти, обурення, судомних ридань страху й німої муки.

Наглядач, прийшовши вранці, позадкував, ніби побачив упиря. З кутка дивилася на нього пара нестямних очей.

— Вас прийшла провідати ваша дружина.

У залі побачень за кілька метрів одна від одної стояли дві залізні клітки. У проході між ними стали два наглядачі. Коли за ґратами віконця протилежної клітки з'явилось обличчя, до половини прикрите червоною хусткою, так що видно було тільки ніс, блискучі очі та смужку лоба під сірим кашкетом, місіс Уайлд запитала:

— Це ти, Оскаре?

їй відповідав голос, якого вона ніколи не чула.

— Я вб'ю його, вб'ю! — кричав він. — Того ж дня, коли звідси вийду, того самого дня, коли його побачу, я вб'ю його, як собаку!

На годиннику, який наглядач тримав у руці, минуло п'ять хвилин, поки в'язень викричався, виплакався й утамувавсь.

— Говори голосніше,— заспокоївшись, сказав він і повернувся лівим боком обличчя до віконця. — Я не чую, що ти говориш.

Місіс Уайлд нічого не говорила. Знову якийсь час минув у мовчанні.

— Сіріл, що робить Сіріл?

Вона почала говорити про синів — спершу про Сіріла, потім про Вівіана, слова вихоплювалися безладно, змішуючись зі слізьми. Наглядач заховав годинник у кишеню.

— Оскаре!

Віконце в протилежній клітці було вже порожнє.

13 листопада 1895 року Уайлда перевозили з в'язниці Вендсворт до Редінга. На станції Кленем довелося півгодини чекати пересадки. День був сльотавий. Оскар стояв під дощем, на руках у нього були наручники. Люди зупинялися подивитись на арештанта. З нестямного виразу обличчя робили висновок, що це великий злочинець. Конвоїри не відповідали на запитання. Підійшов поїзд, і з числа пасажирів виділився новий гурт цікавих. Якийсь джентльмен зупинився, потім хотів був піти, але знову вернувся, перехопив в'язнів погляд і, підійшовши ближче, плюнув йому просто в очі.

— Це Оскар Уайлд! — вигукнув він.

Юрба заворушилась і обступила Уайлда щільнішим кільцем. Посипалися глузування, лайка, насмішки. Конвоїр узяв його під руку і відвів углиб вокзалу. Юрба рушила за ним і стояла, поки поїзд не повіз його геть з очей. Довгий час Уайлд щодня о другій пополудні плакав, згадуючи ті півгодини, проведені на станції Кленем.

У Редінгу правив жорстокий майор Айзексон. Протягом тривалої тюремної служби, яку він пройшов від найнижчих щаблів аж до посади начальника, він набув широких знань, що вимагається, аби страждання людини зробити ширшими, глибшими, тривалішими і призвести до смерті. А зі смертю він мав справу часто — йому найчастіше доручали засуджених до страти. Це був один із тих злочинців, яким дивна випадковість надала змогу щодня чинити злочини з цілковитою безкарністю і під охороною закону. Ніколи не полишаючи зубчастих

мурів своєї фортеці, ніби був певен, що за ними кінчається його безпека, він нажив жовтизну обличчя, безкровні руки з синіми жилами і невиліковний ревматизм, який лише розпалював його природну злість при кожному вибуху люті.

Одного разу наглядач, прийшовши в камеру до Уайлда незвичної пори, наказав йому скинути черевики і вийти в коридор.

— Навіщо? — спитав Уайлд.

— Стояти тут,— обличчям до стіни! — гримнув наглядач.

В'язень тремтів від холоду й страху. Переступаючи з ноги на ногу на холодній кам'яній підлозі, він намагався вгадати, яке покарання чекає на нього. Та більше, ніж покарання, боявся він оглянутися назад. Коли ж нарешті, після цілої нестерпної вічності, почув ходу наглядача, він завмер у нерухомості. Наглядач пожбурив на підлогу пару черевиків.

— Назад, у камеру!

У такий спосіб майор Айзексон видав своєму арештантові нові черевики.

Щокілька годин тишу порушували раптові зойки. З усіх камер їм відповідав придушений стогін. Здавалося, ніби кількасот в'язнів, один від одного відокремлених, які нічого один про одного не знали, утворюють єди^ не тіло, що зосереджено й чутливо все сприймає. Когось карали різками, а які вони мають бути завдовжки і завгрубшки, майор Айзексон давно вже вирахував і завжди власноручно нарізав їх із свіжого березового гілля. "Один, два, три, чотири",— лічили в камерах, і всі серця калатали сильніше на кожному зламі хвилинної тиші.

Раз у півтора місяця приходив в'язничний капелан. Превелебний М.-Т. Френд, прослуживши сорок п'ять років, перестав бути другом людей.

Він любив тварин: собак на ланцюгу і птахів у клітках. В'язничні правила не дозволяли тримати собак, тому він тримав чорних і простих дроздів та канарок; дві його кімнатки, завішані великими залізними клітками, були наче в'язниця у в'язниці. Ще здаля чувся в коридорі свист його астматичного дихання, а коли він заходив до камери, належало стояти струнко й відповідати "так" або "ні". Запитання стосувалися каяття, молитви. Потім ішло кілька цитат з Біблії. За кілька хвилин пастор ішов геть, лишивши трактат або брошуру, які в незліченній кількості доставлялися всілякими благочестивими товариствами. На порозі він іще обертався і нагадував в'язневі, що перший обов'язок — навчитися терпіння. Одного разу Уайлд не витримав.

— Я можу бути терплячим,— сказав він,— бо терпіння — це чеснота. Але тут від людини вимагають апатії, апатія ж є гріхом.

По неділях ходили до каплиці. Цим людям скорботи не дозволялося навіть сховати обличчя в руках. Належало стояти якомога штивніше й дивитися на вівтар, не опускаючи повік. Хто схилить голову, тому стражник піднімав її ударом кулака. У проповіді говорилося про щастя. Щастя полягало в тому, що злочинець живе в християнській країні, де турботливий уряд дбає однаковою мірою про благо його душі й про безпеку його грішного тіла, дозволяє йому захищати себе перед судом, а потім відкриває перед ним в'язницю, яка, немов чистилище, позбавляє його пороків.

Так було тут заведено, і до цього зрештою треба було звикнути. Нестерпними були всілякі несподіванки, і найгірша з них — інспекція. Приїзду якогось сановника передувало за кілька днів посилення вимог розпорядку. Били частіше й дужче, ніж завжди. Начальник в'язниці обходив камери, підлеглі, виказуючи запопадливість, сатаніли, для тих, хто провинився, не вистачало карцерів.

Уайлд щотижня одержував з в'язничної бібліотеки по книжці, інших містер Айзексон не дозволяв. Книжки були брудні, пошарпані — як і їх зміст. Спершу Оскар їх читав, потім і до цього охолов, тільки жадібно

чекав кінця кварталу, коли надходив лист від Роберта Росса. Там щоразу було з десяток сторінок, цікаво й дотепно написаних,— про сучасних письменників, про літературне життя, про книжки. В'язень не мав права сам одержувати листи, його вели до начальника в'язниці, і той їх читав йому. Містер Айзексон за цілий рік не вимовив би стількох слів, скільки було в кожному Россовому листі. Одначе він виконував свій обов'язок до кінця: правда, за годину-другу Уайлда кидали в карцер або давали йому випробувати гнучкість і міцність березових різок.

Тепер Оскарові важче було змагатися з тишею, ніж колись — з шумом. Але він навчився просівати її, немов незліченну кількість однакових круглих, беззвучних зерен. Ну який може бути шум від капців з товстої м'якої повсті, що ступають по добре підігнаних кам'яних плитах? А йому все-таки щастило вловити обережну ходу наглядача, він чув, як той наближається з глибини дальнього коридора, і за кілька секунд наперед угадував, коли засвітиться ліхтар у шпарині дверей.

Він жив нині самим собою, годувався власною субстанцією, як ті тварини, що сплять в темній самотності. Коли для нього вже було втрачено все прекрасне й блискуче, чим він колись володів,— розпач, наче полум'я, швидко все це поглинув,— лишилися ще якісь крихти, жалюгідні, нікчемні у своєму убозтві. Нараз чувся йому плач немовляти, плач другого його сина, Вівіана, що в перші дні так нагадував жаб'яче кумкання; коли, бувало, вночі він чув цей звук, зуби стискала судома люті. Або згадається стукіт повозів, які проїжджали за годину до світання по Тайт-стріт,— вони колись будили його своїм гуркотом, він чув лайку візників, виляски батогів,— а тепер у горлі пересихало на думку про те, яке було б щастя знову почути ці нічні шуми і знову, як колись, відчути надійність замкнутої кімнати, ласку закритих темними шторами вікон, доброту постелі, в якій він так легко знову здобував перерваний було сон.

З настанням дня прокидався його єдиний товариш — муха, яку йому вдалося не випустити зі своєї камери. Відвідини друзів приносили звістки зі світу й чимало гіркоти. Хто мав записку з міністерства, тому

дозволялася розмова в окремому приміщенні. За тим же столом сидів наглядач і пильно дивився на руки — чи не приніс гість чогось підозрілого. Блакитною або червоною хусткою Оскарові ледве вдавалося затулити спотворене обличчя. З кожним разом усе більше виднілося сивого волосся. Незагоєне праве вухо кривавило. Хіба не дають тут хоча б трохи вати? С-3-3 на таке запитання не відповідав. Він запевняв, що всі наглядачі до нього добрі, і опускав долі очі, щоб погляд не виказав його.

Ходити з похиленою головою стало тепер так само природно, як досі — тримати її прямо й сміливо дивитися вперед. Одного разу, повертаючись до камери, він помітив біля її дверей щось таке, чого раніше не бачив, але що, очевидно, завжди там було: табличку з номером камери і його прізвищем, на ній щоденно записували зауваження про поведінку в'язня. Та найдиво-вижнішою була дата — чітко написано "березень". На пообідній прогулянці він помітив над високою стіною огорожі верхівки кількох дерев. Гілля було чорне від сажі. Однак де-не-де на ньому проглядала зелень. Над деревами, вгорі, пливли хмари. Він опустив очі, ніби присоромлений виглядом цієї зухвалої свободи.

То був день незвичайних пригод. Після обіду Уайлда викликали до начальника в'язниці, який дав йому чорнило, перо й аркуш паперу з написом: "її Королівської Величності в'язниця в Редінгу".

— Це-три-три може написати листа. Якщо будете добре поводитись, одержите свого часу ще аркуш.

В'язень ніс аркуш паперу, наче святе причастя. Прийшовши до камери, він поклав папір на грубе вовняне укривало, яким було заслано нари, і накрив його хусточкою. Решту дня і всю ніч він роздумував, кому написати першому. В пам'яті крутилося кілька десятків імен, безліч фраз, справ, запитань, з яких треба було вибрати найдостойнішу особу і найважливішу справу. Другого дня зранку кілька годин пішло на миття підлоги та посуду.

— Я прийшов по листа,— сказав наглядач. — Начальник наказав повернути перо й чорнило.

Уайлд злякався.

— Зараз віддам,— забурмотів він. — За годину.

— Я вернуся за чверть години.

С-З-З подивився на руки, вони були брудні. Він кинувся до нар, стяг з них ковдру і, ставши на коліна, почав писати. Писав він Робертові Россу. Насамперед про дружину, потім дякував за постановку "Саломеї" в Парижі, нарешті перо прорвало папір, і крапля чорнила розпливлася довгою кляксою. "Боюся, тобі буде важко це читати, але ж мені не дозволяють тут мати ні пера, ні чорнила, і я відчуваю, що розучився писати,— ти вже мені вибач". Тепер треба перевернути аркуш. На другому боці ряди літер проступали жирними синіми смугами. З майже хворобливою обережністю він став писати в просвітах, прислухаючись до кожного шереху в коридорі. Із складеного вночі тексту нічого не лишилося. "Відпиши мені, будь ласка, зразу ж на цього листа, розкажи про літературу, про нові книжки тощо — також про роботи Джонса, про те, як Форбс-Робертсон керує театром, про всі нові задуми на сценах Парижа і Лондона. Постарайся дізнатись, що говорять Ле-метр, Бауер і Сарсі про "Саломею".

Через кілька днів майор Айзексон читав в'язню Россову відповідь. Читання тривало довго. Один раз він замовк на середині фрази і хвилину дивився на Уайлда. Пауза була зроблена в тому місці, де Росе писав про захват французької критики з приводу постановки "Саломеї" режисером Люньє По в Театрі дель Евр. Видно було, що цей погляд, який міряв в'язня вздовж і впоперек, марно намагається вставити його схудлу постать, вбрану в неоковирну робу, в образ далекого чарівного Парижа, побачити його серед позолоти і плюшу театру, серед розкоші пишно вбраних, напахчених жінок. Майор Айзексон з досадою

відвернувся від цього видіння і одним духом закінчив читати листа. Він здивувався, що Уайлд не рушає з місця.

— Я хотів просити...

— Паперу? Ні. В першому листі мені довелося вирізати цілий абзац. Ви скаржитесь на в'язницю. Це неприпустимо.

Наближався до кінця перший рік ув'язнення. Уайлда підбадьорювала надія, що його амністують. Друзі дуже про це клопоталися. Френк Гаріс зустрівся з головою в'язничної комісії. Сер Івлін Реглс Брайс понад сподівання виявив велике співчуття. Та коли з Редінга прийшов звіт із досить довгим переліком порушень, допущених С-З-З,— звичайно, самі дрібниці: не дотримується мовчання, камера погано прибрана, вранці запізнюється,— він заявив, що при такому стані речей не можна звертатися до міністра. Він би радив подати петицію з підписами відомих письменників, учених, акторів. Досить буде дванадцяти, навіть десяти, тільки б на чолі стояв хтось справді знаменитий, приміром Мередіт.

Мередіт відмовився. Слідом за ним — десять інших. Лишився тільки Шоу, який важив надто мало, щоб допомогти, проте достатньо, щоб зашкодити. По двох тижнях біганини Френк Гаріс пересвідчився; в усій Англії не знайти кількох видатних людей, які б визнали, що слід дарувати хоча б півроку звільнення з в'язниці письменникові, засудженому на два роки суворого ув'язнення. А прерафаеліт Гант, творець знаменитої картини "Світло світла", на якій Христос стукає в замкнені двері, відповів, що, на його думку, "правосуддя повелося з О. У. надміру поблажливо".

Тим часом було видано розпорядження, що ті, хто відбуває в'язничне покарання вперше, повинні носити зірку на шапці і на тюремній блузі. Майор Айзексон, не зволікаючи, оголосив про це своїм в'язням.

— Це для розрізнення,— додав він наприкінці. — Рецидивісти не повинні наближатися до них. Однак це розпорядження набуває чинності з сьогоднішнього дня і зворотної дії не має. Ті, хто перебуває тут давно, лишаться в звичному одязі.

Відтепер щоразу, коли по коридору проходив "зоряний", С-3-3 повинен був зупинятися й повертатись обличчям до стіни.

В середині червня Оскар Уайлд на звичайній денній прогулянці помітив у другій половині двора в'язня, якого супроводив конвоїр. Новачок був високий на зріст чоловік із спокійним, ясним обличчям, він раз у раз піднімав голову, одразу ж таки знов опускав її і на якусь хвилину замислювався. Ступав він напрочуд легко, весь час на кілька кроків попереду конвоїра, і виразно чулося рипіння піску під його сильними, гнучкими ногами. Хтось позаду Уайлда прошепотів:

— Гойдатиметься в зашморзі.

Чарлз Томас Вулдрідж, солдат королівської кінної гвардії, перерізав горло своїй дружині Лаурі на шляху між Віндзором і селом Клуер. Його засудили до страти через повішання, вирок мав бути виконаний за три тижні.

День у день він виходив на подвір'я в один і той же час, і не раз траплялося йому порівнятись із С-3-3, який ішов у колоні, проте очі їхні жодного разу не зустрілися — два кораблі, що проходять один повз другий у непроглядній пітьмі. Уайлд оповив його своїми думками, увібрав його образ у себе разом із таємницею того, що він учинив, і того, до чого йшов таким легким, безтурботним кроком. Та одного разу Вулдрідж на прогулянці не з'явився. Це було 6 липня. Погляди всіх були звернені в бік повітки, де звичайно фотографували арештантів. Поряд із повіткою темніла свіжа яма. Невеликим жовтим горбиком височіла викинута з неї глина. Бліді, схвильовані в'язні нечутно проходили мимо.

Уайлд, виносячи під вечір свою парашу, наткнувся в коридорі на чоловіка з дорожньою торбою, який зник у дверях канцелярії.

У вівторок, 7 липня 1896 року, всі камери були вимиті ще до шостої ранку. Але о сьомій їх знову замкнули, і лише крізь вічко в дверях можна було бачити наглядачів у парадних мундирах. Пройшли по коридору хірург Моріс і шериф Бленді, після чого, гучно грюкнувши, зачинилися ворота в'язничного подвір'я. Запанувала мертва тиша. О сьомій годині сорок п'ять хвилин почав дзвонити дзвін церкви святого Лавра, в'язня і мученика. Дзвін бамкав чверть години, і за цей час відбулося те, що звичайно відбувається: кат зв'язав засудженому ноги біля кісточок, накинув на очі чорну хустку і висмикнув з-під ніг підставку. Конвульсію, що пробігла по всьому тілу, Уайлд відчув у ту мить, коли ступні кавалериста втратили опору й повисли в порожнечі. Дзвін замовк, на даху в'язниці підняли чорний прапор на знак того, що правосуддя звершилося.

Камери відімкнули тільки опівдні. Надворі стояла липнева спека. Під високим муром земля була скопана, і валялося кілька грудочок негашеного вапна. Дев'ять разів протягом години пройшов Уайлд повз це місце. Кілька кроків, і воно вже позаду. І щоразу він бачив — лише він один бачив — усе, як є, аж до жовтого дна ями, залитої асфальтом. Бачив голе тіло, прикрите ядучим вапняним саваном, бачив руки в наручниках, синю набряклу шию і вибалушені очі. І він дивувався, що там не було хреста, який колись стояв поміж двома розбійниками.

Тепер він був ближче до неба, відколи бачив лише малий клаптик над в'язничним подвір'ям, відколи спустився в такі безодні людського життя, з яких опівдні видно зорі. Він справді відчував себе послідущим з послідущих. Кілька місяців тому померла його мати. Дружина змінила прізвище, закон позбавив його дітей. То був страшний удар. Під кінець довгої, заповненої слізьми ночі він упав навколішки:

— Тіло дитини — як тіло Господнє. Я не гідний ні одного, ні другого. Стан його душі був йому незрозумілий. Хвилинами він вірив, що ніщо в

світі не позбавлене сенсу, а надто страждання, і йшов до релігії, та потім вертався назад і з глибоким розчаруванням дивився, як те, що здавалося ласкою, відлітало без сліду. Лишалася тільки тривога. Але тривога не могла надто довго жити в людині зламаній і смертельно змученій. Тривога — це завжди якийсь, хай невеликий, залишок сил і прагнення боротьби. Оскар уже не хотів боротись. Він скорився.

І тоді він знайшов істинний скарб, про який ніколи б не здогадався раніше: покору. Він сховав його в своїй душі, ніби то було насіння нового життя.

Якось у ці дні в'язень, що йшов позаду, прошепотів:

— Мені шкода вас, Оскаре Уайлд, ви повинні страждати більше від нас.

Знадобилося неймовірне зусилля волі, щоб не обернутись на цей несподіваний голос співчуття. Мовчати, одначе, було негарно. І він теж пошепки підповів:

— Ні, друже мій, ми всі страждаємо однаково. Наглядач помітив їхню розмову.

— Це-три-три, це-чотири-вісім, вийти з шеренги.

Допитавши кожного окремо, начальник в'язниці не знав, кого покарати суворіше: кожен признавався, що це він перший порушив мовчання. Врешті обох покарали двома тижнями карцера.

Уайлд вийшов з карцера геть змінений. Він більше не думав про самогубство, бажання смерті полишило його.

Несподівано він дізнався, що хтось думає про нього, хтось, із ким він незнайомий, хтось, для кого він лише істота, яка страждає, і, навіть

більше, дізнався, що може відплатити тим же. У простому факті, що дві людські істоти в пориві жалю схилились одна до одної серед усієї цієї недолі, яка здавалася неминучою, можна було почерпнути певність, що не все марне, що є сили, здатні очистити душу світу від жорстокості й злоби. Досі — за винятком тих хвилин, коли слово, жест, вираз обличчя друзів під час побачень з ними показували йому, що ще не всі нитки порвані між ним і життям,— за весь тривалий строк ув'язнення не було жодної години, яка подарувала б йому співчуття. І саме воно виявилося тепер єдиною точкою опори проти розкладу його єства.

Відтоді як він розділив своє страждання з юрбою сірих братів, йому здавалося, ніби душа його поширшала, ніби свіжа сила оживила його уяву. Чи не означало це наближення до Христа, чия уява була стійкою і всепроник-ною, як вогонь? Христос розумів проказу прокаженого, сліпоту сліпого, жорстоку захланність тих, хто живе для насолод, розумів особливе убозтво багатія.

У цей час в Уайлда було кілька книжок. Софокл, Данте, трохи сучасної поезії. Все це він облишив заради Євангелія грецькою мовою, яке прислав йому Росе. Щоранку, скінчивши прибирати камеру та мити посуд, у якому приносили їжу (він пишався, коли вдавалося довести до блиску стерте олово), він читав уривок з Євангелія, десять-дванадцять віршів. Грецька мова повертала незбагненну свіжість слова, яке в проповідях пасторів покрилося пліснявою. Немовби виходиш з тісного, темного будинку в сад, де розквітли лілеї. Він вірив, що Христос говорив грецькою мовою, що він чує справжнє звучання Його слів, і з насолодою думав, що Хармід міг би Його слухати, Сократ міг би з Ним сперечатись і Платон міг би Його зрозуміти. Він дивувався з того, що з дому назаретського теслі вийшла особистість безмежно більша, ніж будь-яка із створених міфом чи легендою, особистість, чиїм призначенням було відкрити світові містичний сенс вина й красу польових лілей, відкрити такими засобами, яких не відали ні в долинах Кіферону, ні на лугах Енни.

Цей шлях, одначе, вів Уайлда не вище, ніж на якийсь приємний пагорб, обсипаний пилком місячного сяйва, овіяний пахощами квітучих долин. Не було жодних ознак того, що тепер він більше, ніж будь-коли, міг сподіватися на допомогу релігії. Віра, яка інших веде до незримого, у нього завжди зупинялася на речах, приступних зорові й доторкові. Чим біднішою ставала дійсність, тим слабшою була його віра — звісно, віра в світ. Його ставлен-.ня до релігії ніколи не сягало більшої глибини, ніж у той час, коли в нього з'явилася думка заснувати братство невіруючих з особливим культом: перед вівтарем, на якому не мала горіти жодна свічка, священик з непогамовним серцем буде правити месу над неосвяченим хлібом і келихом без краплі вина. Ця думка виникла в Редінгу.

Спізнавши покору, осягнувши співчуття і, нарешті, вступивши в спілкування з грецьким текстом Євангелія, яке оживило його зів'ялу вразливість до прекрасного, Оскар Уайлд усе-таки дуже змінився. В його душу ввійшло трохи світла. Новий наглядач галереї С. Мартін, познайомився з ним уже як з людиною, якій не чужа усмішка.

Коли Мартін уперше відчинив двері камери, в'язень стояв спиною до нього. Наглядач сказав "доброго дня", і тоді на нього глянуло обличчя, на якому усмішка перемагала здивування. Важко пояснити, скільки ласкавості можуть умістити ці двоє слів, які на усьому білому світі говорять і на які відповідають з такою байдужістю! Привітання це було таке несподіване, що Уайлд нічого не відповів, лише стояв здивований, пильно дивлячись незнайомцеві в очі. Хвилину вони дивились один на одного, і це було початком їхніх приятельських стосунків.

Не без впливу Уайлдових друзів похмурий Айзексон пішов з Редінзької в'язниці, і його місце зайняв статечний, добродушний майор Нельсон. С-З-З дізнавсь про це, коли йому принесли сінник, дуже вбогий на погляд людей поза мурами в'язниці, але для людини, яка пролежала кількасот ночей на твердих дошках, то був майже предмет розкоші. Йому дали також книжки, папір, перо, чорнило. Стіл він спорудив собі сам, кладучи свої дощані нари на два ослінчики. Йому дозволяли

вечорами мати світло, маленький газовий вогник. Весь вільний час він писав. Заради самої насолоди користуватися пером переписував цілі сторінки італійського видання Данте. До огрубілих, покалічених пальців поверталася втрачена гнучкість.

Він був у захваті. Вістрям сталевого пера він проорював борозну нової творчості. Від неї йшов запах речей невідомих і близьких форм5і картин, думок, цілого світу, що народжувався, світу, якому бракує лише слів для життя,— той незрівнянний запах, що ллється від мозку до серця в пульсуючих струмках розбурханої крові. Душа розширювалась у величезний, розмаїтий краєвид; були там вершини з неприступними кручками, глибокі, темні долини, простиралися далекі моря сновидінь. Буйне багатство образів розсувало тісні межі камери. Вдивляючись у цей безмір, дивовижний і пустельний, як всесвіт перед днями творення, Оскар Уайлд відчував гордість нового життя, радість від великої могутності, окрилене серце. Встаючи вранці, він вітав день вигуком щастя: "Який початок, який чудовий початок!"

Нарешті, взявши аркушик голубого паперу з тюремним штампом, він почав: "Дорогий Бозі. Після довгого й марного очікування я вирішив написати тобі першим, як для твого, так і для мого добра, бо не міг пережити думки, що пробуду у в'язниці два довгих роки, не маючи від тебе жодного слова, жодної звістки, крім тих, які були для мене прикрими. Наша нещаслива й гідна жалю дружба..." З цих слів витяглася нитка всієї історії їхньої дружби — з датами, цифрами, найдрібнішими подробицями, з визнаннями в тому, чого не обговорював жоден суддя. В розкритті минулого, у вимітанні давнього сміття зайшла мова й про щось нове, і ця ерізШІа іп сагсеге іп уіпсиїіз1 несла звістку про науку в'язничного буття, про вправи в покорі, про пережиту ганьбу, про радість співчуття.

Почав він свою сповідь у січні докорами, що Бозі так уперто мовчить, а закінчив у березні словами: "Пиши мені з усією відвертістю про себе, про своє життя, про друзів, справи, книжки..." Невже він думав, що час

зупинився і чекає, як посильний, якому слід віднести цього термінового листа?

Віддавши майорові Нельсону останній аркуш свого рукопису, Оскар відчув величезну полегкість, ту внутрішню умиротвореність, яку віруючому приносить сповідь, а письменникові — перекладення своїх страждань на милостиве і цілюще слово. Та заразом відринула сміливість, що спонукала його протягом цих місяців на таку зухвалу відвертість. Він бачив лист у Ду-гласових руках, бачив його спотворене, розпашіле обличчя, побілілі від гніву очі. Яке щастя, що рукопис перебуває під замком у коменданта в'язниці і буде відісланий не раніше, ніж він, Оскар, того побажає. На другий день, одначе, він писав Россові:

"Окремо посилаю тобі рукопис, який, сподівають, дійде до тебе цілий і неушкоджений. Тільки-но прочитаєш, прошу тебе розпорядитися, щоб виготовили точну копію... Рукопис надто довгий, щоб довірити його переписувачу, а твій власний почерк, дорогий Роббі, в останньому листі говорить мені про те, що тебе цією справою обтяжувати не можна. Гадаю, єдино слушне — бути цілком сучасним і віддати передрукувати його на машинці. Місіс Маршал могла б прислати тобі одну із своїх друкарок — в таких речах можна довіряти лише жінкам, бо в них немає пам'яті на важливі справи,— і виготовлення копії відбувалося б під твоїм наглядом. Запевняю тебе, друкарська машинка, якщо на ній грають з експресією, не більш набридлива, ніж фортепіано, на якому грає сестра чи яка-небудь кузина. Правду кажучи, багато з тих, хто дуже прив'язаний до хатнього вогнища, віддають перевагу друкарській машинці.

Я хотів би, щоб копію зробили на тонкому, але доброму папері, такому, яким користуються для переписування ролей у театрі, і щоб були широкі береги для поправок... Прочитавши цього листа, ти побачиш психологічне пояснення поведінки, яке зовні могло здаватися поєднанням ідіотизму й банальної бравади. Настане час, коли треба буде розповісти правду,— не конче за мого життя... Але я не збираюсь

вічно перебувати біля Гротескного ганебного стовпа, до якого мене поставили..."

Рукопис йому, одначе, довелося самому забрати лише в день звільнення.

Тепер він уже лічив дні до кінця строку. Радість зливалась зі смутком. Трагедія тяглася надто довго, кульмінація її давно минула, увага світу встигла повністю згаснути. Він вертався в життя людиною нікому не потрібною, людиною, про яку забули, чимось на зразок воскреслого вампіра з посивілою головою і спотвореним обличчям. І все-таки кожна прогулянка подвір'ям була жорстокими тортурами. Верхівки дерев за огорожею вкрилися листочками дивовижного яскраво-зеленого кольору. Очам було боляче дивитись. Квітневий вітерець промовляв віршами Вордсворта. Легені не могли його вмістити. Здавалось, у в'язниці тепер стає дедалі темніше. Наглядач Мартін помічав його терзання.

— То вже так воно є,— повторював він,— адже кажуть, що найтемніша година ночі — перед світанням.

І Оскара знову охоплював трепет щастя на думку, що того дня, коли він одержить свободу, в садах буде квітнути бузок і він побачить, як вітер хилить його кущі, і вдихатиме його запах. Він відчував, що його душа, вступивши в найтісніший зв'язок із душею вселенською, відгукується на найтонші відтінки барв у чашечці квітки і на найтонші звивини мушлі, викинутої на прибережний пісок. І він догадувався, що за цією барвистою, дзвінкою, трепетною красою існує незнаний дух, з яким йому треба укласти союз.

Коли 17 травня С-3-3 увійшов до кабінету начальника в'язниці, майор Нельсон підвівся:

— Через два дні ви будете вільні. Наш закон вимагає, щоб в'язень вийшов на. волю з тієї ж в'язниці, куди був направлений після вироку. Сьогодні вночі вас відправлять з Редінга в Лондон. Ясна річ, у вашому власному одязі.

Оскар узяв штани, жилет і сюртук, що лежали на столику. Вони пахли затхлістю стінних шаф, де їх протримали два роки. На столику ще лишився обв'язаний шнурком пакунок. Узявши його, Уайлд відчув рукою вагу своєї письмової сповіді.

— Я вважав за краще,— сказав майор Нельсон,— не посилати це зі своєю печаткою.

Оскар кивнув:

— Може, так і краще.

Начальник в'язниці взяв його під руку.

— Ще одне слово. Сьогодні в мене були два американські журналісти. Говорили, що хотіли б із вами зустрітись. Я дозволив. Мова йде про годинну розмову, щось на зразок інтерв'ю. Вони вам зразу ж виплатять тисячу фунтів. Тисячу фунтів чеком або, якщо побажаєте, готівкою.

Уайлд позадкував.

— Я не розумію, пане директоре, як можна пропонувати таке джентльменові.

— Ах, містере Уайлд, я не хотів вас образити. Мені дуже прикро. І я на цих справах не знаюсь. Я думав...

Майор Нельсон був такий знічений, що Уайлд усміхнувся.

— Я ладен дякувати Богу за те, що він протримав мене у в'язниці довше, ніж бажали мої друзі. Це дало мені змогу пізнати в цих стінах таке велике серце.

І подав майорові руку. Начальник Редінзької в'язниці міцно її потиснув.

Увечері 18 травня Уайлда перевезли з Редінзької в'язниці в Пентонвільську, перевезли таємно, щоб уникнути будь-яких демонстрацій. Наступного дня він був звільнений. За дворічну роботу йому виплатили півсо-верена. Було це рано-вранці 19 травня 1897 року. Біля воріт чекав невеликий екіпаж. У ньому сиділи Росе і превелебний Стюарт Гедлем, який вніс колись за Уайлда заставу і обіцяв, що відвезе його з в'язниці до себе додому. Приїхали вони туди о шостій ранку, і Оскар уперше після двох років випив чашку кави. Через годину з'явилося подружжя Леверсон. Коли Уайлд зайшов до вітальні, щоб з ними привітатися, у них виникло таке враження, ніби вони бачать короля, що вертається з вигнання.

— Як це мило,— сказав він,— що ви вгадали, який капелюшок треба надіти о сьомій ранку, щоб привітати так довго відсутнього друга.

Говорити про майбутнє. У Оскара був лист від Гаріса, який запрошував вирушити разом у подорож по Франції.

— Це неможливо,— жахнувся Уайлд. — Спілкування з Гарісом схоже на нескінченний футбольний матч.

VIII

Після сильної хитавиці з волі весняних вередів Ла-Маншу пароплав лише за кілька миль від порту заспокоївся і пройшов між молами Дьєппа

під тихий плюскіт, яким спокорені води гавані приймають судна з чистого моря. Для Оскара Уайлда, що стояв на верхній палубі, цей легенький плюскіт був ніби доторком дружньої руки. Він з усіх сил вдихав повітря свободи і раптом затамував дихання, вловивши десь на його дні запах просмолених мотузів. Але то були всього лише линви, які накинули на борт пароплава. Роберт Росс вийшов з каюти, тримаючи на руці пальто. Він подав пальто Оскарові, силою примусив надіти ("В травні не буває спечно") і побіг збирати валізи.

Через годину їхні речі виносили з дрожок. Побачивши назву готелю "Сендвіч", Уайлд засміявся:

— Мабуть, Діккенс тільки з неуважності забув уставити його в який-не-будь роман.

За хвилину біля конторки портьє він записував своє прізвище в книгу. Маленький Роббі став навшпиньки і, глянувши через його плече, із здивуванням прочитав: Себастьян Мельмот.

— Так, дорогий мій,— мовив Оскар. — Це буде найбільш підходяще ім'я. "Мельмот Мандрівник", пригадуєш? "Une grande création satanique du révérend Maturin"1, як каже Бодлер. Метьюрін, друг Ґете, Байрона, Вальтера Скотта, був двоюрідним дідом моєї матері. Сідаючи писати, він наклеював на лоба облатку. Себастьян Мельмот — добре звучить. Святий Себастьян був гарний. До того як його біле тіло покололи стрілами, він ходив у пурпурі й золоті, як офіцер імператорської гвардії. Він жив на Палатіні. Як я. І я жив на Палатіні.

Правда, ім'я Себастьян застрягло в його пам'яті ще й з іншої причини. Вийшовши з тюрми, Оскар подався в Бромптонський монастир, щоб поговорити з отцем Себастьяном Бауденом. Він хотів тут-таки перейти в католицтво і прийняти нове віровизнання з рук цього побожного старого. Але отця Баудена в монастирі не виявилось. Уайлда попросили пройти до пріора. Він сказав, що ще вернеться, і більше туди

не з'являвся. Вдруге в житті Уайлд підійшов до порога католицької церкви і вдруге не переступив його.

Дьєпп охоче відвідували паризькі літератори, але, дізнавшись, що туди приїхав Уайлд, кілька з них одразу втекли, зате наринула ціла галайстра молодих поетів. Оскар розкішно пригостив їх у "Кафе де Трібюн". Але вони поводились так галасливо, що супрефект попередив Уайлда: він не допустить нових "оргій", як він висловився. В цих словах відчувався стиль англійських туристів, які не бажали жити з Уайлдом під тим же клаптем неба.

Росе обшукав усі околиці й нарешті в малесенькому Берневалі найняв дві найкращі кімнати в "Отель де ля Пляж". Це був єдиний готель у селищі. За-ходячи до приготовлених для нього кімнат, Уайлд зрозумів, з якої причини Роберт напередодні не з'являвся в Дьєппі. В просторому кабінеті, куди лилося сонце з трьох великих вікон, стояла, крім звичних меблів, шафка з книжками.

Несподівана радість. Флобер, Стівенсон, Бодлер, Метерлінк, Дюма, Кіто, Марло, Чаттертон, Колрідж, Анатоль Франс, Ґотьє, Данте, Ґете. Він поглядом перебирав ці імена, наче струни. Від них ішли звуки його улюблених ритмів, виливалися образи творчих мрій, яким достатньо шелесту сторінок, щоб у них завирувало невпинне життя. Він знову міг сам собі визначати кожний свій день, заповнювати кожну годину. Міг собі сказати: "Завтра на світанні я вийду з похмурим Пафнутієм на пошуки Таїс, а під вечір послухаю пісню, якою Саламбо зустрічає схід місяця". Впродовж довгих, порожніх днів він дозволить Бодлеровому відчаю жити в своєму серці, яке ще зберігало відбиток власного відчаю, і з потужним потоком поезії Ґете випливе до якоїсь нової зірки радості. Для Оскара, що зголоднів у в'язничній пустелі, вигляд цієї книжкової шафки був як запах оазису. Коли він тиснув Россову руку, вона була волога — Росе щойно побризкав водою квіти біля готичної статуетки Матері Божої, яку він поставив у кутку кімнати.

Зразу після сніданку Росе поїхав, і Оскар лишився сам. Насунули хмари, ринула сильна злива. Коли небо прояснилося, вже сутеніло. Гроза тривала кілька годин, проте Оскарові видалась єдиною страшною миттю. Перехід від затхлої камери і в'язничної нерухомості до безмежних морських просторів, до блискавок і громів, до розкутості вільного існування був надто різкий: відходячи від потемнілого вікна, Оскар відчув таке сильне запаморочення, що ледве дістався до крісла. У двері постукали. На порозі стояв чоловік у пальті, з якого текла вода, і в покритих грязюкою черевиках. Він не наважувався зайти до кімнати і здаля простягав листа.

Бозі нарешті відгукнувся. Як завжди, в його листі були образи й погрози. Оскар поклав листа на нічний столик. Вийти попросити світла не було сили. Стало геть темно. Світ за вікнами згустився в непроникний вал пітьми. Це було мало не страшніше від в'язниці. В готелі панувала цілковита тиша, не відчувалось ані найменшої ознаки життя. Чувся лише гук припливу. Думка, прикута до цих гучних і дедалі ближчих хвиль, до цієї єдиної реальності, ніби сама починала гойдатися, втягуючи все його єство в своє кружляння, і вже не можна було опертися відчуттю, нібито ця темна кімната — загублений у морі човен; руки, марно шукаючи весел, зісковзнули не по бильцях крісел, а по борту човна, що зненацька нахилився, і тут щось остаточно зламалось і понеслося в бурхливому шумовинні.

Господар готелю, пан Бонне, увійшовши із засвіченою лампою, побачив, що Оскар лежить на підлозі непритомний. Він покликав служника, і вони вдвох перенесли Оскара на ліжко. Тут він розплющив очі. Потім сказав, що хотів би заснути.

"Цієї ночі я не міг спати,— писав він вранці Россові. — Обурливий Альф-редів лист був у моїй кімнаті, я, не подумавши, перечитав його вдруге і лишив біля ліжка. Мені снилася мати, вона мене попереджувала, непокоїлася за мене. Я вже знаю — щоразу, коли я в небезпеці, вона так чи інакше з'являється, щоб застерегти мене. Тепер я відчуваю справжній страх перед цим нещасним, невдячним юнаком,

перед його позбавленим уяви егоїзмом, пс ред цією цілковитою відсутністю будь-якої чутливості до того, що є в інших доброго, милосердного чи що прагне бути таким. Я боюся його як лихого впливу. Бути з ним означало б вернутися у пекло, з якого я вже вирвався, в чому я певен. Сподіваюсь, що більше ніколи його не побачу".

Сніданок принесли до кімнати. Він зразу відклав листа і, поївши, сам відніс тацю з посудом. День став мимоволі заповнюватись безліччю дрібних дій: Оскар витирав пилюку, збирав з підлоги кришки, давав лад книжкам і паперам. В усьому цьому він не відчував себе самим собою, і йому здавалося, що світ перемінився, став від нього більш далеким, менш зрозумілим, а головне, менш реальним. З від'їздом Росса зникло відчуття, ніби все, що нині діється, перебуває у зв'язку з минулим. Оскар просто ще не вловив ритму цієї нової самотності.

Коли треба було вийти з готелю, довелося подолати певну несміливість. За порогом лежав край буйних лугів і острівців лісу. Біля рибальських хатин чоловіки курили люльки, а жінки лагодили сіті. Оскар вітав їх усмішкою, кивком голови в баскському береті. До обіду в нього вже було кілька знайомих, дітлахи йшли від нього з пригорщами мідяків.

"Відчуваю, що Берневаль буде моїм домом,— провадив він далі початого листа. — Адже дивно, що привіз мене сюди білий кінь, родом з цих місць, який знав дорогу й поспішав провідати батька й матір, обоє вони в поважному віці. Дивно й інше: я звідкілясь знав, що Берневаль існує і що він приготовлений для мене".

Під час обіду він познайомився з літнім добродієм, який приїхав на два дні і наймав номер у цьому готелі вже протягом двох років. Очевидно, в нього не було інших справ, окрім того, щоб їсти та вигріватися на осонні. Він скаржився на відсутність театру. Мосьє Бонне, подаючи омлет, зауважив, що театр йому зовсім не потрібен, оскільки він лягає спати о восьмій годині. Рантьє став заперечувати: тому, мовляв, він і лягає о восьмій, що немає театру. Сперечались вони досить довго, обмінюючись майже ритуальними фразами,— така розмова

повторювалась уже не раз. Добродій під кінець погодився, що Берневаль — найбільш придатне місце для людини на землі. Пані Бонне висловила переконання, що містер Мельмот проведе тут усе життя.

Другого дня була неділя. Коли служник зайшов до кімнати Уайлда і розчинив вікно, разом із сонячним світлом ринуло бамкання дзвону: Notre Dame de Liesse — Свята Діва Радості скликала на відправу. Уайлд зібрався лише о десятій годині. Церковка, не більша від студентської кімнати в Оксфорді, була повна. Якийсь чоловік поступився Уайлдові своїм місцем на лаві. Після служби вони вийшли разом. Це був багатий селянин, який одразу ж розповів про свої печалі — він бездітний і зовсім самотній посеред свого багатства. Оскар порадив усиновити сиріт. Можна взяти двох хлопчиків і одну дівчинку, так буде найкраще. Бретонець уже не раз думав про це, але його стримувало побоювання — адже діти спочатку добрі, а згодом псуються.

— Усі згодом псуються,— сказав Уайлд.

— Треба б мені ще порадитися з панотцем. Розумієте, в мого батька був апоплексичний удар. Сиділи ми з ним і розмовляли. Раптом він упав. Я підняв його й відніс у ліжко. Там, на ліжку, він помер. Але при цьому був я, ви розумієте, син.

У понеділок Оскар писав листа Россові далі: "9-а година ЗО хвилин. Море і небо — опалові, жодного малюнка не пливе їхніми просторами, лише повільно ковзає рибальський човен і тягне за собою вітер. Іду купатись".

Той, хто побачив би Оскара на березі, міг би подумати, що роки в ув'язненні були просто періодом лікування, яке зменшило вагу огрядного, неповороткого тіла. Стрункість, міцність м'язів надавали йому молодого вигляду. Лише у волоссі біліло кілька сивих пасем, неначе нитки тюремного павутиння. Але він іще відчував страшне виснаження. Не було сил ні для якої роботи, звичайний лист вимагав

великих зусиль. В останні місяці, коли Уайлд писав те, що згодом названо "Бе Ргоішкііз", він витав на таких висо-костях, що нині, на рівні моря і спокійної чистоти його безмежжя, він відчував сп'яніння.

Редінзька в'язниця ще полонила його думки. В нього було там багато друзів — дехто вже звільнився і приїхав його провідати, дехто ще лишився там. Він посилав їм гроші, пам'ятні подарунки. В "Дейлі кронікл" від 28 травня, менш ніж через десять днів після звільнення, він помітив статтю про мордування дітей у в'язницях і про те, що наглядача Мартіна звільнили за те, що він дав голодним хлопчикам кілька сухарів.

Невдовзі рознеслася чутка про того, хто мешкає в Берневалі під іменем Себастьяна Мельмота. Першим здійснили паломництво поети з Монмартру, за півдня вони знищили всі запаси вин, грогів і абсенту в "Отель де ля Пляж" і подалися в Дьєпп, де Уайлд дав їм прощальний обід у "Кафе де трібюн",— нова прикрість для супрефекта. Приїхав Андре Жід потиснути руку друга, руку з червоними пальцями і потрісканою шкірою. Представники кількох великих паризьких газет пропонували чималі суми на постійний фейлетон. З'явився директор театру з проханням написати нову п'єсу. Кожен повертався з пригорщею парадоксів, історій, афоризмів і переконанням, що розмовляв з людиною, яка перебуває на шляху від однієї вершини до іншої.

Бозі змінив тон своїх листів. Він знову був чуйним і сердечним, а якщо скипав від гніву, то це свідчило про силу його прив'язаності — він обурювався з усього, що їх розділило. Уайлд писав йому щодня. "Не думай, що я тебе не люблю. Безперечно, я люблю тебе більше, ніж будь-коли. Одначе з нашого життя невідворотною силою виключено будь-яку можливість зустрічі. Лишилася нам тільки свідомість, що ми любимо один одного, і я всі дні думаю про тебе, знаю, що ти поет, а це робить тебе вдвічі для мене дорогим і чудесним".

У середині червня вони почали думати про побачення. Дуглас був у Парижі і запрошував до себе. Оскар не хотів поки що з'являтися в

Парижі, не вистачало сміливості. "Приїдеш до мене в суботу, але не під своїм ім'ям. Ти відрекомендуєшся тут як Шевальє Флер де Лі або Жонкіль дю Валон"1. З наступною поштою він відіслав листа, в якому писав, що треба щось вирішувати, в таких справах не повинно бути довгих вагань: Бозі прибере ім'я Жонкіль дю Валон. Коли Бозі вже готовий був їхати, від бекара надійшла телеграма, щоб він у Берневалі не з'являвся. Одночасно Росе одержав листівку: "А. Д. тут немає, і ніколи не було мови про те, щоб він сюди приїхав".

Причиною раптового відступу був лист, в якому оборонець Уайлдової дружини натякав на якісь "відомості від приватних осіб". Оскар був певен, що його оточують шпигуни, що Квінсбері має в околицях Берневаля своїх людей, які стежать за ним, доповідають про кожен лист, заглядають у вікна; він був певен, що будь-якого дня може з'явитися маркіз і влаштувати скандал, він боявся, що його виженуть з готелю. Плітки французьких газетярів викликали в нього відчай. Писали, ніби він був на перегонах у Лоншані в товаристві Дугласа. Гроші з Лондона не прийшли: мабуть, його позбавили ренти.

Власних засобів для існування в Уайлда не було. Після виходу з в'язниці йому вручили близько 800 фунтів, зібраних друзями. Цього цілком могло вистачити до того часу, коли він знову міг би з'явитися з новими творами. Але він уже не був людиною, здатною укладати союз із майбутнім.*І він прийняв допомогу дружини. Констанція призначила йому з власного капіталу сто п'ятдесят фунтів річного доходу. Вона, одначе, поставила умову, щоб він не зустрічався з Дугласом. Було також висловлено припущення, що вона вернеться до нього разом з синами після випробувального річного терміну.

Тим часом Бозі слав телеграми по кілька разів на день. У Берневалі телеграфного апарата не було, телеграми доставляли з Дьєппа, за кожну доводилося платити кілька франків. Уайлд намагався його заспокоїти: "Ми повинні листуватися лише про те, що ми любимо,— про поезію і про перетворення ідей в образи, що є інтелектуальною історією мистецтва. Я думаю про тебе безнастанно, одначе нас розділяють

безодні безмісячної ночі: ми не в змозі подолати їх, не наражаючись на огидні, не гідні згадки небезпеки. Згодом, коли переполох в Англії затихне, коли можна буде зберігати таємницю і коли світ вважатиме за слушне мовчати, ми зможемо побачитись, але тепер, сам розумієш, це не можливо. їдь куди-небудь, де ти зможеш грати в гольф і повернути собі колишній колір обличчя, свої лілеї і троянди..."

Бозі перестав писати. Оскар знову почав думати, що доживе свій вік у Берневалі. Наприкінці червня він відсвяткував ювілей королеви Вікторії частуванням для дітей. За столом сиділо десятка півтора хлопчиків, він пригощав їх порічками, кремом, шоколадом, абрикосами, перед кожним стояв келих із гренадином. Посеред стола сяяв глазур'ю великий торт, оточений вінком червоних троянд. На пам'ять дітям були подаровані сурми й акордеони. Діти співали "Марсельєзу" і "God save the Queen"1, гукали "віват" на честь королеви і пана Мельмота. Дивлячись на їхні темноволосі голови, Уайлд думав про своїх хлопчиків, доля яких була йому невідома.

І вони теж нічого не знали про батька. На дім звалилося незрозуміле нещастя, батько кудись зник, а мати з ними втекла. "Що сталося з нашими іграшками?" — питали вони. Тільки через багато років молодшому синові Вівіану випадково потрапив до рук каталог аукціону на Тайт-стріт, і він там прочитав: "Велика кількість іграшок — 30 шилінгів". Одначе ніхто не хотів йому сказати, що сталося з батьком. Мовчав і старший брат Сіріл, а він же знав. Йому вдалося прочитати газети із звітами про процес. Відтоді хлопчик замкнувся в собі, і ніхто не бачив усмішки на його обличчі.

Вони з матір'ю мандрували по Європі. Побували в Швейцарії, в Італії, відвідували школу в Німеччині, Вівіан якийсь час пробув у єзуїтів у Монте-Карло. Вони змінили прізвище — тепер воно було Голланд — і тремтіли зі страху, що хтось може взнати їхнє походження. Врешті батько став легендарною постаттю — для одного сина страшною, для другою таємничою.

Він тим часом обдумував, коли і як вернутись до життя. Був у нього єдиний і найпрекрасніший шлях — творче слово. Чи не для того доля, втілившись у непоказну постать Росса, закинула його на цей бретонський берег? Він думав про те, як багато поетів, письменників, мислителів, відійшовши від світу, замикалися в якому-небудь тихому куточку землі й потім прославляли його чаром свого імені. Він мріяв про маленький будиночок з біленими стінами, з бантинами під покрівлею, як у старих англійських фермах XVI сторіччя, і врешті найняв собі шале Бурже, щось на зразок вілли за кількасот метрів від готелю. У своїй уяві він порівнював це шале з віллою, яку описує у своїх листах Пліній. Тут теж були кімнати для кабінету і їдальні, та ще три, щоб улаштувати спальні для різних пір року; з великого балкона видно було опалові простори моря, і в особливо ясні дні на обрії біліли 6eL реги Англії, а через дахове віконце можна було побачити верхівки церков Брайтона.

Сидячи на балконі в кріслі-гойдалці і вдивляючись у червонувате світло

під прикритими повіками, Оскар виспівував про себе дивовижну мелодію "Балади". Поступово складалися міцні й суворі вірші, виникали строфи настільки прості, що чоловік цей, який у простоті ніколи не знаходив досконалості, сприймав їх з цілковитим відчаєм. Він намагався чинити опір цим словам без блиску, цьому кострубатому ритмові, відбивався від цієї сірої тканини всіма нитками золота й пурпуру, які тільки міг знайти в своїй натренованій уяві. Та досить було перестати боротись, досить було трохи ослабнути тискові колишніх творчих навичок, як з-під шару сухозлітки пробивався чистий голос серця. І миттю виникали всі ще напівоформлені картини. Суцільна огорожа в'язничного подвір'я, сутінки камери, дзвін кайданів, недбала хода стратенця, вирування крові на думку про його таємницю, ніч перед стратою, останній танець під шибеницею — всі предмети, вчинки, слова, думки, кожна хвилина пам'ятних червневих днів минулого року, кожна хвилина в своїй найглибшій, найважливішій суті — весь той світ страху і співчуття міг жити лише в найпростішому слові. Траплялося, що Оскар

Уайлд, який вважав себе всемогутнім владикою мови, ладен був випрохувати, мов жебрак, кілька звичайних слів.

Врешті рукопис його змучив. Він уже не відчував ритму поезії в тисняві поправок і закреслень. Відіславши його видавцеві, щоб передрукували на машинці, він того ж дня виїхав до Руана на зустріч з Дутласом.

Бозі чекав на вокзалі. Оскар вибіг до нього з голосним криком. Узявшись під руки, ходили вони по місту, зупинялись коло кав'ярень, наймали фіакра, потім знову йшли пішки і, нарешті стомившись від розмов, спогадів та серпневого сонця, увечері розташувались в "Отель де ла Пост", де Дуглас напередодні найняв кімнати. Через два дні вони роз'їхались: Бозі в Екс-ле-Бен — пробути кілька тижнів з матір'ю і сестрою, Оскар у Берневаль — чекати його повернення.

Здавалось, неначе якісь чари підмінили шале Бурже. На терасі надто припікало сонце, а вечорами від дверей з тераси в кабінет віяв холодний протяг. Скрипіння мостин, шерех і потріскування меблів у нічні години дратували, нагадуючи про безрадісну самотність. Ледве можна було дочекатися сніданку, старий Луї став недбалий, пан Бонне нудив і набридав. "Усі людські нещастя відбуваються тому, що люди не вміють спокійно сидіти вдома",— сказав мудрець. Але Оскар мудрецем не був. Він почав щодня їздити в Дьєпп, подовгу сидіти в швейцарській кав'ярні, нарешті знов утік до Руана й став благати, щоб Бозі там його відвідав.

"My own darling boy,— писав він Дугласові,— всі на мене люті за те, що я знову вертаюсь до тебе, але вони не розуміють... Відчуваю, що я, коли можу ще мріяти про справжні витвори мистецтва, міг би їх створювати тільки поряд з тобою. Раніше було не так, але тепер усе змінилось, і ти можеш відродити в мені енергію, відчуття радісної сили, необхідні для будь-якого мистецтва. Поверни мене до життя, і тоді дружба наша одержить в очах світу інше значення... І тоді, найдорожчий мій, я знову буду Королем життя!"

У другій половині вересня Дуглас приїхав у Руан і забрав Оскара до Неаполя. Дорогою він весь час звертався по дрібні суми: на оплату рахунку в ресторані, на вантаж, на цигарки. Можна було подумати, що в якомусь італійському банку у нього лежать гроші. А втім, чи варто про це непокоїтись. Уайлд був зворушений до сліз, коли побачив на віа-Партенопе ліхтарі екіпажів, що рухалися в безмежжя, коли змішався з юрбою, занурився в чарівний вир неаполітанських вулиць. Вони зупинилися в "Отель Руа-яль" на п'яцца-дель-Мунічіпіо, де в молодого лорда був відкритий кредит.

За два тижні вони переїхали на віллу Джудіче в Позіліппо. Йшли дні безмежного щастя, які закінчувались під вечір пурпурною розкішшю сонця, що тонуло в морі за пагорбами Іскрії. Обидва бажали тільки спокою, газетярів спроваджували. Оскар вернувся до своєї "Балади", Альфред писав цикл сонетів "Місто душі".

Втеча Уайлда стривожила друзів у Лондоні. Росе був засмучений до глибини душі. Скільки сердечної доброти, відданості, некорисливих послуг і уваги з його боку, і як швидко все виявилося марним! Оскар виправдовувався психологічною необхідністю. Світ змусив його до цього. Він не може жити без атмосфери любові. Він повинен когось любити й почувати, що його хтось любить, незалежно від ціни, яку йому доведеться заплатити. Він знає: те, що він зробив, фатальне, але так було треба. Обидва вони не бачать іншої можливості жити. Йому доведеться ще раз звідати горя, але що з того, коли він любить Альфреда. Любить, можливо, саме тому, що той зруйнував його життя. Адже останній місяць у Берневалі він почував себе настільки самотнім, що думав про самогубство. Світ замикає перед ним усі двері, лише ворота любові відчинені.

Все це не відвернуло бурі. Від дружини Надійшов лист з погрозами. Можна було чекати, що вона почне шлюборозлучний процес. Новий скандал, новий розгляд з допитами тих самих свідків під лемент усієї преси призвели б до остаточної загибелі, знищили б ті слабкі зав'язі

майбутнього, які потроху росли. Скінчилося тим, що виплату ренти Уайлдові припинили.

"Балада Редінзької в'язниці" була готова, хоча ще йшли суперечки з Россом про прикметники,— на неї покладалися великі надії. Англійське видання мало принести п'ятсот фунтів, друге, американське, ще стільки ж; перед тим як з'явитися окремою книжкою, поему, можливо, надрукують дві великі газети. Все пішло прахом. Жодна газета не хотіла прийняти ці вірші, навіть без підпису,— даремно Уайлд збавляв ціну до меж, які дозволяло самолюбство. Лишився один видавець: Леонард Смітерс, спеціальністю якого були нецензурні книжки, всілякі непристойності, які продавалися з-під прилавка. Життя послало грізне нагадування — майбутнє, можливо, вже не піде далі дворів, сходів і передпокоїв.

— Ось Оскар Уайлд у виданні за два пенси! — кричав Бозі в хвилини крайнього збудження.

Було помітно, що він почуває себе ошуканим. Адже він вірив, що Уайлд знову створить йому чудесне і безтурботне життя. Злидні, які звалилися на них зненацька, були сприйняті просто як зрада, і коли надійшов виклик до суду за неоплачений рахунок пралі, він кинувся на Оскара з кулаками, обзиваючи його ледарем, неробою, дармоїдом. Врешті леді Квінсбері надіслала двісті фунтів з вимогою, щоб Бозі негайно лишив Уайлда, якщо хоче одержувати допомогу з дому. Того ж дня він склав валізи і поїхав, лишивши Ос-карові трохи грошей і безліч боргів. Пізно ввечері Уайлд утік з вілли і сховався від кредиторів у мебльованій кімнаті на вулиці Санта-Лючія. Як сам він згодом сказав, у нього "не було сміливості глянути в обличчя своєї душі".

Одного разу він несподівано опинився на пристані Іммаколателла-Век-кья, коли там лунали дзвінки невеликого пароплава. Уайлд сів на нього, не питаючи, куди він пливе.

Неаполь помалу даленів, розгортаючи всю свою дугу від торговельного порту і до Позіліппо; голос великого міста звучав дедалі глухіше, немов розсипаючись пилом і змішуючись із золотим серпанком сонячного проміння, яке лилося на куполи храмів і на білі фасади будинків. Півострів Сорренто врізався в море хвилею своїх лісистих узгір'їв, пароплав обігнув Віко-Еквен-зе, і ось над скелями зацвів край помаранчів, шовковиць, алое, смоквин, гранатів, оливок. Сади піднімались і опускались терасами, безлисті виноградні лози обплітали ажурні альтанки, невеликі будиночки біліли в тиші і спокої. Де не глянь, видніли уступи якогось пагорба або пролам у нерівній, низькій огорожі, на яку можна було спертись, камінь на сонці чи в затінку, на який можна сісти, а вздовж берега тяглася довга смуга карликових сосон. Всюди було місце, де можна жити, жити в щасті й спокої до кінця днів своїх, жити з книжкою, з човном, з мрією.

Пароплав причалив у Сорренто. Кілька голих хлопчаків стрибнули з барки в море. Вода на мить скаламутилась, ніби від райдужної мильної піни, потім знову набула колишньої ідеальної прозорості. Від порухів рук і ніг хлопчиків у воді спалахували іскри й загорялися дивні вогники, які струменіли блискучою смугою до жовтого дна. Оскар кинув кілька мідяків. Вони пішли до дна, кружляючи і відсвічуючи, немов пелюстки троянди на вітрі.

• За Сорренто берег збезлюднів, і пароплав повернув на захід. Попереду виднів весь Капрі, від Пунта-дель-Арчера до Пунта-дель-Капо, потім острів став зменшуватись, звужуватись, поки лишилося від нього лише кілька скель та зелені — шматок берега на такій відстані, що чути було запах смоли і крики жінок, які відв'язували човни.

Саквояжі, валізи, клунки зносили на човни, що перевозили пасажирів на суходіл. Жінки брали їх з рук веслярів, клали на голову й піднімалися вгору, як колона каріатид, позолочених промінням, що лилось із заходу. Нічого іншого не лишалось, як зійти разом з іншими. Це просте діло було не менш важке, ніж завдати собі на плечі земну кулю.

Знизу, від води, долинув голос, що скидався на стогін:

— Signore, per l'amore di Dio!1

Старий рибалка махав капелюхом і благав своїми ясними, чистими очима. Оскар збіг по сходнях і скочив у його човен.

Нагору, в місто, його повезли дрожки. їхали пологим серпантином, вздовж лимонних садів і прикритих солом'яними матами виноградників, і зупинились біля готелю "Пагано", де саме запалювали лампу над входом. У залі ресторану столи були вже накриті для обіду. Оскар сів за маленький столик неподалік від дверей. Після третього дзвінка зайшло кілька чоловіків. Один з них, побачивши самотнього клієнта, хвилину дивився на нього, потім пошепки щось сказав товаришам. Під тиском п'яти чи шести пар очей Оскар схилився над білою, чистою скатертиною, на якій не знайшлось ані крихти, щоб дати роботу його безпорадним рукам.

Він підняв голову, коли почув, що синьйор Пагано дуже чемно щось говорить йому, виписуючи кола дивного і незрозумілого красномовства. Але воно тільки спочатку видалося незрозумілим. Уайлд не перебивав, ніби поглинутий бажанням дізнатись, наскільки красномовство італійця відрізняється в цих справах від скупої винахідливості лондонських господарів готелів. Пагано говорив як людина латинської цивілізації, як нащадок великої нації, омитої від усякої вульгарності хвилями тисячолітніх припливів і відпливів людської думки. В його майстерних зворотах уміщалося стільки презирства до британських варварів, що Уайлд, устаючи з-за столу, подав йому руку й мимоволі вимовив:

— Grazie, signore2.

Заходити в ресторани він уже не пробував. Заглибившись у вулички італійського міста, купив по дорозі трохи ковбаси, хліба, сиру, пляшку вина і, йдучи в напрямку віддаленого шуму, вийшов до моря в тому

місці, де воно невтомно вирізьблює скелі Фаральйоні. Ніч була дуже тепла. Коли Оскар закинув голову для останнього ковтка вина, він побачив кінчик місяця, який виглядав з-за Монте-Тіберіо.

"У такому суспільстві, яким ми його створили, для мене не буде місця, але в природи, чиї ласкаві дощі ллються однаково на правих і на винних, знайдуться розколини в скелях, де я зможу сховатись, і потаємні долини, де я зможу виплакатись у тиші і без перешкод. Вона засвітить зорі на стінах ночі, щоб я не заблукав у мороці, і пошле вітер розвіяти сліди моїх кроків, щоб ніхто мене не знайшов; вона обмиє мене в своїх щедрих водах і зцілить гірким зіллям".

Оскар без кінця повторював ці фрази, упиваючись їхнім ритмом. Радісно і тривожно було на думці, що так буквально здійснилося те, про що він писав у своєму в'язничному посланні. Він скинув капелюха, щоб вітер, зволожений росою розбитих хвиль, розмаяв його волосся. Лежачи на камінні, він не відчував ні його твердості, ні ваги тіла, яке стало легким в обіймах палкої, невисловленої надії. Між ним і світом усе порвано, і віднині все, що може з ним трапитись, буде відбуватися на якійсь далекій, мертвій зірці. Стільки є зірок, якими можна заволодіти, давши їм ім'я, давши їм душу, давши їм слово. Він відчув, що близький до великого прозріння, до осяйного одкровення, в жому вмістить усього себе, пояснить усю красу світу,— і, вийшовши з глибин свого безсилля, він простерся ниць, наче біла сторінка, готова прийняти той текст, який запрагне на ній написати перст Божий.

Світанок розвіяв блаженство ночі. Оскар підвівся задубілий, тремтячи від холодної вільності,— обличчя було набрякле, під очима темні підкови. Він вернувся в Неаполь і звідти, ніде не затримуючись, поїхав у Париж.

Готель "Марсольє" на вулиці з тією ж назвою, захований позаду Французького банку, в перші ночі позбавляв його сну. Уява, зайнята підрахунками своєї вбогості, вгадувала за сусідніми стінами, за ґратами вікон навпроти шелест банкнот, дзвін металу й таємничу дрімоту

золотих зливків, які лежали десь у глибоких підвалах. Сліпі очі матового скла у нижніх поверхах зачіпали Оскара, як особиста образа. Це було в стилі Дугласа, який писав: "Ти нагадуєш мені, що я зобов'язався відшкодувати витрати в п'ятсот фунтів на процес проти мого батька. Не заперечую, це борг честі, але, оскільки більшість джентльменів не платить боргів честі, ти не можеш дорікати мені за те, що відповідає загальноприйнятим звичаям".

Отож лишалося тільки брати позички та жебрати в друзів. Борги були справою досить звичною, до них він звик із студентських років, але тоді він брав у рахунок відкритого майбутнього — ні в кого не ставало духу через кільканадцять фунтів витурити на вулицю приємного, багатонадійного юнака. Тепер сорокарічний сивуватий чоловік, який увечері проходив, скрадаючись, повз готельну контору, лишаючи за собою запах абсенту, не викликав довіри. На вулиці Марсольє панові Себастьяну Мельмоту сказали, щоб він не повертався, поки не принесе грошей. Через кілька днів прийшов від його імені пан Дюпуар'є, господар "Отель д'Альзас" на вулиці Образотворчих Мистецтв, оплатив прострочені рахунки і забрав речі свого постояльця.

Дюпуар'є спіткав Оскара просто на вулиці. Він знав письменника ще в часи слави: в кількох готелях і кав'ярнях, де він колись служив, йому не раз траплялося захоплюватись цим вишуканим, щедрим джентльменом. Він був щасливий, що може запропонувати Уайлдові притулок під своїм дахом. В його п'ятиповерховому готелі знайшлися дві кімнати першого поверху: невелика вітальня і ще менша спальня, обклеєні жовтуватими шпалерами з неоковирним малюнком, обставлені меблями під червоне дерево. Гордістю пана Дюпуар'є був позолочений годинник з маленькими колонами і орлом імператора, накритий скляним ковпаком. Годинник стояв на каміні і вже багато років не помічав плину часу.

13 лютого 1898 року з'явилася нарешті "Балада Редінзької в'язниці". Тридцять примірників на японському папері, по одній гінеї, і вісімсот примірників на голландському папері "Ван Гельдер", по півкрони,— без

назви й адреси видавництва. Автор підписався "С-З-З". За десять днів вийшло друге видання з деякими змінами в тексті — тисяча примірників. Третє, на початку березня, було призначене для бібліофілів. Дев'яносто дев'ять примірників, рукою самого видавця пронумерованих червоним чорнилом і підписаних автором. Оправа була з червоного полотна, в правому кутку тиснений золотом малюнок Карла Рікетса: із серця виростає троянда на тлі стилізованого листя. Одночасно вийшло четверте видання (тисяча двісті примірників) і за кілька днів ще тисяча як видання п'яте. Англійські критики, не здогадуючись, хто ховався за підписом "С-З-З", оголосили, що "вже багато років не з'являлося нічого подібного", що балада належить до шедеврів англійської літератури, що вона нагадує найпрекрасніші строфи Софокла. Коли ж з'ясувалося, про кого йдеться, було вже пізно відступати. Прізвище Уайлда з'явилося в дужках поряд з криптонімом лише в сьомому виданні, в червні 1899 року.

24 березня 1898 року газета "Дейлі кронікл" надрукувала листа про жорстокості в'язничного режиму в Англії. Заголовок листа був: "Не читайте цього, якщо хочете бути щасливими", а підпис: "автор "Балади Редінзької в'язниці". Лист, написаний у зв'язку з реформою, розробленою міністром внутрішніх справ і обговореною в парламенті, закінчувався словами: "Після всіх змін лишиться ще зробити багато. І першим завданням, можливо, найважчим, буде зробити людьми начальників в'язниць, цивілізувати наглядачів і прищепити християнське вчення капеланам".

Дорога з в'язниці здавалась Уайлдові стежкою святого Франциска Ассізького. Чотири зупинки зробив він на ній: "Бе РгоЛіпсШ", ЛИСТ про наглядача Мартіна, "Балада Редінзької в'язниці", другий лист про в'язниці — далі не пішов. Стежка покори, каяття, співчуття, невідомих раніше захоплень, хвилин зосередженості біля підніжжя полишених святинь — раптово зникла в гомоні паризьких бульварів. Не лишилося ані найменшого сліду, найменшої прикмети, щоб можна було на неї вернутись.

А втім, після від'їзду з Берневаля Уайлд прагнув повернення в зовсім інші краї. Коли з'явилася друком "Балада", лондонські вулиці в його мріях стали ближчими. Він знову бачив себе на п'єдесталі, оточений людьми, які ловлять його слова. Примірники "Балади" він розіслав паризьким письменникам — як плату за повернення йому втрачених прав громадянства. Тепер він з'являвся в їхньому товаристві, сидів з ними у Пуссе на бульварі дез Італьєн. У розмові воскресав його колишній блиск. Та раптом він хмурнів, очі наливалися слізьми, він починав скаржитися на голод і злидні, навіть якщо це було після обіду у Пайяра. Розсилав друзям розпачливі листи, де говорилося про самогубство. З Генуї надійшла звістка про смерть Констанції. її поховали на тамтешньому Кампо-Сан-то, у надгробному напису було згадано лише те, що вона була донькою королівського радника Горація Лойда. Від її сім'ї Уайлд уже не міг чекати ніякої допомоги.

Була лише одна рада: писати. І сам він знав, і всі йому це повторювали, що досить скласти нову п'єсу, і до нього вернеться колишній добробут. Скільки разів, зненацька захоплений цією думкою, він щодуху біг до найближчого фіакра, просив їхати на рю де Боз-Ар, залітав до своєї квартирки, випроваджав ласкаву пані Дюпуар'є, у якої завжди були для нього якісь новини, і, забувши скинути пальто, капелюха, шукав папір і перо! Та саме в ці хвилини завжди чогось бракувало. На столі, на стільцях, на підлозі валялися книжки, старі газети, напіврозрізані часописи, шкарпетки, білизна, тростинки, все це падало, плуталося під ліктями, в кімнаті знімалася пилюка, вікна не давали світла, лампа чаділа.

Із задушливої імли й безладдя виростали картини минулого. Кімнати на Тайт-стріт, вілли в Торкі, Горінгу, Вортінгу, номери в дорогих готелях, зручні меблі, прекрасний папір для письма, навіть бідні кімнатки на Сол-сбері-стріт бачилися в чарівливому світлі — тоді були відкриті всі брами, всі вершини були доступні. Наодинці зі своєю пам'яттю, дивлячись у дзеркало навпроти, яке під грубим шаром пилу являло його відображення згладженим і набагато привабливішим, ніби й воно повернулось у минуле, Оскар, немов чотки, перебирав колишні тріумфи

й нинішні біди і нічим не міг заповнити, окрім хіба що слізьми, сторінки, які лежали перед ним. Урешті він підхоплювався і вибігав з дому.

Паризькі вулиці звільняли його від гнітючої самотності. Там знаходив він свій справжній притулок — у юрбі, в мінливій і незліченній безлічі людей; це тепер було його домівкою, його сім'єю, і він так переймався одвічною красою руху, цілющою гармонією вуличного шуму, що просто розглядав як свою власність тисячі екіпажів, які оббризкували його грязюкою, і відкривав їм шлях до щастя своєю усмішкою, ніби йшлося про його особисте щастя, ніби з їхнім рухом наближалися до нього дні, які колись мали ж настати знову. Час розлуки з містом завжди був для нього болісний, наставав зненацька, як непередбачене горе. В останніх притулках ночі він іще грівся біля найменших воГййктв. І нарешті вертався досізо'їх непрйбгіагій^ кімнат/до неза-стеленої постелі, до Бальзака у виданні за 60 сантимів, де він шукав уже не

Люсьєна де Рюбампре, відчуваючи, що чимраз більше наближається до барона Юло.

У кінці 1898 року Френк Гаріс вивіз його з Парижа на південь. Зупинились вони в Ла-Напуль, за дванадцять кілометрів від Канн, у невеликому готелі, який дивився на море крізь ріденький сосновий ліс. Коли сіли обідати під великим парасолем недалеко від моря, Оскар зазнав невимовного блаженства, яке, неначе пахощі, йде від деяких місць, ніби створених для відпочинку, і лишається в пам'яті смугою блакитного світла. Цілими днями він сидів біля моря, катався на човні, розмовляв з рибалками, повертався вночі, per arnica silentia lunae1. Читав Вергілія. Йому хотілося написати баладу про Молодого Матроса, пісню свободи, веселощів і поцілунків.

Здавалося, так легко зібрати воєдино усмішки моря, зітхання вітру, сонця і хмари молодої, радісної душі — вірші просто трепетали на губах. Він був як ніколи певен, що досить буде одного вечора тиші, аби пером вишикувати слова у хвацький стрій, і поки що взявся писати комедію. Дія відбувалася в сільському замку з бастіонами часів Тюдорів, з

павільйонами в стилі королеви Анни, із стрільчастими вікнами і ветхими вежками — одному з тих, які він бачив у часи, коли ці неприступні фортеці відкривалися перед його переможним таланом. Гаріс був у захваті від кожної сцени, яку йому розповідав Уайлд. Потім виникли задуми біблійних драм, про них він думав ще в Редінгу. "Фараон" скидався на синю тінь на жовтому піску. "Ахав та Ієзавель" біля гаю Ваала слухали прокляття Ілії. Наприкінці зими передбачалося знайти час для новели про Іуду.

Немов у гонитві за великою яскравістю уяви, Оскар наймав екіпаж і їхав до Канн, там він сідав у якій-небудь з прибережних кав'ярень, більше самотній серед чужих людей, ніж у своєму скромному куточку, де його знала кожна дитина. Задивившись на іскристе море, він геть відривався від свого часу.

У колісниці під пурпуровим балдахіном їхав він ось уже кілька днів білою прямою дорогою, яка іноді стрімко здіймалася вгору, і тоді, з висоти, можна було бачити розкидані в долині селища, а коли дорога знову йшла низом, лишалася тільки прохолода садів, що пробігали обабіч. Раби розганяли перед ним юрбу — повози, мули, люди сахалися навсебіч, чулися рипіння, іржання, крики. Потім він пересідав у ноші і за напівзаслоненими фіранками бачив знайомі мармурові споруди Рима, строкатий людський мурашник на Форумі, ясну бронзу покрівель імператорських палаців. На святкуванні Флоралій голі юнаки з позолоченими вустами танцювали на вулицях і накидали йому на шию квіткові гірлянди. Він гомонів з Петронієм у тіні старого мирта, одна гілочка якого лягла на зігнуту руку Діани, що дістає стрілу з сагайдака, і в їхніх бесідах час, який розділяв їх, плинув і зникав, неначе вода, що не знала ні кордонів, ні сторіч. А потім він був вигнанцем з неласки жорстокого, підозріливого володаря на Корсиці, немов молодий Сенека чи красуня Юлія на Пандатарії або на якому-небудь острові Циклад, безнастанно нудьгуючи за Римом.

Раптом задзеленчав дзвінок велосипеда. їхав Джордж Александер, директор театру "Сент-Джеймс". Оскар підвівся зраділий, навіть

пройшов кілька кроків по бруківці, хотів його затримати. Проте цей чоловік, який на комедіях Уайлда нажив тисячі фунтів, відвернувся і швидко проїхав мимо.

У Ла-Напулі можна було про все забути. Один за одним ішли дні, мовби ниткою висотуючись із безхмарного неба, чудесні, блакитні, пронизані сонцем.

"Мені тепер дуже невесело,— писав він Жідові,— нічого не одержав з Лондона від мого видавця і сиджу геть без грошей. Бачите, наскільки трагедія мого життя стала огидною. Страждання — можна, навіть необхідно терпіти, але бідність, злигодні — ось що страшне. Це плямує душу..."

Френк Гаріс,. ц^вдочись на нього з вікна своєї кімнати, зроду б не здогадався, що цей чоловік за столом, заставленим фруктами і шампанським, пише про страхи голодного бідняка. А Уайлд у такий спосіб позбувався остраху, який навіювали йому очікувальні погляди Гаріса. Йому здавалося, що Гаріс чекає його нової комедії, як тюремний наглядач — кошика з клоччям. Водночас він старався утвердити своє вбозтво у пам'яті людей, які коли-небудь можуть бути корисними.

По від'їзді Гаріса Оскар переселився до Ніцци. Але там було забагато англійців. Траплялося, що він вислизав бічними дверима кав'ярні, не встигнувши й замовити щось. Він відвідав Сару Бернар, яка приїздила до Ніцци на гастролі, і актриса розіграла розкішну сцену плачу й співчуття до "бідного друга". Поїхав був до Італії, та раптом біля самого кордону повернув назад і, склавши план подорожі до Іспанії, купив квиток до Швейцарії. Туди він подався на запрошення якогось Мелора, знайомого по Ла-Напулі, у якого була вілла в Глані, за годину дороги від Женеви.

Коли він першого ранку визирнув у вікно, тьмяне світло дня осявало краєвид навдивовижу спокійний і майже безбарвний — лише вздовж гірських схилів темніли бурштинові пасма та розквітали золоті троянди

між бганок білого покривала Монблану. В долині було озеро, від туману сіре й нерухоме, з густими тінями прибережних сосон. Від цього видовища цілий день для нього укрився поволокою сліз — то була ніби чудом перенесена сюди картина Тернера, що висіла колись у кімнаті Рескіна в Оксфорді.

За обідом гідна похвал була лише люб'язність господаря, вина подавали швейцарські. За тиждень вино зникло, його замінили пивом, яке теж поступово вичерпалось, і коли, під кінець третього тижня, Оскар попросив другу пляшку, Мелор відбувся словами про дорожнечу. Уайлд почав думати про втечу. Він зненавидів Мелора, а з ним і всю Швейцарію. Відсилаючи коре-кту "Ідеального чоловіка", він писав до Лондона: "Швейцарці гидкі: в них немає ні форми, ні кольору, худоба їхня й то виразніша". Коли він від'їздив, Мелор зі слізьми просив його лишитися. Уайлд через Женеву повертався до Парижа.

Маркіз Квінсбері помер. Лорд Альфред одержав свою частку спадщини, яка становила 15 тисяч фунтів. Він з'явився до Парижа з почтом слуг, камердинерів, грумів, єгерів, завів у Шантільї стайню скакових коней, щотижня наймав іншу віллу, розривав підписані контракти — здавалося, Париж йому затісний, протягом однієї доби його бачили в стількох готелях, ресторанах, мюзик-холах, ніби він завів двійників. Оскар брав участь в усій цій метушні — вибирав у крамницях меблі, терпів навіть циганський хор, вірячи, що починає нове життя. Бозі, звичайно ж, призначить йому річну ренту, спершу фунтів двісті або триста, а потім її збільшить, коли одружиться з американською мільйонершею. Поки що Уайлдові перепадали невеликі суми, проте думка про ренту не давала йому спокою, він натякав на це при кожній зручній нагоді, а коли в самого не вистачало сміливості, підсилав друзів поговорити з Альфредом,— врешті Дуглас назвав його "старою хвой-дою" і далі не бажав навіть чути про нього.

Уайлд духовно зігнувся, ніби під непосильним тягарем. Він відчував гнітючу втому, яку навіює думка про пусте, марне минуле, починав

розуміти, що все життя найревніше трудився над тим, щоб зіпсувати собі останні роки.

"Я глибоко певен,— писав він Россові,— що будь-який жаль за минулим безглуздий. Ніщо не могло скластись інакше, життя — жахлива річ".

Доля ставала дедалі визначенішою. Те, що іще тліло в Уайлді, живилося непогаслими іскрами суєтності, палкою любов'ю до світу, а якби й цього не стало, його підтримувала б упертість, яка часом зберігає в собі нитки життя, здавалося б, геть знищеного, і навіть може породити нові ілюзії.

А втім, у нього тепер усе було неміцне, все пролітало, неначе крізь порожнечу, розпливалось у незвичайній рухливості вражень. Він знову був веселий, винаходив сотні способів витягти у Альфреда бодай кілька фунтів, незнайомих тримав на дистанції своєї колишньої слави, перед друзями лив сльози. Щоразу, коли він із кимось прощався і йому треба було позичити десять франків, з'являлася на світ історія про якогось "нікчемного, позбавленого уяви" чоловіка, який його відштовхнув або обдурив,— це міг бути Дуглас, Росе, Шерард, Жід, хто завгодно,— Уайлд скаржився, що хворий, що не має грошей на склянку молока, що його викидають з готелю, і, загублений у Парижі, зайнятий постійною втечею від самотності, він вертався вночі щоразу з порожньою кишенею, не пам'ятаючи, де й на що розтринькав гроші, іноді чималі.

Знову з'явився Мелор і запропонував їхати до Італії. Вирушили на початку квітня 1900 року, тиждень пробули в Палермо. Оскар щодня ходив у собор. Дорогою в Рим його ще раз приголубив Неаполь і закарбував на його блідому чолі останній свій сонячний поцілунок. Великодні дні в Римі знову привели його на поріг церкви. Уайлд не минав жодної нагоди побачити папу, кілька разів одержував його благословення, уклякнувши на плитах собору на площі Святого Петра. Він обіцяв собі приїхати туди знову наступної зими. Давав себе

фотографувати на римському Форумі, на Капітолії, біля статуї Марка Аврелія, на Квіріналі.

Після повернення в Париж ілюзії розвіялись. Чи довго ще світ годуватиме його? Та коли вже він вирішив триматися за життя, хай навіть воно й не має ніякого сенсу, нічого було роздумувати над вибором засобів. Він брав аванси за комедію, яку збирався невдовзі закінчити. Склав план п'єси, накидав кілька персонажів, зробив з рукопису півтора десятка копій і продавав їх кожному, хто йому трапиться. Смітерс, видавець його драм, дав йому сто фунтів, стільки ж заплатила місіс Потер; Горацій Седжер, Трі, Ада Роен, Кірле Беллю, міс Нетерсол і Джордж Александер, з яким він після пригоди в Каннах помирився, в різний час купували цей сценарій за великі чи менші суми. Нарешті, Френк Гаріс дав йому п'ятдесят фунтів і сам написав усю п'єсу. Було не дуже просто заспокоїти всіх кредиторів. Оскар і чути ні про що не хотів. Якби, мовляв, не втрутився Гаріс, можна б іще кілька років продавати цей начерк і навіть поїхати з ним за кордон, до Німеччини.

П'єса "Містер і місіс Давентрі" нарешті вийшла на кін. Уайлд був обурений. Він ніколи не припускав, що Френк серйозно візьметься за цю роботу. Звісно, буде провал.

— Театр не можна доручати аматорам, сцену треба знати. Це безглуздя, Френку, чисте безглуздя. Ти ніколи не ходиш до театру, уявляєш, нібито так легко написати п'єсу, щоб вона мала успіх! А я ж завжди любив театр, бував на кожній прем'єрі, театр у мене в крові.

Комедія мала величезний успіх. Розійшлася чутка, що справжній її автор — Уайлд. Хоча в ній не було й двох фраз, ним написаних, рецензенти впізнавали в кожному звороті Уайлдове перо. Навіть смерть королеви Вікторії не відбилася на інтересі публіки. Відбулося тридцять спектаклів. Щотижня від Оскара прибував лист із вимогою тантьєм. Гаріс не відповідав. Уайлд вважав, що його пограбували, забрали в нього те, що він називав своєю п'єсою, і тепер він помре з голоду.

Виходячи опівдні з дому, він прямував до моргу й розглядав той страшний катафалк, на який кладуть безіменних покійників.

Тепер довкола нього пустка. Вечорами він зазирав у вікна дорогих ресторанів, бродив під дверима Пайяра, Фуайо, Мера, Вуазена, Дурана, сподіваючись зустріти когось із колишніх друзів, потім вертався в Латинський квартал, де були заклади для нього доступні. Він уже не міг бути перебірливим. Товариство з кількох студентів і гризеток цілком його задовольняло. Він збирав їх за столом, заставленим склянками, і, коли вони схиляли до нього голови, шепотів, неначе звіряючи таємницю:

— Знаєте, абсент — унікальний напій. Він ні на що не схожий. В його опалових тонах є щось від тих дивних рефлексів, які бувають на півдні в години сутінок. Він приправлений спокусами незвичайних гріхів. Він міцніший за всі напої, він пробуджує в людині підсвідомість. На нерви він діє, як витончена жорстокість, як смолоскипи Нерона. Він міняє барви на зразок тих коштовних каменів, колір яких змінюється на сонці. Він підкоряє чуття... — Оскар відпивав ковток, примружував очі: — Délicieux1,— казав він, наголошуючи на другому складі.

Він розповідав свої давні історії, повторював давні розмови, діставав зібгану, потерту фотографію вродливого юнака.

— Ось справжній Доріан Грей,— казав він. — Я зустрів його рік тому в Римі. Дивіться: ті самі очі, кучері, брови. Ця людина не існувала б, якби я не написав своєї книжки.

Випадкові читачі знати не знали, про яку книгу він говорить. Він запалював перед ними яскраві вогні своїх парадоксів, і вбогий шинок обертався на салон часів його блиску. Він розповідав, ким він був, як приємно звучали для всіх три склади його імені й прізвища, які двері відчинялися перед його славою, говорив про лордів, герцогів, герцогинь, про великих письменників, що були його друзями ("Вони цілували мої чоботи, а тепер не впізнають мене"), про дивовижні квіти,

які він носив у бутоньєрці, про незвичайні страви, які бували на його столі.

Підперши голови руками, студенти слухали його мовчки, спрямувавши погляд кудись вище цих видінь, до далекої, туманної лінії обрію їхнього власного майбуття. Гризетки зітхали, не сміючи слова вимовити в присутності цього огрядного велета й не розуміючи, який таємничий зв'язок існує між його несвіжим комірцем, витертим сюртуком, заяложеним капелюхом і манерами великого пана, кожен рух якого доречний у палаці. Вони слухали й дивувались.

— Чи немає в когось із вас жовтого атласу? Десять, двадцять метрів — оббити кімнату. Мені потрібен жовтий атлас. При погляді на жовтий атлас мене полишає смуток, я стаю веселим, радісним. Щоб я міг писати, мені потрібен жовтий атлас. І ще мені потрібні леви в золотих клітках. Це жахливо! Леви найбільше люблять людське м'ясо і золото, а їм ніколи не дадуть удосталь ні того, ні іншого. У одного друга Ефруссі була позолочена черепаха із вставленими в панцир смарагдами. Мені теж потрібні смарагди, живі дорогоцінності.

Його відводили додому. Асфальт під ногами здавався йому плинним, як вода.

Здоров'я погіршувалось. З'явилися плями на тілі, які час від часу зникали, а пообідньої пори дуже збільшувались^ слабеньке лоскотання в цих місцях переходило в нестерпну сверблячку. Йому заборонили пити, призначили дієту. Через кілька днів почалися жахливі болі у вусі. Лікарі встановили, що це нарив, і зробили операцію. Всі витрати оплатив хазяїн готелю, Дюпуар'є, який не відходив від хворого. Викликаний телеграмою, приїхав Роберт Росс разом з романістом Реджиналдом Тернером. Оскар, зовсім кволий, привітав їх усмішкою. Він кепкував над лікарями, над власною хворобою, та, коли Росе згадав, що нині його день народження і побажав йому довгих літ, він заперечив:

— Ні, Роббі. Я вже не переживу нашого сторіччя. Піду разом з ним. Ми були створені одне для одного, а майбутньому сторіччю я не міг би дати нічого нового.

Двоє друзів були з ним цілі дні, навіть обідали і вечеряли в його кімнаті. За два тижні він почав уставати. Одягнений, він мав ще жалюгідніший вигляд ніж у постелі,— постарів, схуд. Вийшли до міста. Росе вів його під руку. Йдучи по рю де Боз-Ар, Оскар зупинявся перед кожною крамницею, у вітринах якої висіли репродукції знаменитих картин, і дивувався, що є кілька зовсім йому незнайомих. Вони зайшли до маленької кав'ярні навпроти Пантеона. День був сірий, з ніжно-сірим паризьким небом. Оскар випив чарку абсенту. Повернувшись до готелю, він відчув сильну втому, а на другий день ' прокинувся з нежитем і різким болем у вусі. Та останній день жовтня був такий гарний, що в шанованого доктора Такера не стало духу тримати його вдома. Найняли дрожки і поїхали в Булонський Ліс. Дорогою Оскар кілька разів висідав, щоб випити чарку коньяку.

— Ти ж знаєш, що це для тебе отрута,— говорив Росе. — Ти просто себе вбиваєш.

— А навіщо мені жити, Роббі?

Але, бачачи смуток друга, обняв його однією рукою.

— Досить я вже набридав світові. Англійці мене терпіти не можуть, французи теж ситі по зав'язку, і винні в цьому англійці. Вистава не вдалася. Англійці, які приїхали на виставу, побачили, що в мене ще є у що одягнутися, що я ще не здох із голоду, образились і поїхали. Якщо далі так триватиме, газети оголосять мене ворогом країни й вимагатимуть, щоб мене вислали за межі Франції.

Він уже не міг відірватись від думок про смерть, хоч не схоже було, щоб він думав про неї з усією прямотою, обмірковуючи її до останнього

дня життя, навіть уранці останнього дня. Якось він почав розповідати сон, у якому бачив себе серед померлих, їв і пив у їхньому колі.

— Я певен,— сказав Тернер,— що ти був душею цієї учти.

Коли в День усіх святих Росе повернувся з кладовища Пер-Лашез, Уайлд запитав, чи вибрав він там місце для нього, і почав складати собі епітафію.

— Роббі,— усміхнувся він,— мені б треба мати велику гробницю з порфіру, щоб і ти там колись спочив. А як залунає сурма Страшного суду, я перевернусь і шепну тобі на вухо: прикиньмось, Роббі, ніби ми не чуємо.

Нараз він спохмурнів, став скаржитись, що залишає після себе борги, просив Росса заплатити хазяїнові готелю.

— Я вмираю, як жив: без достатків.

Росе написав про це Дугласові, який полював у Швейцарії. Про стан здоров'я Уайлда він повідомив у заспокійливих тонах. Бозі відповів негайно і приклав чек на десять фунтів. Уайлд, який того дня приймав морфій і випив пляшку шампанського, розплакався, як дитина.

З'явилася надія на одужання. В усякому разі, поки що побоювань не було. Росе збирався відвезти свою матір до Ніцци. Коли він прийшов попрощатись, Оскар попросив Тернера і доглядальницю лишити їх наодинці.

— Не їдь, Роббі,— благав він, схлипуючи. — Ти не знаєш, який я хворий. Я відчуваю в собі смерть. Якщо поїдеш, я більше ніколи тебе не побачу.

Росе вважав це нервовим збудженням, заспокоїв його як міг і лишив під опікою Тернера.

Два наступних тижні все йшло на краще. Зненацька 26 листопада Оскар ліг у постіль, скаржачись на велику кволість,— здавалося, йому важко говорити. Він був дратливий, лаяв доглядальницю, прислугу, Тернера такими словами, яких ніхто ніколи від нього не чув. їсти нічого не хотів, потім почав марити то англійською, то французькою, намагався підвестись, виривався, довелося його вкласти силоміць. Доктор Такер скликав консиліум. На запитання Тернера він відповів майже різко, щоб приховати власне хвилювання:

— Meningitis gummosa1.

Д-р Такер попросив Тернера і Дюпуар'є підписати висновок консиліуму.

— Це необхідно,— сказав він. — Нехай його сини знають, що в нього був належний лікарський нагляд.

Росе не зразу повірив Тернеровим телеграмам. Коли ж нарешті приїхав, обличчя Уайлда було синювато-блідим, дихав він важко, говорити не міг і тільки стежив очима за тими, хто заходив. На запитання Росса, чи чує він його, чи розуміє, Уайлд ледь підняв руку.

Росе привів священика. Випадок був тяжкий, одержати дозвіл єпископа вже не було коли, довелось задовольнитися свідоцтвом Росса, який присяг-нувся,адр" Уайлд уже багато ^рощв^мав мати наміг^прийняти католицтцр..;,

Отець Катберт Данн з ордену англійських пасіоністів ще вагався. Засунувши руки в рукави ряси, він удивлявся в рухи пальців, якими хворий відповідав на запитання присутніх. " Si es capax, si es dignus"1,-— перебирав він подумки формули умовного відпущення. На нього

дивились розширені, проте спокійні очі. Вони ковзнули по паллію, по фіолетовій єпітра-хилі, вздовж ряси, до ніг у сандалях, чернець не побачив у них ні тривоги, ні опору, він узяв цей німий погляд за згоду, щедро наповнив його знанням віри, спокутою — всім, що потрібно, аби увійти в лоно вселенської церкви.

Дюпуар'є поставив біля ліжка накритий білою серветкою столик, на ньому два свічники і між ними розп'яття. Поряд, на срібній таці, лежало кілька жмутків вати. Витягши із свічника свічку, отець Данн уклав її в руку Уайл-дові. Тремтячі пальці не могли її втримати, кілька крапель воску впали на ковдру, але Дюпуар'є, схилившись над хворим, підхопив свічку і не дав їй випасти. Священик прочитав символ віри згідно з буллою Пія IV, а Росе, стоячи навколішки, тримав Оскарову руку на Євангелії. Скінчивши, отець Данн хвилину прислухався, ніби чекаючи відповіді. Росе, не зводячи очей з друга, сказав:

— І нехай мені Бог помагає.

— Misereatur tui omnipotens Deus, et dimissis pecatis tuis perducat te ad vitam aeternam. Amen2.

В Оскарових очах з'явилася цілком свідома цікавість, руки з'єднались і пальці переплелися як для молитви. Після читання "Індульгенції" священик відпустив йому гріхи і перехрестив. Хворий глибоко зітхнув, але обличчя його раптом застигло, рот різко зімкнувся. Всі відійшли від ліжка, пропустивши до нього доглядальницю.

Причастя він не міг прийняти. Коли хворий заспокоївся, отець Данн приклав до його губів розп'яття, окропив його святою водою, вселяючи надію псалма, який проголошував, що стане він біліший від снігу. Нарешті, прочитавши молитви, чернець відкрив посудину з миром і, занурюючи в неї великий палець, помастив очі, вуха, ніздрі, вуста, долоні, ступні, аби простилися йому гріхи, які він учинив усіма п'ятьма

відчуттями. Після чого, шепочучи молитву, обтер пальці об вату, кивнув її у вогонь каміна і обмив руки у воді, в яку Дюпуар'є всипав дрібку солі.

Священик пішов, і знову настала тиша, наповнена ледь чутними, обережними шерехами. Оскар зібрав рештки свідомості під прикритими повіками. Коли ж знову розплющив очі, почалося повільне відплиття від берега. Обклеєні жовтими шпалерами стіни віддалялися, ніби земля, меблі й люди ставали дедалі менші, застилалися туманом. Раптом в очах у нього потьмарилось, ніби загойдався під ним корабель, від смертного холоду пробігло тремтіння, і в останню мить самосвідомості він відчув себе в чиїхось обіймах, які піднімали його вгору, несли.

Найняли другу доглядальницю, бо одна не могла впоратись. Росе і Тернер пробули ніч в "Ельзаському готелі", на горішньому поверсі, їх кілька разів викликали, побоюючись, що настає смерть. Під ранок хворий почав хрипіти. Очі не реагували на світло. З рота текли кров і піна. Близько полудня хрипіння посилилось, воно скидалося на скрип іржавої корби. Росе узяв Уайлда за руку й відчув, що пульс слабшає. Зненацька дихання стихло, груди піднялися в глибокому зітханні, і тіло випросталось — Уайлд помер. Була за десять хвилин друга година, ЗО листопада 1900 року.

Через годину, коли покійника обмили і одягли, а постіль спалили, Тернер, Росе і власник готелю вирушили в мерію, залишивши біля смертного ложа пані Дюпуар'є.

Всю решту дня зайняла безплідна біганина по установах, які не бажали визнати цю смерть під чужим іменем. Росе, бачачи, що ототожнення Оскара Уайлда із Себастьяном Мельмотом не під силу французькій бюрократії, звернувся по допомогу в англійське посольство.

Вранці наступного дня з'явився "лікар померлих". Він заперечив медичні висновки доктора Такера, став випитувати, чи не було тут самовбивства чи отруєння, і, почувши про чуже ім'я, розкричався, що

відішле тіло в морг. Уласкавлений сніданком і гонораром, він усе-таки підписав дозвіл на похорон. Росе тим часом зумів зібрати і сховати всі листи й рукописи, до найменшого клаптика паперу.

Привели двох черниць-францисканок, щоб вони сиділи при покійникові. Одна з них поклала йому на груди медальйон із зображенням св. Франциска і наділа на шию ладанку. Руки його лежали на розп'ятті. Серед свічок і квітів обличчя Уайлда виглядало умиротвореним, лише в кутиках рота темніли цяточки запеченої крові. Після короткого повідомлення в газетах з'явилося кілька паризьких літераторів, дві дами у вуалях і безліч англійців, що записалися в книгу під чужими іменами.

Росе цілий день бігав по церквах, похоронних закладах, квіткових крамницях, побував у ратуші з приводу кладовища. Перед ним розгорнули карти кладовищ — Пер-Лашезького, Монмартрського, Монпарнаського, показуючи пальцем вільні місця по сусідству із знаменитими могилами. Ціни були дуже високі, не менш дорогим було кладовище Пассі, а купуючи місце на кладовищі Бельвіль, треба було платити за гарний краєвид, який відкривався з найвищої точки Парижа.

— У такому разі доведеться нам податися далеко за місто,— сказав чиновник і показав план кладовища в Баньє, в далекому передмісті за Монру-жем. Росе купив ділянку завдовжки два метри і завширшки півметра на термін п'ятдесят років. У готелі він застав каменярів, фахівців з бальзамування, із знімання посмертних масок. Він усіх спровадив, дав умовити себе тільки на те, щоб останки не засипали негашеним вапном,— на випадок ексгумації, якщо коли-небудь пощастить перенести тіло на інше кладовище.

Лорд Дуглас приїхав наступного дня, у неділю, коли труна була вже закрита.

У понеділок, 3 грудня, погода стояла дощова. Біля готелю зібрався невеликий гурт людей — стали лічити й нарахували п'ятдесят шість чоловік. Провід рушив о дев'ятій годині. Першим ішов за катафалком лорд Альфред Дуглас, тримаючи в руці пов'язаний крепом циліндр. Декотрі думали, нібито це син померлого. На окремому повозі везли двадцять чотири вінки, кілька було без зазначення, від кого. В масі живих і штучних квітів вирізнявся лавровий вінок від Росса, над ним розгойдувалися підвіски вінка Дюпу-ар'є, і вітер раз у раз розгортав велику широку стрічку з написом "А топ ІосаШге"1.

Процесія зупинилася в кінці рю Бонапарт, труну внесли в церкву Сен-Жермен-де-Пре. Один з вікаріїв відслужив заупокійну відправу в притворі за головним вівтарем, поряд з гробницею Джеймса Дугласа. Воротар нерву-вався, трусив в'язкою ключів, просив ощадити свічки. Його голосний шепіт заглушував читання молитов біля вівтаря. Було темно, лице Рафаелевого "Архангела" ледве можна було розрізнити. Після Відправи отець Данн прочитав заупокійну молитву, хор заспівав "Dies igae"2.

Кілька чоловік залишилося в церкві, бо виявилося, що екіпажів усього три. На перехресті бульварів СентЖермен і Сен-Мішель приєднався четвертий, з незнайомими дамами. І<Соли проїздили Люксембурзький сад, почався дощ, під розкритими парасолями легше було сховатися, змішатися з вуличною юрбою,— біля Обсерваторії вже не налічили б і двадцяти чоловік.

Дорога тривала півтори години. Після широких вулиць і великих будинків пішли бідні квартали, які за лінією укріплень розповзлися брудними вуличками. З'явилися крамниці зі штучними квітами для вінків — з порцеляни, пацьорків, шовку. Від харчівеньки тягло смаженою картоплею. Грязюка стала густішою і жовтою, люди йшли по ній, похиливши голови, ніби в задумі,— і майже несподівано для всіх з'явилися за огорожею дерева, алеї, хрести.

Тут уже нічого не цвіло, крім назв алей. Сторож кладовища показав водієві катафалка дорогу до п'ятнадцятої ділянки, розташованої між алеями кленів, акацій, горобини і берестів. Мокрі від дощу хрести стояли серед чорних, голих дерев, тут і там іще виднілися букети зів'ялих квітів, жмутик сухоцвіту, зотлілі стрічки на перекинутих вінках — смерть тут була бідна, пам'ять живих не розбещена, а найчастіше геть забута.

Копачі не встигли приготувати яму, їхні лопати виносили нагору запах сирої землі. Отець Данн змерз і говорив тихим, тремтливим голосом. Його слова заглушив стукіт грудок землі, що падали на віко труни. Поставивши хрест, біля підніжжя вклали вінки. Росе устромив серед них табличку з прізвищами тих, хто був добрий до Уайлда під час його ув'язнення і в останні роки.

Священика посадили в екіпаж. Біля двох екіпажів, які лишилися, виникло хвилинне замішання. Лорд Альфред Дуглас, ні з ким окремо не прощаючись, лише піднявши циліндр, рушив пішки в напрямку до міста.

1928 — 1929

Для ілюстрування роману використані малюнки Уайлдового сучасника Обрі Бердслі до п'єси Оскара Уайлда "Саломея".